

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

**NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE Z POHLEDU
DOPROVÁZEJÍCÍCH SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ**

Substitute family care through the eyes of accompanying social workers

Diplomová práce

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Monice Nové, Ph.D za odborné vedení práce i celkovou podporu. Dále chci poděkovat své blízké kamarádce Evě Matyášové, která mi poskytla cenné rady a oporu při zpracování praktické části této práce. Děkuji také svému manželovi a rodině, kteří mne podporovali nejen při dlouholetém studiu, ale i v běžném životě.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Náhradní rodinná péče z pohledu doprovázejících sociálních pracovníků“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 8. 2022

Bc. Natálie Krubnerová, DiS.

Anotace

Diplomová práce se zabývá náhradní rodinnou péčí a zmapováním tématu doprovázení pěstounských rodin z pohledu doprovázejících sociálních pracovníků. Prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy se snaží ukázat na to, jak pracovníci vybrané doprovodné organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče. Teoretická část obsahuje čtyři hlavní kapitoly, které jsou dále zpracovány do podkapitol.

První kapitola představuje náhradní rodinnou péči jako takovou a zpracovává její vývoj, formy a proces zprostředkování. Druhá kapitola pojednává o pěstounské péči obecně a ve třetí kapitole je pak popsán význam a funkce pěstounství. Čtvrtá kapitola vymezuje doprovázení pěstounských rodin, které je dále zkoumáno v empirické část diplomové práce.

Data pro empirickou část byla získána na základě interpretativní fenomenologické analýzy a polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory byly provedeny se třemi pracovníky vybrané neziskové doprovázející organizace, průběh byl nahráván na mobilní telefon a následně doslovně přepsán a analyzován dle kritérií interpretativní fenomenologické analýzy.

Klíčová slova

Sociálně - právní ochrana dětí, pěstounská péče, doprovázející pracovník, specifika náhradní rodinné péče, trauma, attachment, změna, vnímání, interpretativní fenomenologická analýza

Annotation

This diploma thesis deals with foster family care and exploring the topic of accompanying foster families from the perspective of the accompanying social workers. Through an interpretative phenomenological analysis, it seeks to show how the workers of a selected accompanying organization perceive their role and its impact on the course of foster care. The theoretical part contains four main chapters, which are further elaborated into subchapters.

The first chapter introduces substitute family care as such and elaborates on its development, forms and the process of placement. The second chapter deals with foster care in general and the third chapter describes the meaning and functions of foster care. The fourth

chapter defines the accompaniment of foster families, which is further explored in the empirical part of the thesis.

The data for the empirical part was collected through interpretative phenomenological analysis and semi-structured interviews. The interviews were conducted with three staff members of a selected non-profit accompanying organisation, they were recorded on a mobile phone and then transcribed verbatim and analysed according to the criteria of interpretative phenomenological analysis.

Keywords

Social and legal protection of children, foster care, accompanying worker, specifics of foster family care, trauma, attachment, change, perception, interpretative phenomenological analysis

Obsah

1. Náhradní rodinná péče	12
1.1. Vývoj náhradní rodinné péče u nás	12
1.2. Současnost a právní ukotvení	14
1.3. Formy náhradní rodinné péče	15
1.4. Formy náhradní rodinné péče ve světě	18
1.5. Proces zprostředkování náhradní rodinné péče	19
2. Pěstounská péče v systému sociálně právní ochrany dětí	21
2.1. Druhy pěstounské péče	21
2.2. Pěstounská péče v číslech	23
2.3. Dohoda o výkonu pěstounské péče	26
2.3.1. Subjekty doprovázení	26
2.3.2. Individuální plánování podpory	27
2.4. Práva a povinnosti pěstounů	28
2.5. Aktivity k podpoře rodiny	30
2.6. Novela ZSPOD a změny od 1.1.2022	31
3. Význam a funkce pěstounství	34
3.1. Osobnost pěstouna	34
3.2. Pěstounské kompetence	35
3.3. Podpora dětí v pěstounské péči	36
3.3.1. Dítě a jeho potřeby	37
3.3.2. Specifické potřeby dětí v pěstounské péči	38
3.3.3. Projevy dětí s raným traumatem.....	38
3.4. Teorie attachmentu	41
3.4.1. Typy attachmentu	42
3.4.2. Symptomy poruchy citového pouta.....	42
3.4.3. Diagnostika a léčba poruchy attachmentu.....	43
4. Doprovázení pěstounských rodin	45
4.1. Vymezení pojmu a základní principy	45
4.2. Doprovázející – klíčový pracovník	47
4.2.1. Kompetence a role doprovázejícího pracovníka	48
4.3. Práce s rodinou a průběh doprovázení	50
Empirická část.....	53
5. Metodologie výzkumu.....	53
5.1. Základní výzkumná otázka a cíl výzkumu	53

5.2. Metoda sběru dat	53
5.3. Výzkumné oblasti	55
5.4. Charakteristika výzkumného vzorku	56
5.5. Sběr a tvorba dat	57
5.6. Etika výzkumu	58
5.7. Limity výzkumu	59
5.8. Proces analýzy	60
6. Výsledky výzkumu	63
6.1. Reflexe vlastní zkušenosti s tématem	63
6.2. Výsledky rozboru rozhovorů	64
6.3. Vnímání role doprovázejícího sociálního pracovníka a jeho dopadu na průběh výkonu pěstounské péče	65
6.3.1. Vnímání dopadu doprovázení na klienty	65
6.3.2. Legislativa	73
6.3.3. Žádoucí změny	78
7. Diskuze a interpretace zjištění	88
Závěr	94
Seznam literatury	96
Seznam příloh	101

Seznam zkratk:

ADHD – Porucha pozornosti s hyperaktivitou

CAN – Syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte

DSP – Doprovázející sociální pracovník

FAS – Fetální alkoholový syndrom

IPA – Interpretativní fenomenologická analýza

IPOD – Individuální plán ochrany dítěte

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

OSPOD – Oddělení sociálně – právní ochrany dětí

PO – Právnícká osoba

PVPP – Plán výkonu pěstounské péče

SPOD – Sociálně – právní ochrana dětí

SPVPP – Státní příspěvek na výkon pěstounské péče

ZDVOP – Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZSPOD – Zákon o sociálně právní ochraně dětí

Úvod

Každý člověk někdy slyšel, že děti jsou naše budoucnost. Všichni bychom chtěli žít ve společnosti, kde si jeden druhého váží a kde se lidem dobře daří. K takovému životu můžeme přispět řádnou výchovou a péčí o naše děti. V dnešní době však existují i děti, které neměly to štěstí narodit se do fungující rodiny a poznat lásku svých rodičů. Dlouholetou praxí se jasně ukazuje, že společnost si není dostatečně vědoma toho, co se děje s dítětem, které nevyrostá ve své biologické rodině a jaký dopad má jeho nelehké dětství na jeho vývoj, prožívání a chování. Bolestný počátek či traumatická událost mají vliv na další život jak u dětí v ústavní péči, tak u dětí vyrůstajících s jiným pečovatelem, než biologickým rodičem.

Téma této diplomové práce bylo zvoleno na základě působení autorky v doprovázející neziskové organizaci, kde je téma pozice osoby klíčového sociálního pracovníka v systému pěstounské péče hojně diskutováno. Tato práce bude zaměřena na vlastní autentické zkušenosti klíčových pracovníků v tématu jejich role i celkovému dopadu jejich činnosti na průběh výkonu pěstounské péče. Cílem této práce je odpovědět na výzkumnou otázku „Jak klíčoví pracovníci vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče?“.

“Na začátku života, už během prvního roku, se vytváří vnitřní pocit “kdo jsem já”. Naše vědomí o tom, zda jsme dobří, silní, zajímaví a hodní lásky, rozvinuli naši rodiče během prvních asi osmnácti měsíců života. Tento pocit plně odrážel to, jak nás viděli naši rodiče. Pak už jsme to vzali za své.”¹ Rodičovskou roli taková teze staví do vážné pozice, kdy mají ve svých rukou budoucnost dítěte - pouze podle nich se pak bude dítě v dospělosti cítit buď jistě a šťastně, nebo naopak nejistě a zoufale. Šťastná rodina a dětství jsou pro člověka jedny z nejdůležitějších věcí v jeho životě. Chybějící blízké vztahy nebo pocit lásky jsou příčinou pocitu osamocení i nespokojenosti s vlastním životem v dospělosti. Institut pěstounské péče má za cíl usnadnit těmto dětem jejich těžký osud a s pomocí náhradních rodičů jim ukázat, že svět může být dobré místo a i ony jsou hodny lásky, vřelosti a bezpečí.

S pěstounskou péčí je propojeno také doprovázení pěstounských rodin, které je v hlavním zájmu této diplomové práce. V systému novodobé sociální politiky je sociálně právní ochrana dítěte oblast, kde stát ručí za poskytnutí adekvátní pomoci a ochrany potřebným. Historicky se ochrana dětí státem měnila v závislosti na pojetí tradiční rodiny, postupných změnách rodinných hodnot, ale i díky novým vědeckým poznatkům z oboru

¹ Vrtbovská in Winnette, 2011, str. 11

psychologie, sociologie či pedagogiky. Stát je tedy povinen postarat se o svoje občany v nepříznivé sociální situaci a jeho rodinná politika má za cíl především podporu. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2013 přinesla ukotvení systému pěstounské péče v legislativě a přinesla tak pěstounům práva i povinnosti vyplývající ze zákona. Jednou z povinností je uzavření Dohody o výkonu pěstounské péče, na jejímž základě mají pěstouni právo na doprovázení. Ačkoliv není termín v zákoně jasně definován, v praxi je pro tento druh sociální služby již zaběhlým. V doprovázení rodiny nemá jít pouze o činnost podpůrnou, ale určitou mírou obsahuje doprovázení rodiny i kontrolní složku, kdy klíčový pracovník sleduje průběh výkonu pěstounské péče. Čistě kontrolní, dozorovou činnost pak vykonává příslušný orgán sociálně právní ochrany, se kterým je doprovázející pracovník v úzkém kontaktu.

Teoretická část si klade za cíl čtenáři představit oblast náhradní rodinné péče, kde jsou v první kapitole uvedeny základní informace o jejím vývoji, formách i procesu zprostředkování. Práce klade důraz na péči pěstounskou, která je popsána ve druhé kapitole. Ta specifikuje druhy pěstounské péče, Dohodu o výkonu pěstounské péče, subjekty doprovázení a práva i povinnosti pěstounů. Dále se kapitola zaměřuje i na pěstounství v číslech, kdy uvádí výsledky současných výzkumů v této oblasti a také změny, které do pěstounské péče přinesla novela zákona o sociálně - právní ochraně dětí. Třetí kapitola pojednává o funkci a významu pěstounství. Popisuje osobnost pěstouna i kompetence, které jsou nezbytné pro řádnou péči o svěřené dítě. Dále jsou uvedeny potřeby dětí v náhradní rodinné péči, které jsou značně specifické oproti potřebám dětí vyrůstajících v biologické rodině. Kapitola představuje teorii attachmentu jako jednu ze stěžejních oblastí v rámci náhradní rodinné péče a věnuje se také projevům dětí s raným traumatem. Poslední kapitola se zabývá institutem doprovázení s důrazem na doprovázení pěstounských rodin. Vymezeny jsou základní pojmy, průběh i práce s rodinou a kapitola se věnuje i roli doprovázejícího pracovníka.

Empirická část usiluje o zmapování toho, jak klíčoví pracovníci vybrané doprovodné organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče. Výsledky vycházejí z poznatků zjištěných v rámci vlastního výzkumu, který byl realizován během měsíce května 2022 ve vybrané neziskové doprovázející organizaci. Tato organizace záměrně nebyla pojmenována, aby nebylo možné identifikovat participanty výzkumné části a byla tak dodržena ochrana osobních údajů a dat. Za tímto účelem byla změněna také jména dotazovaných. Autorka využila kvalitativního výzkumu zpracovaného metodou interpretativní fenomenologické analýzy. Rozhovory byly polostrukturované a v rámci

dotazování odpovídaly tři klíčové pracovnice vybrané organizace na předem formulované otázky, které byly v průběhu rozhovorů podle potřeby doplňovány.

Diplomová práce čerpala z dostupných literárních zdrojů zabývajících se daným tématem. Dále bylo čerpáno také z dokumentů dohledatelných na webových stránkách, kde se jednalo především o průvodce či metodiky jednotlivých organizací. V určité míře byla teoretická část čerpána i z webových zdrojů, jelikož nebylo vždy možné žádoucí skutečnosti alternovat z literárních zdrojů.

1. Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče je záchrannou sítí pro děti, o které se jejich rodiče přechodně nebo trvale nemohou nebo nechtějí postarat. Děti tak mohou vyrůstat v rodinném prostředí a mají větší šanci uspět ve svém vlastním životě. Náhradní rodinná péče má různé varianty a pro každé z dětí se dle jeho konkrétní situace vybírá ta nejlepší možnost. V České republice je přes 26 000 dětí, které nemohou vyrůstat v prostředí biologické rodiny, přičemž v dětských domovech a kojeneckých ústavech jich vyrůstá okolo 8 000.²

Opuštěné děti můžeme sledovat již od počátku dějin lidstva. Jednalo se především o děti, které se staly sirotky v důsledku válek, nebo děti, které byly sirotky sociálními, a jejich rodiče se o ně nemohli starat z důvodů existenčních. Tyto děti řešily různé instituty náhradní výchovné péče, kam spadala i péče pěstounská. Náhradní výchovná péče je pro děti autentičtější, když se více podobá rodině.

Jako předchůdce placené pěstounské péče by se dala zmínit instituce kojných. Placené kojné, chůvy, opatrovnice i pěstounky se objevovaly ve starověku jak v Římě, tak ve městech v Řecku. Ve středověké Evropě byly na panovnických dvorech kojné a chůvy běžnou záležitost, v době renesance pak bylo i v některých zemích běžné (například Francie), že rodina z města svěřila dítě na dva roky kojné na venkově a poté ho opět přijala zpět.

I v českých zemích se setkáváme s kojnými, které se musely podrobit lékařské prohlídce, aby se potvrdilo, že jsou zdravé a mohou kojit i dítě z nalezince. Farář pak každý měsíc potvrdil, že dítě je stále naživu a pro kojnou byla připravena její odměna. V šesti letech byly děti vraceny do ústavů, ze kterých je přesunuli do kláštera a následně do jejich rodné obce. Tam bylo dítě svěřeno rodině, která se o něj přihlásila a měla tak dál povinnost dítě posílat do školy a vést k řemeslu.³

1.1. Vývoj náhradní rodinné péče u nás

Náhradní péče o ohrožené děti u nás má poměrně dlouhou a bohatou historii. První sirotčince a nalezince vznikaly již v době po třicetileté válce, kdy počet opuštěných dětí výrazně stoupl. Jeden z nejstarších ústavů, Vlašský špitál, byl založen v roce 1575 a přes 200 let nabízel ochranu všem chudým a opuštěným dětem. Pražský nalezinec založený v roce 1789 byl určen především pro nemanželské děti, kterým sloužil jako přechodný útulek

² Informace o náhradní rodinné péči, 2022. Dobrá rodina [online].

³ Podle Pěstounství je profese, Hana Jurajdová, 2015, str.12

před svěřením do pěstounské péče. V těchto ústavech byla běžná velká nemocnost a úmrtnost dětí, především kvůli nedostatečné hygieně a lékařské péči. V roce 1862 byl vydán zákon, který ukládal obcím povinnost péče o chudé, nemohoucí, osiřelé nebo odložené. Zanedlouho na to byl vydán ještě zvláštní chudinský zákon (1868), který měl zajišťovat veřejnou pomoc a péči potřebným bez ohledu na jejich věk. Na svou dobu byla tato opatření značně pokroková a nahradila péči farních ústavů. V roce 1902 byl v Čechách zřízen zemský sirotčí fond, ze kterého byly poskytovány finanční obnosy na děti v cizí péči. Postupně vznikaly okresní komise péče o mládež, které společně s odbornými orgány pro blaho dítěte vytvořily základ sociální péče o děti. V roce 1921 byl vydán zákon o ochraně dětí v cizí péči, který sjednotil do té doby rozdílné zákony o sociální péči v Čechách, na Slovensku a částečně i v Podkarpatské Rusi. Ústavy měly většinou individuální charakter, nejrozvinutější formou umístění dětí byla adopce a individuální pěstounská péče. Po druhé světové válce se systém rodinné péče významně změnil a pokračování a rozvoj propracovaného systému péče o děti se rozpadl. Ze dne na den byla zrušena pěstounská péče a přes 5000 dětí se tak ocitlo bez domova. Podle vzoru Sovětského svazu se děti měly začít vychovávat ke kolektivnímu cítění ve velkých ústavech, které byly státem řízené a kontrolované. V 60. letech se začala objevovat kritika takovéto formy péče především z řad psychologů i pediatrií. Po rozsáhlých studiích se zjistilo, že děti vychovávané v těchto ústavech již od útlého dětství měly opožděný vývoj, péče nevedla ke zdravému vývoji dítěte a častěji se jednalo spíše o osobnosti s obtížným společenským zařazením až asociálními projevy. Vznikla tak nová alternativa v ústavní péči a začaly se zřizovat SOS dětské vesničky. Vývoj náhradní výchovné péče završila současná koncepce péče o děti, jejíž zásady nadiktoval zákon o rodině z roku 1963 a zákon o pěstounské péči z roku 1973. Oba zákony tak poskytly právní ochranu všem dětem, které nevyrůstaly ve své původní rodině. V roce 2000 se právní úprava pěstounské péče přesunula do zákona o rodině, kdy již bylo plně přihlíženo k základnímu faktu, že náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou.⁴

V roce 1999 vznikl samostatný zákon o sociální právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., který představoval významný posun v náhradní rodinné péči. Se vznikem nového občanského zákoníku č. 89/2012, který upravuje oblast rodinného práva, byl zrušen původní zákon o rodině. I zákon o sociálně právní ochraně dětí prošel několika úpravami. Novela platná od roku 2013 mimo jiné upravovala i pravidla náhradní rodinné péče.⁵ Poslední

⁴ Podle Bubleová, 2011, str. 9 - 10

⁵ Podle Pazlarová, 2016, str. 14

novelizace zákona vstoupila v platnost v lednu 2022 a přinesla značné změny v oblasti pěstounské péče i pěstounských dávek.

1.2. Současnost a právní ukotvení

V současnosti jsou již práva, metody a postupy pro práci s ohroženými dětmi jasně zakotveny v mezinárodních úmluvách a legislativách jednotlivých zemí. Jednou z nejdůležitějších je Úmluva o právech dítěte (New York, 1989), která stanovuje, že práva dětí vyžadují zvláštní ochranu a ustavičné zlepšování situace dětí na celém světě v podmínkách míru a bezpečí. Dalším zdrojem pro zlepšení péče o ohrožené děti jsou i poznatky z nových vědeckých oborů, jako je biologie chování, vývojová psychologie nebo moderní evoluční teorie. Zásady nutné pro zdravý psychosociální vývoj dítěte vyjadřují také dlouhodobé vědecké výzkumy a teoretické studie – vývojová koncepce (Erikson), koncepce psychické deprivace a attachment (Bowlby, Ainsworth), klinické výzkumy traumatického stresu v dětství (Perry) a jiné. Tito uvedení vědci zkoumali klíčové fáze vývoje a jejich vliv na další život člověka. Jevy byly sledovány především u traumatizovaných dětí, u dětí v ústavech či dětí zanedbávaných a opuštěných v raných fázích jejich života. Všechny studie prokázaly potřebu uspokojení základních psychických potřeb v prvních fázích života dítěte a potřebu úspěšného připoutání⁶ dítěte k jedné pečující osobě. Pokud nejsou naplněny tyto potřeby, dítě prožívá psychické strádání a deprivaci.⁷

„Psychická deprivace je psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“⁸

B. D. Perry provedl v roce 2002 rozsáhlý výzkum s názvem Zkušenosti z raného dětství a projevy genetického potenciálu. Jedním z výsledků výzkumu bylo zjištění, že pokud dojde k nedostatečné sensorické stimulaci dítěte (dotyk, sociální interakce, slovní komunikace aj.), v jeho mozku začne docházet ke změnám. Mozková kůra se totiž vyvíjí v závislosti na kvalitě a množství sensorických podnětů a tak osoba pečující svým kmením, zahříváním, uklidňováním či konejšením vytváří pro dítě bezpečné prostředí. Pouto náklonnosti mezi dítětem a rodičem pak vytváří základ pro další zdravý vývoj socioemocionálních vztahů a komunikace. Pokud se toto neděje, různé projevy deprivace přetrvávají až do dospělého věku, kdy se mohou projevit jako určité formy poruch osobnosti.

⁶ = attachment, viz. samostatná kapitola

⁷ Podle Bubleová, 2011, str. 11 - 14

⁸ Langmeier, 1974, str. 38

Ač víme o potřebnosti a prospěšnosti náhradní rodinné péče mnoho, stále je velký počet dětí v raném věku svou rodinou opuštěno, zanedbáváno či dokonce týráno. Všechny tyto děti jsou odkázány na účinnou a včasnou pomoc ve společnosti. V náhradní rodinné péči může dítě nalézt prostředí, které se ztracené rodině nejvíce přibližuje.

Práva dětí chrání mezinárodní úmluvy i zákony České republiky. Úmluva o právech dítěte stanovuje povinnost respektovat rodinu jako základní jednotku společnosti a jako prostředí, které je přirozené pro rozvoj a prospívání všech členů, zejména dětí. Aby mohla rodina plnit svoji úlohu v plné míře, má nárok na ochranu a pomoc. Dítě potřebuje vzhledem ke své tělesné i duševní nezralosti zvláštní ochranu před narozením i po něm. Úmluva stanoví práva dětí na život a přežití, osobní rozvoj, ochranu a participaci. V České republice je nejvyšším z právních předpisů Ústava ČR, která zajišťuje ochranu základních práv a svobod. Článek 30 Listiny základních práv a svobod pak ukotvuje právo dítěte na rodičovskou péči i výchovu. Hlavním zákonem upravujícím ochranu práv dětí je zákon 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, práva dětí v ústavních zařízeních pak chrání zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.⁹

1.3. Formy náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče je taková forma péče, která je vykonávána náhradním rodičem či osobou pečující. Veřejnost většinou nerozlišuje mezi osvojením a pěstounskou péčí a obecně existuje povědomí, že v republice existují ústavy, kde vyrůstají děti bez rodiny a lidé si mohou tyto děti vzít domů. Skutečnost však zdaleka není tak jednoduchá.

Osvojení, neboli adopce se týká těch dětí, které jsou tzv. právně volné a jejich rodiče se jich vzdali hned po narození. Své rozhodnutí rodič potvrdí po uplynutí ochranné lhůty šesti týdnů, nebo splněním doby tzv. kvalifikovaného nezájmu, která je u novorozenců dva měsíce a u dětí starších šest měsíců. Tyto děti jsou poté právně volné a mohou být nabídnuty k adopci žadatelům. Takový postup je však obvyklý především u novorozenců a kojenců. U starších dětí je běžné, že nikdo podnět k právnímu uvolnění nepodá a dítě tak nemůže být osvojeno. Pěstounská péče se pak týká spíše dětí starších, dětí s handicapem, dětí odlišného etnika nebo dětí, o které rodiče mají zájem, ale nemají dlouhodobě podmínky pro jejich výchovu a péči. Pěstouni nemají rodičovská práva a zároveň nemají vyživovací povinnost k dítěti. Pěstounská péče u nás může být individuální, v pěstounských rodinách, nebo

⁹ Podle Bubleová, 2011, str. 12 - 14

skupinová v SOS dětských vesničkách. Existuje také pěstounská péče na přechodnou dobu, která se do popředí dostává posledních několik let. Speciální formou náhradní rodinné péče je poručenství. To jsou ty případy, kdy je v pěstounské péči dítě, které je právně volné, a pěstouni se mohou stát jeho zákonnými zástupci, ač v rodném listě stále figurují jména biologických rodičů dítěte. Poručník skládá slib, ve kterém stvrzuje převzetí rodičovské odpovědnosti a správu majetku dítěte.¹⁰

Svěření dítěte do péče jiné osoby je využito v případech, kdy v okruhu dítěte existuje osoba blízká nebo příbuzná, která je schopna a má zájem se dítěte ujmout. Soud stanoví rozsah práv a povinností osobě pečující a zároveň i biologickým rodičům rozsah výživného. S tím poté hospodaří v souladu se zájmem a potřebami dítěte osoba pečující. Tato forma náhradní výchovy není spojena s nárokem na dávky pěstounské péče ani jiné speciální dávky, a pokud tak není možno rodičům stanovit vyživovací povinnost, do takové péče není možné dítě svěřit.¹¹

Pěstounská péče je státem podporovaná forma náhradní rodinné péče. V této formě náhradní rodinné péče pěstoun osobně o dítě pečuje a je také zodpovědný za jeho řádnou výchovu. Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti v běžných věcech a nevzniká vyživovací povinnost. U mimořádných záležitostí, jako je například vyřízení cestovního dokladu, musí pěstoun požádat o souhlas zákonného zástupce nebo soud. O pěstounské péči rozhoduje soud na takovou dobu, po kterou jeho biologická rodina nemůže plnit svoji základní roli. Někdy tak děti pobývají v pěstounské rodině několik let, častěji zůstávají až do své zletilosti.

Děti v pěstounské péči obvykle znají své biologické rodiče, pěstouni jsou povinni udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho biologickou rodinou i dalšími příbuznými či osobami dítěti blízkými. Umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči je povinnost pěstounů, pokud soud nestanoví opak. Státem daná podpora ve formě pěstounských dávek by měla zajišťovat základní hmotné zabezpečení dítěte a zároveň i zohledňuje náročnost této péče, kdy je pěstounům poskytována odměna. Dále existuje systém odborných služeb pro náhradní rodiny, kdy mají pěstouni povinnost uzavřít Dohodu o výkonu pěstounské péče s doprovodnou organizací nebo úřadem. Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a i o jejím zrušení může rozhodnout výhradně soud. Zrušení pěstounské péče se činí pouze z velmi závažných důvodů, nebo tehdy, když o zrušení požádá sám

¹⁰ Podle Zezulová, 2012, str. 15

¹¹ Svěření dítěte do péče jiné osoby, Náhradní rodina [online].

pěstoun. Nejpozději zaniká pěstounská péče zletilostí dítěte nebo nabytím jeho svéprávnosti.¹²

V ČR existuje také pěstounská péče na přechodnou dobu neboli přechodná péče, která je dočasným řešením situace dítěte v krizovém období. Dítě může být v přechodné péči dle zákona umístěno maximálně jeden rok. Smyslem této formy je především poskytnutí dostatečného času biologickým rodičům dítěte k tomu, aby upravili své poměry tak, aby mohli dítě převzít zpět do své péče. Pokud poměry rodičů nejsou vyhovující, dítěti je hledána vhodná stabilní náhradní rodina. Rozvoj pěstounské péče na přechodnou dobu dává dětem šanci vyhnout se pobytu v kolektivních ústavních zařízeních.¹³

Osvojení neboli adopce nepodléhá ze strany státu žádnému specifickému dozoru. Mezi dítětem a osvojitelem z hlediska legislativy vzniká stejný příbuzenský vztah, jako mezi rodičem a dítětem, přičemž vztahy dítěte s původní biologickou rodinou zanikají společně s rozhodnutím soudu o osvojení. Osvojitelé jsou následně zapsáni do rodného listu dítěte, získávají veškerou rodičovskou odpovědnost a dítě přebírá jejich příjmení. Osvojení je nezrušitelné po uplynutí tří let od vydání rozsudku. Zákon ukládá novým rodičům povinnost informovat dítě o skutečnosti, že je osvojené, nejpozději do zahájení školní docházky.

Setkat se můžeme také s pojmem mezinárodní adopce, kdy se jedná o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny. Mezinárodní osvojení upravuje Úmluva o ochraně dětí a spolupráce při mezinárodním osvojení (tzv. Haagská úmluva o ochraně dětí), která ukládá státům povinnost určit ústřední orgán, který bude za mezinárodní adopci zodpovědný. V ČR plní tuto funkci Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně.¹⁴

Poručenství je institut, kdy soud stanoví poručníka dítěti v případě, kdy žádný z rodičů nemá a nevykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Jedná se o situace, kdy rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo byla rodičům omezena svéprávnost. Mezi poručníkem a dítětem nevzniká ze zákona takový vztah, jako mezi dítětem a rodičem. Poručník má všechny práva a povinnosti jako rodič, ale k dítěti nemá vyživovací povinnost. Poručenství je pod soudním dohledem a poručník podává k soudu zprávy zpravidla v půl ročních intervalech. Pokud soud svěří dítě do péče poručníka, má nárok na podporu a zabezpečení od státu tak, jako pěstoun. Zároveň platí i povinnost uzavření Dohody o výkonu pěstounské péče s doprovázející organizací nebo úřadem. Pokud

¹² Pěstounská péče, Náhradní rodina [online].

¹³ Pěstounská péče na přechodnou dobu, Náhradní rodina [online].

¹⁴ Adopce neboli osvojení, Náhradní rodina [online].

nelze ustanovit poručníkem pro dítě fyzickou osobu, stává se jím orgán sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD).¹⁵

1.4. Formy náhradní rodinné péče ve světě

U nás běžná rozsáhlá institucionální výchova je v mnoha zemích nahrazena profesionálními rodinami – Austrálie, Belgie, Finsko, Dánsko, Francie, Irsko, Kanada, Norsko, Švédsko, Velká Británie a další. V Estonsku existuje projekt profesionální pěstounské péče, který se zaměřuje na dospívající s výchovnými problémy, v Japonsku je zavedena profesionální pěstounská péče pro děti týrané a zneužívané.

U našich sousedů v Rakousku projekt sociálně - pedagogických pěstounských rodin přijímá děti, které jsou obtížně umístitelné do náhradní rodinné péče – děti s vrozenými vadami, tělesně či duševně handicapované, děti fyzicky nebo psychicky týrané, děti se zvláštními odlišnostmi v chování nebo děti staršího věku. Pěstouni jsou plně zabezpečeni, jako by docházeli do zaměstnání, což je pro stát ekonomičtější, než kdyby bylo dítě umístěno do dětského domova. Ve Švédsku je dlouhodobá pěstounská péče tou nejrozšířenější formou náhradní rodinné péče. Vše má v rukou stát, který je zodpovědný za výběr i přípravu vhodných pěstounů, hradí náklady a rozhoduje o umístění dítěte do konkrétní rodiny. Profesionální pěstounská péče může být krátkodobá i dlouhodobá, vývoj dítěte v rodině je průběžně sledován sociálním pracovníkem. Pěstouny se mohou stát manželské páry, jednotlivci, ale i homosexuální páry. Pro Českou republiku je vzorem Velká Británie, kde je pěstounská péče nejběžnější formou náhradní rodinné péče. V asi 25 000 pěstounských rodinách žije přes 34 000 dětí. Existuje tam několik typů pěstounské péče – respitní, azylová, krátkodobá, středně dlouhá, dlouhodobá a soukromá. Respitní péče dává možnost určitého odpočinku pro velmi zatížené rodiče, poskytována je pravidelně a především pro děti s poruchami učení, tělesným postižením nebo adolescentům majícím konfliktní vztah ke svým rodičům. Azylová pěstounská péče je přechodným řešením na jeden nebo málo dní, než bude nalezeno řešení dlouhodobé. Krátkodobá pěstounská péče obvykle trvá do tří měsíců a je využívána v situacích probíhající rodinné krize či například hospitalizace pečující osoby. Středně dlouhá pěstounská péče je nejčastější, trvá asi do dvou let a cílem je poskytnout rodičům dítěte čas k vyřešení osobních problémů nebo jako dočasná ochrana pro dítě. Dlouhodobá a trvalá pěstounská péče je delší, než dva roky anebo trvá až do dospělosti

¹⁵ Poručenství pokud poručník o dítě osobně pečuje, Náhradní rodina [online].

dítěte. Soukromá pěstounská péče se od ostatních forem liší – rodiče souhlasí s výběrem pěstounů, nebo je sami vyhledají a následně jim vyplácí příspěvek.¹⁶

1.5. Proces zprostředkování náhradní rodinné péče

Proces zprostředkování upravuje zákon 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Prvním krokem je vyhledávání dětí, u kterých je indikována potřeba náhradní rodinné péče. Druhým krokem je vyhledávání fyzických osob, které jsou vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny. Třetím krokem je odborná příprava těchto osob, čtvrtou fází pak výběr konkrétní osoby, která je vhodná pro určité dítě, kterému je náhradní péče zprostředkována. Posledním krokem je seznámení dítěte s touto osobou.

Žadatelé, kteří byli osloveni a prošli úvodní informační fází, jsou krok před zahájením procesu zprostředkování, prověření a následného přijetí dítěte. Celý proces a fáze prověřování je citlivá záležitost, kdy musí být potencionální noví rodiče připraveni sdílet i velmi osobní informace, které mnohdy zasahují do jejich soukromí. Postup může být vnímán jako nevhodný a občas i negativně ovlivňuje vztah pracovníka s žadateli. Tyto situace může ulehčit důkladná komunikace a ujasnění toho, proč jsou právě tyto citlivé informace potřebné a důležité. Žadatel by měl vždy porozumět celému procesu.¹⁷

Odborné posouzení pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče zahrnuje¹⁸:

- *Posouzení dítěte a žadatele*
- *Zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny*
- *Vyjádření dětí žadatele, jsou-li vyjádření schopny s ohledem na jejich věk a rozumovou vyspělost*
- *Posouzení schopnosti dětí žijících v domácnosti žadatele přijmout dítě do rodiny*
- *Zjištění bezúhonnosti žadatele, jeho manžela, druha, dítěte a jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost*
- *U žadatelů o zařazení do evidence osob vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu posouzení schopností pečovat o děti vyžadující speciální péči a schopnost spolupráce s rodiči těchto dětí*
- *U dětí se posuzuje úroveň tělesného a duševního vývoje včetně specifických potřeb i nároků a také vhodnost náhradní rodinné péče a jejich forem*

¹⁶ Podle Zezulová, 2012, str. 177

¹⁷ Podle Pazlarová, 2016, str. 31

¹⁸ Proces zprostředkování, Průvodce MPSV [online].

- *U žadatelů se posuzuje předpoklad vychovávat dítě, charakteristika osobnosti, zdravotní i psychický stav, motivace, která vedla k žádosti, stabilita manželského vztahu i prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení nebo svěření do pěstounské péče*

V současnosti je v ČR zprostředkování výhradně v rukou státu. Novelizace zákona o sociálně právní ochraně dětí, kterou vláda schválila v červnu 2020, by měla rozšířit pravomoci ke zprostředkování náhradní rodinné péče. Základem pro zprostředkování je vyhledání nejvhodnější rodiny pro konkrétní dítě. Součástí schválení žadatelů a jejich následnému zařazení do registru je absolvování povinných příprav, kdy je však potřeba myslet také na to, že teoretické přípravy mnohdy nevyovídají o tom, jak se budou věci dít v praxi. Je dobré a pro náhradní rodiče užitečné, aby znali alespoň základně znění vyhlášek a zákonů, kterými se řídí náhradní rodinná péče. Pro náhradní rodiče je důležitou podporou možnost obrátit se na organizace, které nabízejí pomoc pěstounským či osvojitelským rodinám. Provázení rodiny po přijetí dítěte není projevem selhání, ale spíše nutnou péčí, která by měla být pro všechny náhradní rodiče samozřejmostí.¹⁹

¹⁹ Podle Zezulová, 2012, str. 25

2. Pěstounská péče v systému sociálně právní ochrany dětí

Předním hlediskem sociálně právní ochrany je „zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.“²⁰

2.1. Druhy pěstounské péče

Výchova a péče o vývoj dítěte je právem a povinností zejména jeho rodičů, avšak v životě mohou nastat situace, kdy se biologický rodič nechce, neumí nebo se o dítě nemůže postarat. Úkolem orgánů sociálně právní ochrany je reagovat na tuto situaci a hledat to nejlepší řešení.²¹

- Pěstounská péče (tzv. dlouhodobá)

Dítě je náhradním rodičům svěřeno na základě rozhodnutí soudu na dobu předem neurčitou. Je to doba, kdy mají biologičtí rodiče čas na úpravu poměrů či změnu životního stylu, avšak v praxi mnoho dětí zůstává u dlouhodobých pěstounů až do svých osmnácti let. Dlouhodobí pěstouni absolvovali odborné přípravy pro zájemce o náhradní rodinnou péči, ale existují i výjimky v podobě pěstounů, kteří měli dítě v hostitelské péči či k němu mají vytvořený blízký vztah, tj. příbuzní dítěte. Tyto výjimky neprocházejí přípravami a je v jejich kompetenci požádat o svěřeni dítěte přímo soud.

- Předpěstounská péče

Předpěstounská péče je situace, kdy ještě nebylo vydáno rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče, a tak soud svěří dočasně dítě osobě, která se má stát pěstounem. Rozhodnutí trvá tři měsíce od nabytí právní moci a zaniká, když v tomto období není podán řádný návrh na svěřeni dítěte do péče.

- Příbuzenská pěstounská péče

Pěstouni příbuzní dětem jsou poměrně velkou částí ve skupině dlouhodobých pěstounů. Nejčastěji jsou děti v péči prarodičů tet a strýců nebo starších sourozenců. Výhodou péče příbuzného je, že dítě neztrácí kontakt s biologickou rodinou a svými kořeny. I prarodiče mají nárok na odměnu pěstouna a zavazují je pěstounská práva i povinnosti. Pěstounskou péči dle zákona může vykonávat i osoba příbuzná, dle Občanského zákoníku

²⁰ ZSPOD 359/99 Sb.

²¹ Formy náhradní rodinné péče, Průvodce MPSV [online].

ale mají prarodiče i další příbuzní k dítěti vyživovací povinnost. Právě pro prarodiče je však péče často finančně náročná, a tak je od 1.1.2014 možné získat pro tyto pěstouny ve zvláštních případech odměnu pěstouna, aby byla jejich finanční situace stabilnější.

To, že dítě zůstává v rodině, je výhodou i nevýhodou příbuzenské péče, jelikož v rodině stále mohou přetrvávat patologické vztahy a konfliktní situace. Prarodiče také často cítí vinu či selhání ohledně vlastního potomka, a mají tendence ho omlouvat, což může negativně ovlivnit vztah s dítětem, ale i celou budoucí práci doprovázejícího pracovníka. Z praxe je viditelné, že práce s takovou rodinou vyžaduje dvakrát delší dobu, než pracovník naváže s pěstouny důvěrný vztah. Rodinný systém bývá pro pracovníka nepřehledný a spolupráce s rodinou je ztížená. Příbuzní pěstouni zároveň absolvovali pouze psychologické vyšetření a neprošli žádnými odbornými přípravami jako ostatní žadatelé, což je právě zjevně důvod těchto potíží.²²

- Pěstounská péče na přechodnou dobu (tzv. krátkodobá)

Tento druh pěstounské péče je poměrně mladý a specifický, protože maximální doba péče je zákonem ohraničená a dítě by mělo v péči strávit nejlépe několik dnů či týdnů, maximálně však měsíců. Přechodná pěstounská péče je často nazývána jako profesionální i vzhledem k tomu, že pěstoun nemá jiný pracovní úvazek. Dle zákona jsou vedeny tyto osoby jako osoby v evidenci a mají nárok na odměnu pěstouna – odměna se považuje za příjem ze závislé činnosti, je pěstounům daněna a započítává se do účasti na pojištění.²³ I přechodní pěstouni mají nárok na podporu a odbornou pomoc doprovázející organizace. Žadatelé procházejí obdobnými přípravami a prověřováním, jako zájemci o pěstounskou péči.²⁴

Přechodná pěstounská péče je v právním řádu zahrnuta od roku 2006, do popředí se však dostává až s přijetím novely zákona č. 359/199 o sociálně právní ochraně dětí. Ta vstoupila v platnost v lednu 2013 a konkretizovala možnosti i jasné podmínky využití této formy. Dítě je do přechodné péče svěřeno soudem, který je povinen jednou za tři měsíce přezkoumávat, zda trvají důvody, pro něž bylo dítě do přechodné péče umístěno.²⁵ Přechodní pěstouni jsou osoby, na které pohlížíme jako na profesionály, kteří vykonávají specifickou funkci v okruhu péče i výchovy o ohrožené děti. Tyto děti často zažily ve svých životech mnohá traumata i ztráty a přechodný pěstoun by pro ně měl vytvořit stabilní a klidné

²² Podle Patočková, 2019, str. 16-17

²³ tamtéž, str. 18

²⁴ Pěstounská péče na přechodnou dobu, Náhradní rodina [online].

²⁵ Podle Bubleová, 2018, str. 9

prostředí, ve kterém začne dítěti pomáhat se zpracováním traumat z minulosti a zároveň dítě připravovat na přechod do dlouhodobé péče nebo zpět do biologické rodiny. Důležitou kompetencí těchto pěstounů jsou dobré komunikační schopnosti, jelikož péče předpokládá spolupráci nejen s týmem odborníků, ale i s biologickou rodinou nebo budoucími osvojiteli.²⁶

Zákon předpokládá, že přechodní pěstouni budou využíváni zejména k výkonu péče o ty nejmenší děti a v rámci přechodné péče tak existuje i pojem raná pěstounská péče. První dny dítěte jsou zásadní pro jeho další zdravý vývoj, a tak i krátký čas, které by dítě strávilo u přechodných pěstounů namísto v kojeneckého ústavu, má velký smysl.²⁷

Pěstouni o dítě pečují po dobu, kdy příslušné orgány sociálně právní ochrany hledají trvalé řešení situace. Přechodný pěstoun je tak záruka, že dítě, které je odebráno z rodiny, nezůstane samo s cizími lidmi a dětmi v ústavní péči, ale je mu poskytnut osobní průvodce a blízký člověk, který dítěti období čekání pomáhá zvládnout.²⁸

2.2. Pěstounská péče v číslech

Ministerstvo práce a sociálních věcí uvádí, že „od roku 1993 do roku 2009 bylo v České republice svěřeno do pěstounské péče 15 984 dětí, tj. průměrně 940 dětí ročně. Každým rokem až na výjimky se počet dětí umístěných do pěstounské péče zvyšoval, v roce 1993 jich bylo umístěno 656, zatímco v roce 2009 jich bylo 1568.“²⁹ Podle ročního výkazu MPSV o výkonu sociálně právní ochrany dětí v roce 2017 uskutečňovalo pěstounskou péči 12 351 osob, z toho bylo 68% příbuzných pěstounů, 25% dlouhodobých a asi 7% bylo pěstounů přechodných. Dle uvedeného tři čtvrtiny (78%) příbuzných pěstounů tvoří prarodiče. K 31.12.2017 bylo dle oficiálních statistik MPSV v dlouhodobé pěstounské péči 11 362 dětí a v přechodné pěstounské péči pak 605 dětí.³⁰

V roce 2018 předložila Nadace Sirius výsledky průzkumu zpracovaného agenturou Median „Postoje české veřejnosti k pěstounské péči“. Průzkum měl za cíl zmapovat znalosti veřejnosti o pěstounské péči a najít konkrétní představy o tom, jak vypadá typický pěstoun a kolik dětí má v péči. Nadace však nemohla porovnat výsledky s reálnými daty, jelikož nebyla k dispozici žádná oficiální statistika. V roce 2019 tak Nadace Sirius ve spolupráci

²⁶ Umisťování dětí do PPPD, Průvodce MPSV [online].

²⁷ Pěstounská péče na přechodnou dobu (PPPD), 2022. Triada-centrum [online].

²⁸ Fakta a mýty: Přechodné pěstounství nesmí být zaměstnáním, 2022. Dobrá rodina [online].

²⁹ Počet dětí v pěstounské péči stoupá, Průvodce MPSV [online].

³⁰ Analýza Pěstounské rodiny v České republice, Nadace Sirius [online].

s Asociací Dítě a rodina oslovila členské organizace a vypracovala rozsáhlou studii³¹, která zkoumala aktuální stav pěstounské péče v ČR a zároveň i pohled laické veřejnosti.

Výzkumný vzorek obsahoval 1004 pěstounů z 11 krajů České republiky a sledovány byly nejen základní demografické charakteristiky, jako věk, pohlaví, vzdělání či velikost bydliště, ale i typ pěstounské péče a u příbuzných pěstounů i vztah ke svěřenému dítěti. Vzorek pěstounů z analýzy potvrzuje oficiální výsledky uváděné ve statistikách MPSV, kde je však sledován pouze typ péče a vztah pěstouna k dítěti. Analýza sledovala také pohlaví a rodinný statut pěstounů, kdy pěstouni jednotlivci tvořili 63%, a 37% tvořily pěstounské páry. V případě jednotlivců byly pěstouny v 7% muži a v 56% ženy. U dlouhodobé pěstounské péče významně převažují páry, u péče příbuzenské převažují ženy, především babičky. U přechodných pěstounů jsou ve stejné míře zastoupeny ženy i páry a počet mužů je minimální. Věk pěstounů ve vzorku byl z 80% mezi 30 a 60 lety, neobjevil se žádný pěstoun mladší 20 let a jen 3% pěstounů byly mladší 30 let. Úroveň vzdělání pěstounů ve vybraném vzorku odpovídá rozložení vzdělání v celé populaci a lze tedy říci, že pěstouni stejnoměrně zastupují všechny vzdělanostní skupiny. Studie ukázala, že 60% všech pěstounů žije v obcích do velikosti 20 tisíc obyvatel a pouze pětina pěstounů žije ve velkých městech. Pokud bychom rozložili pěstouny do skupin dle typu péče, jsou viditelné značné rozdíly – dlouhodobá a přechodná pěstounská péče vykazují velmi podobné údaje, oproti tomu příbuzenská péče má složení jiné. První dvě skupiny žijí ve většině případů na venkově nebo v malých městech, u třetí skupiny je velikost i typ bydliště různorodě zastoupen. Lze říci, že tato data jsou závislá na vzniku pěstounské péče, kdy dlouhodobá a přechodná péče jsou výsledkem vlastního rozhodnutí, příprav i několikaměsíčního čekání, zatímco příbuzenská péče reaguje na akutní krizi a pěstoun je situací vynucen rozhodnout se ve velmi krátkém čase. Analýza se zaměřovala také na počet svěřených dětí v rodině, jelikož více než polovina respondentů se v průzkumu Median domnívala, že pěstouni mají v péči tři a více dětí. Ze vzorku přijalo do péče jedno nebo dvě děti 88% pěstounů a pouze 11% pěstounů se reálně stará o tři a více dětí, přičemž 91% z nich si do péče vzali sourozence dítěte. Věk dětí v pěstounské péči je dle údajů vyrovnaný a žádná věková skupina nepřevažuje. Pozornost byla zaměřena i na etnikum, kdy více než polovina dětí ve vzorku byla většinového etnika a zbytek jiného nebo smíšeného. Z jiných etnik převažuje ve vzorku romské etnikum. Posledním sledovaným charakterem byl zdravotní stav svěřených dětí. Ve všech typech pěstounské péče se pěstouni

³¹ Analýza Pěstounské rodiny v České republice, Nadace Sirius [online].

starali o děti se stupněm závislosti, přičemž nejvyšší podíl byl zaznamenán ve skupině dlouhodobých pěstounů.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí se zaměřil na problematiku hodnocení účelnosti využití státního příspěvku na výkon pěstounské péče a v roce 2021 publikoval výzkumnou zprávu, která se zaměřuje na současnou praxi pěstounské péče a přináší postřehy o doprovázení, o potřebách pěstounských rodin a o čerpání státního příspěvku na výkon pěstounské péče. Zpráva obsahuje také aktuální nedostatky identifikované v systému a navrhuje řešení.³²

Mimo jiné zpráva uvádí například zjištění, že:

„tři čtvrtiny pěstounských rodin je doprovázeno v nezprostředkované pěstounské péči, tedy ve vlastních širších rodinách, které zpravidla neprošly procesem odborného posuzování a nebyly tak na situaci svěřením dítěte připravovány v rámci příprav k přijetí dítěte do rodiny. Z toho se ze dvou třetin jedná o péči prarodičovskou“

„většina subjektů doprovázejících pěstounské rodiny realizuje intervence ve vyšší frekvenci, než je zákonem nastavené minimum osobního kontaktu s dítětem a pěstounem 1x za 2 měsíce“

„polovina pěstounů využívá zajištění celodenní péče o svěřené dítě v rozsahu alespoň 14 dnů. Pěstouni respit využívají kvůli částečnému financování ze strany doprovázejících subjektů, zároveň je to „PR nástroj“ části doprovázejících subjektů typu PO, kterým se snaží přilákat pěstouny a uzavřít s nimi dohodu“

„68 % doprovázejících subjektů by rádo poskytovalo a ze SPVPP financovalo doučování pro svěřené děti pěstounů. 53 % dotázaných subjektů by rádo poskytovalo službu svépomocných skupin“

„tři čtvrtiny zkontrolovaných doprovázejících subjektů postupují správně v oblasti čerpání státního příspěvku na výkon pěstounské péče“

„v personální oblasti se doprovázející subjekty drží doporučených limitů a mají 20–25 rodin na jednoho sociálního (klíčového) pracovníka“

³² Podle Lusková, 2020

2.3. Dohoda o výkonu pěstounské péče

„Účelem dohody o výkonu pěstounské péče je zajištění pomoci pěstounům a dalším osobám pečujícím o děti na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Převzetí dítěte do pěstounské péče klade značné nároky na osoby, které do péče dítě převzaly, a je třeba jim věnovat pozornost z hlediska poradenské činnosti, ale také jim konkrétně pomáhat při řešení běžných problémů v oblasti sociální, výchovné apod.“³³.

Dohoda o výkonu pěstounské péče je veřejnoprávní smlouva a řídí se dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dítěte (dále jen „Dohoda“) i správním řádem. Dohoda definuje postavení pěstounů a dětí v pěstounské péči. Je to smlouva mezi pěstounem a doprovázející organizací, kterou může být jak nezisková organizace, tak státní subjekt. Smyslem dohody je vymezení míry podpory pro pěstounskou rodinu a zároveň zvýšení kvality výkonu pěstounské péče. Každé dítě přicházející do pěstounské péče má jiné potřeby a každá pěstounská rodina nabízí jiné podmínky. Dohoda tak vyjadřuje spolupráci mezi rodinou a doprovázející organizací, která pomáhá zajistit a naplňovat specifické potřeby dětí. Na Dohodu o výkonu pěstounské péče navazují další dokumenty, které nejsou její součástí – individuální plán ochrany dítěte a plán průběhu výkonu pěstounské péče.³⁴

2.3.1. Subjekty doprovázení

Dohodu o výkonu pěstounské péče jsou povinny uzavírat všechny osoby pečující a osoby v evidenci. Zákon o sociálně právní ochraně jasně definuje okruh účastníků dohody a subjektů, které mohou uzavřít dohodu.

Povinnost platí od 1. ledna 2013 a osoby pečující nebo osoby v evidenci musí uzavřít Dohodu: s obecním úřadem, s obecním úřadem obce s rozšířenou působností dle místa bydliště, s krajskými úřady nebo s pověřenými osobami. V dohodě je uvedeno, jakým způsobem budou naplňována práva a povinnosti osob pečujících a osob v evidenci.³⁵

Dohoda zaniká podle zákona dnem ukončení pěstounské péče, nejpozději v den, kdy dítě dosáhne zletilosti. Osoby pečující nebo osoby v evidenci mají právo vypovědět dohodu kdykoliv a bez sdělení důvodu, které k rozhodnutí vedly. Oproti tomu subjekty mohou dohodu vypovědět pouze ve vymezených případech, kdy druhá strana závažně nebo opakovaně porušuje povinnosti uvedené v Dohodě, opakovaně neumožňuje sledování naplňování dohody nebo odmítla dítě do přechodné pěstounské péče bez vážného důvodu.

³³ Dohody o doprovázení (PP, PPPD), 2022. Triada-centrum [online].

³⁴ Podle Pazlarová, 2016, str. 73

³⁵ Dohoda o výkonu pěstounské péče, Sdružení pěstounských rodin [online].

Možnosti, jak vypovědět dohodu upravuje § 47c odst. 2 a 3. Pokud není do třiceti dnů ode dne vypovězení uzavřena nová dohoda, místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany upraví práva i povinnosti správním rozhodnutím. Situace je ošetřena výpovědní lhůtou, která končí teprve v okamžiku, kdy je uzavřena dohoda nová nebo vstoupilo v platnost správní rozhodnutí. Tak by neměly nastat v praxi situace, kdy by osoba pečující neměla uzavřenou žádnou smlouvu a ona i dítě by tak bylo bez dohledu, pomoci i podpory.³⁶

2.3.2. Individuální plánování podpory

Péče o ohrožené děti vyžaduje mapovat a pravidelně vyhodnocovat jejich situaci v náhradní rodině, což v rámci individuálního plánování podpory dítěte zajišťuje a vyhodnocuje sociální pracovník OSPOD. Ten po popisu jednotlivých oblastí ze života dítěte zjišťuje, jaké potřeby dítě v daných oblastech má, jaká jsou případná rizika, ale i zdroje podpory, která mohou rozvoji problému preventivně předcházet. Po komplexním zhodnocení situace OSPOD vypracuje individuální plán ochrany dítěte (tzv. IPOD). Pro náhradní rodinnou péči existují oblasti, které je třeba s ohledem na její specifika mapovat podrobněji. Takovými tématy je například porucha vztahové vazby a její projevy, kontakt dítěte s biologickou rodinou nebo spolupráce s doprovázející organizací. Zdrojem informací ke zmapování a vyhodnocení situace je pro orgán sociálně právní ochrany především pozorování a rozhovor s dítětem, pěstouny, biologickou rodinou, klíčovým pracovníkem, ale i zprávy od lékařů nebo ze vzdělávacích institucí. Oblasti, jež slouží k vyhodnocení situace dítěte, lze rozdělit do tří kategorií – dítě, pěstouni a biologická rodina. U dítěte se sledují oblasti jako zdraví, učení se, emoční vývoj, rodinné i sociální vztahy, identita či samostatnost. U náhradních i biologických rodičů pracovník mapuje jejich základní péči, kompetence, citovou vřelost, stimulace a podněty k dítěti, výchovný styl, rodinná pravidla a nastavování hranic, rodinnou historii, bytovou, finanční i sociální situaci rodiny, celkové fungování rodiny, sociální postavení rodiny a možné komunitní zdroje.³⁷

V rámci individuálního plánování podpory se vyhotovuje také plán průběhu výkonu pěstounské péče. Tento dokument zpracovává klíčový pracovník rodiny na začátku spolupráce. Tvorba PVPP by měla vycházet z IPOD, v praxi však není výjimkou, že chybějící IPOD dočasně nahrazuje. Plán výkonu by měl obsahovat vše důležité pro výkon pěstounské péče a doprovázení konkrétní rodiny. Kromě identifikačních údajů plán obsahuje platnost a vymezení sledovaného období, uvádí konkrétní potřeby pěstounské rodiny i

³⁶ Dohody o výkonu pěstounské péče, Průvodce MPSV [online].

³⁷ Pomocný nástroj k vyhodnocování dětí v NRP, Pravonadetstvi.cz [online].

potřeby přijatého dítěte. Další část obsahuje plán doprovázení, v němž je uvedeno, jak bude rodina ve sledovaném období čerpat dostupné služby. Aktualizací by měl tento plán projít jednou ročně, v případě změny situace v rodině ho lze aktualizovat i v kratším časovém období.³⁸

Všechny plány výkonu jsou tedy vždy vypracovány s ohledem na individuální situaci rodiny a v souladu s individuálním plánem dítěte. Hlavním cílem je zmapování a prevence rizik, která jsou spojená s pobytem dítěte v náhradní rodině. Plán stanovuje cíle práce, které by měly být co nejvíce konkrétní a splnitelné. K naplnění cílů klíčový pracovník ve spolupráci s pěstouny definuje konkrétní kroky, u nichž je vhodné uvést i časový plán a osobu, která je zodpovědná za jejich plnění. Na konci daného období je plán výkonu pěstounské péče vyhodnocen dle naplnění jednotlivých cílů a dochází k jeho aktualizaci na další sledované období.³⁹

2.4. Práva a povinnosti pěstounů

Práva a povinnosti upravuje § 47 a odst. 2 zákona o sociálně právní ochraně dětí. Všechny osoby pečující a osoby v evidenci mají právo⁴⁰ na:

- *poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě- právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let*
- *zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců,*
- *právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě*
- *právo na pomoc při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a při realizaci styku rodičů s dítětem v pěstounské péči, včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku*

Pěstouni mají vedle práv, které uvádí zákon a obsahuje dohoda o výkonu pěstounské péče, také určité povinnosti. Tyto povinnosti jsou definovány ve třech bodech:⁴¹

³⁸ Podle Pazlarová, 2016, str. 80

³⁹ Podle Patočková, 2019, str. 40

⁴⁰ Dohody o doprovázení (PP, PPPD), 2022. Triada-centrum [online].

⁴¹ Povinnosti pěstounů, Virtuální knihovna - NRP [online].

- *zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích*
- *umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí*
- *udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči*
***pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak*

Péče o děti v pěstounské péči vzhledem k jejich specifickým může přinášet mnoho nečekaných a nových situací. Pokud pěstouni nepochopí, co tyto děti zažily předtím a co prožívají nyní, bude pro ně jejich chování i prožívání nesrozumitelné. Povinnost vzdělávání má u pěstouna zvyšovat jeho rodičovské i výchovné kompetence podle jeho individuálních potřeb i v souladu s konkrétními potřebami svěřené dítěte. Doprovázející pracovník zjišťuje, jaká témata by byla přínosná a aktuální a společně s pěstounem tvoří roční vzdělávací plán. Pěstouni se mohou vzdělávat různými formami – skupinové semináře, víkendové i online semináře, četba odborné literatury či poslech audioknihy.⁴²

Pěstouni jsou povinni umožnit sledování výkonu pěstounské péče doprovázejícím pracovníkem, který obvykle návštěvy plánuje dle potřeby, avšak docházet musí minimálně jednou za dva měsíce, aby byl kontakt kontinuální. Průběžný kontakt by měl zajistit, že pracovník včas odhalí případné problémy, na které bude reagovat nabídkou terapeutické i jiné odborné pomoci. V rámci sledování naplňování dohody je uvedena i povinnost pěstounů umožnit pracovníkovi komunikovat se svěřenými dětmi bez jejich přítomnosti.⁴³

Udržování sounáležitosti dítěte s osobami blízkými je další povinností, ve které je klíčový pracovník rodiny oporou. Specifikem pěstounské péče je totiž důležitost nejen osob, které se o dítě starají, ale i důležitost původní rodiny a vazeb k ní. Dítěti, pěstounům, ale i biologickým rodičům a dalším blízkým osobám mohou vznikat náročné situace, kdy pochopitelně vztah a případný kontakt s rodiči vyvolává u pěstounů pochybnosti, nejistotu a strach. Doprovázející pracovník pomáhá pěstounům přijmout jejich roli a pochopit smysl vztahu dítěte k jeho osobám blízkým i minulosti.⁴⁴

⁴² Průvodce doprovázení pro klienty, 2020. Dobrá rodina [online].

⁴³ Povinnosti pěstounů, Virtuální knihovna - NRP [online].

⁴⁴ Průvodce doprovázení pro klienty, 2020. Dobrá rodina [online].

2.5. Aktivity k podpoře rodiny

Pěstouni mají možnost získat finanční podporu formou nadačních příspěvků ze zdrojů, které nabízí nadace a nadační fondy. Ty přispívají pěstounským rodinám nejčastěji na bezbariérové úpravy bydlení, rovnátka pro děti, nadstandardní pomůcky do školy, zájmové aktivity, tábory, vybavení do pokoje či řidičské průkazy. Mezi nejznámější nadační fondy, které podporují pěstounské rodiny, patří např. Nadace Terezy Maxové a Nadační fond J&T.⁴⁵ Mezi další nadace podporující pěstounské rodiny patří Nadační fond Rozum a cit nebo Dobrý anděl.

Sociální zabezpečení myslí i na výkon pěstounské péče a zajištění pěstounů, kteří mají jako osoby pečující nebo osoby v evidenci nárok na finanční podporu státu. Od 1. ledna 2013 se nárok na dávky i jeho podmínky řídí zákonem 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí a ve věci rozhodují krajské pobočky Úřadu práce ČR. Nárok vzniká na základě rozhodnutí soudu a splněním podmínek dle zákona.⁴⁶ Dávkami pěstounské péče jsou:⁴⁷

- Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Nárok na příspěvek má nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče. Dávka náleží nejdříve ode dne vykonatelnosti rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do péče a po dobu nezletilosti dítěte žádá o vyplacení osoba pečující. Výši příspěvku ovlivňuje případný stupeň závislosti svěřeného dítěte.

- Odměna pěstouna

Nárok na odměnu pěstouna má osoba pečující nejdříve ode dne vykonatelnosti rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do péče. Pokud se jedná o manžele, odměna pěstouna náleží pouze jednomu z nich. Osobě v evidenci vzniká nárok na odměnu pěstouna ode dne právní moci rozhodnutí krajského úřadu o zařazení této osoby do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Pokud je osobou pečující nebo osobou v evidenci prarodič nebo praprarodič svěřeného dítěte, odměnu pěstouna získává pouze v případech hodných zvláštního zřetele, které posuzuje pro účely rozhodnutí příslušná krajská pobočka Úřadu práce.

- Příspěvek při převzetí dítěte

⁴⁵ Podle Pazlarová, 2016, str. 109

⁴⁶ Podle Pazlarová, 2016, str. 97

⁴⁷ Dávky pěstounské péče, Úřad práce ČR [online].

Příspěvek při převzetí dítěte je určen osobě pečující, která převzala dítě do pěstounské péče a stejně jako odměna pěstouna náleží nejdříve ode dne vykonatelnosti rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do péče.

- Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla

Tento příspěvek je určen osobě, která má v pěstounské péči nejméně tři děti, pokud zakoupila osobní motorové vozidlo nebo zajistila nezbytnou opravu vozidla a toto vozidlo neslouží pro výdělečnou činnost. Výše příspěvku činí 70% pořizovací ceny vozidla nebo prokázaných nákladů na opravy, maximální částka je sto tisíc korun.

- Příspěvek při ukončení pěstounské péče

Příspěvek při ukončení pěstounské péče náleží osobě, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči a zaniká jí nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Příspěvek je jednorázový ve výši dvacet pět tisíc korun.

2.6. Novela ZSPOD a změny od 1.1.2022

Novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí (dále jen „ZSPOD“), s sebou přinesla celou řadu změn a zásadně upravuje také oblast pěstounských dávek. Pro mladé dospělé, kteří ukončují pěstounskou péči nebo odcházejí z ústavních zařízení, vznikají nové zaopatřovací příspěvky, jejichž hlavním cílem je zvýšení podpory mladistvých v systému pěstounské péče i ústavní výchovy.⁴⁸ Právní úpravou došlo také k navýšení státního příspěvku na výkon pěstounské péče a doprovázející organizace poskytující služby pěstounským rodinám tak získají o šest tisíc korun na víc. Větší stabilitu ve financování novela přináší také pro zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tzv. ZDVOPY a výrazně také omezuje umístování dětí do čtyř let do ústavních zařízení, především kojeneckých ústavů.⁴⁹

Novela definuje osobu pečující a ukládá povinnost “ověřit“ její osobní péči poskytovanou dítěti, není-li zjevně bezdůvodná. Osobou pečující je fyzická osoba⁵⁰,

1. které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, pěstounské péče po přechodnou dobu nebo předpěstounské péče, a to od vykonatelnosti soudního rozhodnutí (předběžného opatření či rozsudku),

⁴⁸ Změny v oblasti pěstounské péče, 2021, Státní správa [online].

⁴⁹ Senát schválil novelu zákona, 2022, zeSPODu [online].

⁵⁰ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 2a písm. c

2. která osobně pečuje o dítě v průběhu řízení o svěřeni dítěte do její pěstounské péče nebo předpěstounské péče nebo o jejím jmenování poručníkem dítěte, pokud bylo zahájeno z moci úřední,

3. která osobně pečuje o dítě, podala-li návrh na svěřeni dítěte do její pěstounské péče nebo předpěstounské péče nebo návrh na její jmenování poručníkem dítěte a není-li tato osobní péče o toto dítě zjevně bezdůvodná,

4. která je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje.

Osobní péče o dítě považuje vždy za zjevně bezdůvodnou, pokud

a) o dítě může osobně pečovat některý z rodičů nebo poručník,

b) o péči o dítě bylo rozhodnuto a nedošlo k podstatné změně poměrů,

c) je jí sledován nepoctivý úmysl,

d) jde o péči osoby, která dítě protiprávně zadržuje, nebo e) je zjevným zneužitím práva.⁵¹

Další zásadní novinkou je rozdělení pěstounské péče na zprostředkovanou a nezprostředkovanou. Pěstounům s dítětem ve zprostředkované pěstounské péči náleží odměna pěstouna, za dítě v pěstounské péči nezprostředkované pěstouni pobírají příspěvek při pěstounské péči.⁵² Zprostředkovanou pěstounskou péčí se rozumí⁵³:

1. pěstounská péče poskytovaná dítěti osobou pečující po doručení oznámení o vhodnosti této osoby stát se pěstounem tohoto dítěte podle § 24 odst. 2 písm. a) a odst. 3 ZSPOD

(po splnění odborných příprav a posouzení je zájemce o pěstounskou péči zařazen krajským úřadem do evidence pro zprostředkování náhradní rodinné péče a následně je vybrán jako vhodný náhradní rodič pro konkrétní dítě),

2. pěstounská péče na přechodnou dobu

3. pěstounská péče poskytovaná sourozenci dítěte svěřeného do pěstounské péče podle bodu 1, je-li poskytovaná toutéž osobou pečující

⁵¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 16a odst. 4

⁵² Novela zákona o sociálně-právní ochraně, Náhradní rodina [online].

⁵³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47a odst. 1a,b

(náhradní rodič je vzhledem k péči o sourozence považován za osobu blízkou a může sám podat návrh na soud na svěřeni konkrétního dítěte)

Za nezprostředkovanou pěstounskou péči se považuje *pěstounská péče, která nespadá pod pěstounskou péči zprostředkovanou podle § 47a odst. 1 písm. b) ZSPOD.*

(Zde nevyhledal vhodné pěstouny ke konkrétnímu dítěti krajský úřad a dítě vyrůstá v rámci širší rodiny či komunity - je v péči osoby blízké nebo příbuzné, nebo si jej sám pěstoun vybral a požádal o jeho svěřeni soud.)

Rozdělení má zohledňovat odlišná specifika různých forem náhradní péče a svěřeni dítěte do péče osobě blízké nebo příbuzné je preferováno především z důvodu zachování známého prostředí i rodinných vazeb. Pokud neexistuje žádná taková osoba, krajský úřad vybere pro dítě posouzené a proškolené pečovatele z evidence žadatelů o náhradní rodinnou péči. Zprostředkovaným pěstounům tedy i nadále náleží odměna pěstouna, která se odvíjí od minimální mzdy. Jejich péče je pro účely daní, zdravotního a sociálního pojištění vedena jako příjem ze závislé činnosti a lze si odečítat daňové slevy. Nezprostředkovaným pěstounům náleží příspěvek při pěstounské péči, který se odvíjí od životního minima, nedaní se a tito pěstouni tak přicházejí o zdravotní a sociální pojištění a jejich péče není brána jako zaměstnání. Speciální podkategorií nezprostředkovaných pěstounů jsou prarodiče, kterým se navíc liší výše pěstounských dávek. Změny ve financích se týkají pouze pěstounů, příspěvek na úhradu potřeb se nijak nemění a dávky poskytované na děti zůstávají ve stejné výši.⁵⁴

⁵⁴ Podle Informační materiál Výklad pojmů, 2021. MPSV [online].

3. Význam a funkce pěstounství

V zákoně je pěstoun definován jako někdo, kdo dává záruku řádné péče, má bydliště na území ČR a souhlasí se svěřením dítěte do pěstounské péče. Toto vymezení však nedává možnost vytvořit si představu o tom, kdo opravdu pěstoun je. Při prvním kontaktu úřadů se zájemcem je žadatel poučen o formách náhradní rodinné péče a jsou mu předány potřebné dotazníky. I když je však role pěstouna v mnohém podobná roli rodiče, je důležité vědět, že existuje mnoho věcí, které jako rodič ve výchově lze ovlivnit, avšak v roli pěstouna je ovlivnit nelze. Pěstoun musí umět přijmout dítě takové, jaké je a především si musí uvědomit, že otevřením svého srdce chce uspokojit nenaplněné potřeby přijatého dítěte a nikoliv ty své. Pěstouni mívají různé motivace a důvody, pro které se staly pěstouny, a je tak důležité těmto motivacím rozumět a být si jich vědom i v průběhu pěstounství. Dítě potřebuje kvalitní péči a dostatek pozornosti a rozhodnutí stát se pěstounem by tak mělo předcházet zamyšlení, zda dosavadní způsob života a obživy poskytuje dostatečný prostor i pro rodinu. Náhradní rodič by měl zůstat s dítětem doma alespoň z počátku, kdy se dítě na novou rodinu teprve adaptuje a s jejími členy se teprve sžívá. Vyrovnaná osobnost a nastavení pěstouna se z praxe ukazuje jako významný činitel toho, aby se jedinec stal dobrým náhradním rodičem. Pro pěstouna neexistuje přesné vymezení věku a předpokladem je tak dostatečná zralost a ochota pracovat s problémy, které si s sebou dítě přináší ze své minulosti. I pěstouni musí plnit povinnosti, jako je informování rodiče o důležitých skutečnostech v životě dítěte, udržování a prohlubování sounáležitosti s rodiči i osobami dítěti blízkými. Pěstouni mají povinnost umožnit styk rodičů s dítětem za předpokladu, že je to pro dítě bezpečné a smysluplné. Pěstoun by měl také pomoci dítěti budovat zdravou identitu a pomoci mu zpracovat jeho minulost tak, aby nebyla zatížena budoucnost dítěte. Pěstounství jako profese je cesta složitá a trnitá a mnohdy v sobě ukrývá mnohá úskalí a situace, se kterými náhradní rodič nepočítá.⁵⁵

3.1. Osobnost pěstouna

Pěstounská péče poskytuje dětem možnost prožít dětství nebo jeho část v přirozeném rodinném prostředí. Dítě zde nemá statut biologického potomka a právní vztah mezi dítětem a pěstounem zaniká dosažením zletilosti. Biologičtí rodiče neztrácejí své rodičovské povinnosti, mohou dítě navštěvovat a se souhlasem soudu o něj mohou opět začít pečovat.

⁵⁵ Podle Majerová, Pěstounství je profese, str. 8

Tato všechna specifika vytváří rozsáhlé nároky nejen na osobnost pěstouna, ale i na jeho blízké a široké sociální prostředí.

U budoucích rodičů se nezkoumá jejich zázemí, osobnost či minulost a kdokoliv je reprodukčně schopný, může se rozhodnout mít dítě. Psychické a další charakteristiky se začínají zkoumat teprve tehdy, když začne rodič ve své funkci selhávat. V odborné literatuře lze nalézt celou řadu studií, které se zaměřují na psychologické charakteristiky osobností pěstounů a adoptivních rodičů, nicméně neexistují jakékoliv prokazatelné charakteristiky, které by byly měřitelné psychologickými testy a které by mohly spolehlivě určit, kdo bude dobrým pěstounem a kdo ne. Psychologické testy osobnosti totiž mají omezenou vypovídající hodnotu při reálných situacích a proto je důležitější, jaký život vedl žadatel v minulosti, jak se projevuje během přípravy a jaké motivy ho k pěstounství vedou. V řadě zemích světa, jako je například Velká Británie nebo USA, se tak klasické psychologické vyšetření, jaké známe z ČR, při výběru pěstounů vůbec nevyužívá. Obecně lze říci, že při výběru pěstounů se soustředíme na osobnostní kvality, které lze rozdělit do tří základních skupin: předpoklady k rodičovství a rodičovské kompetence, sociální integrace a fungování a osobnostní předpoklady. Samozřejmostí je předpoklad, že žadatelé jsou k výkonu pěstounské péče zdravotně způsobilí, včetně duševního zdraví, které musí garantovat lékař.⁵⁶

3.2. Pěstounské kompetence

Pěstouni by měli umět sami na sobě pracovat tak, aby získali určité kompetence. Tento proces obsahuje tři propojené oblasti – vědomosti (rozum), emoce (cit) a zkušenost (dovednost). Vědomostmi se rozumí znát, umět pojmenovat a rozeznat specifické potřeby dítěte v pěstounské péči, ale také studium odborné literatury, vzdělávání a setkávání s ostatními pěstouny. Emocemi se rozumí učit dítě plakat, vztekat se i uklidnit se a zároveň pečovat o sebe v oblasti duševní hygieny, vědět, co přináší radost a radost si i dopřávat. Zkušenosti a dovednosti pak pěstouni rozvíjejí ve spolupráci s odborníky, jako jsou psychologové, sociální pracovníci a další. Pěstoun by měl být schopný dítě chránit nejen před úrazy těla, ale i duše. Měl by zvládnout otevřené rozhovory o tématech, které se ochrany dítěte týkají. Pěstoun by měl také rozumět specifickým potřebám dětí v pěstounské péči, které plynou z jejich konkrétních charakteristik a zároveň by neměl zapomínat na potřeby své i potřeby svých biologických dětí. Pěstounská péče je z pohledu právního vztahu časově omezená, avšak lidský vztah je závazek trvajícím celý život. Kompetence pěstouna nejsou

⁵⁶ Podle Pazlarová, 2016, str. 47

jasně dané a ohraničené a všechny se mezi sebou prolínají. Pro kompetentního pěstouna by tak mělo být cílem „stavět to nové a opravovat staré“.⁵⁷

3.3. Podpora dětí v pěstounské péči

Dítě v pěstounské péči má právo na zvláštní ochranu státu. Vzhledem k množství osob, které spadají do týmu kolem dítěte, je velmi důležitá dobrá koordinace a předávání informací. Vždy by mělo být jasné, kdo bude získávat informace od dítěte, aby nemuselo na stejné téma odpovídat stále dokola několika osobám. Pro dítě v novém prostředí je zatěžující, když musí v krátké časové době komunikovat s více novými osobami, a tak je důležité zvážit, jak načasovat návštěvy či kdo bude osobou, která bude názor a postoj dítěte k situaci zjišťovat.⁵⁸

Nejdůležitější součástí týmu je právě pěstoun, který je s dítětem v každodenním blízkém kontaktu. S dítětem má nejužší vztah a tak nejlépe ví, co dítě skutečně potřebuje. Pohled pěstouna je však velmi subjektivní a ovlivňuje ho jeho vnímání dítěte i vztah k němu. Proto do jejich života vstupují další odborníci, kteří doplňují další nezaujatý pohled na situaci.

Jedním z nich je sociální pracovník dítěte, který se podílí na vyhodnocení rodiny dítěte a má na starost individuální plán péče. Tento pracovník zná prostředí, ze kterého dítě přichází a měl by být zároveň i důležitým zdrojem informací o biologické rodině dítěte. Další roli má doprovázející pracovník pěstounské rodiny, který zná rodinu, její prostředí, rodinné vztahy i přístup pěstounů k dítěti. Následuje klíčový pracovník orgánu sociálně právní ochrany dle příslušnosti pěstounů, který, pokud není doprovázejícím pracovníkem, zajišťuje kontrolu výkonu pěstounské péče a doporučuje rodině služby tak, aby byl naplňován individuální plán péče dítěte. Do procesu mohou dále vstupovat i další osoby. Je to například sociální pracovník krajského úřadu, který poskytne podporu metodickou či pomůže při hledání řešení situace či doporučí vhodný postup. Dalším odborníkem v procesu může být dětský psycholog nebo terapeut, který může být cenným zdrojem informací o vývoji dítěte, ale i o jeho aktuálních potřebách. V poslední řadě mohou v procesu figurovat také učitelé, trenéři, rodinní příslušníci či přátelé rodiny. Tyto osoby mohou hrát v životě dítěte podpůrnou roli a mohou být také zdrojem informací chování i projevů dítěte mimo prostor rodiny.⁵⁹

⁵⁷ Podle Jurajdová, Pěstounství je profese, str. 10

⁵⁸ Podle Amalthea, Pěstounství je profese, str. 23

⁵⁹ Podle Amalthea, Pěstounství je profese, str. 22

3.3.1. Dítě a jeho potřeby

„Skutečným, hluboce lidským a velice důležitým smyslem pěstounské péče je dát malým i starším dětem, které prožily těžký začátek života a mají za sebou traumatické a narušené dětství, bezpečnou přijímající péči v přirozeném prostředí rodiny plném soudržnosti, lásky, vzájemnosti a blízkosti. Je to něco nesmírně cenného, co si mohou lidé dát navzájem jedině tehdy, když spolu žijí, myslí na sebe, znají se a mají se rádi. Když se dospělí lidé starají o děti, které k nim patří. Něco takového dokáže dítěti dát jenom dobrá a zdravá rodina.“⁶⁰

Zdravý vývoj dítěte, jeho zralost a spokojenost podmiňuje naplnění základních vývojových potřeb v pravou chvíli a vhodným způsobem. Osobou nemusí být pouze matka, ale může to být i kdokoliv jiný, kdo se k dítěti mateřsky chová – otec, teta, prarodiče, náhradní rodiče i kdokoliv jiný. Pokud nejsou u dítěte dlouhodobě uspokojovány důležité potřeby v dostatečné míře, může dojít k deprivaci. Když dlouhodobě chybí dostatečná příležitost k uspokojování některé ze základních psychických potřeb (nejčastěji potřeby stimulace a trvalého vřelého citového vztahu), dochází k psychické deprivaci jedince. Její důsledky si pak dítě v určité míře nese s sebou po celý svůj život.

Základní potřeby všech dětí jsou stejné – potřeba stimulace, potřeba smysluplného světa, jistoty, osobní identity a potřeba otevřené budoucnosti. Více než rodičovství biologické je ale pro děti důležité rodičovství psychologické, které je založeno na citovém přijetí dítěte. Do náhradních rodin přicházejí děti, které mají za sebou mnoho zážitků, zkušeností, pocitů i handicapů. Často jsou to věci obtížné a bolestivé a děti se s nimi potřebují vyrovnat. Jedním z hlavních úkolů nové pečující osoby je tak zajistit dítěti pocit bezpečí. Dítě se bude cítit bezpečně tehdy, když bude lidem okolo sebe i prostředí důvěřovat a získá nazpět ztracenou důvěru, s čímž je někdy třeba trpělivě pomoci. Důvěra, pocit bezpečí a pouto mezi náhradním rodičem a dítětem se může vytvořit jen tehdy, pokud rodič přijme dítě takové, jaké je a se vším, co si s sebou přináší. Rodič se musí vyrovnat s minulostí dítěte a teprve poté je schopen pomoci i dítěti se s minulostí vyrovnat. Dítě vždy přijme náhradního rodiče natolik, nakolik náhradní rodič přijme dítě.⁶¹

Děti rodičů, kteří se o jejich potřeby nezajímají nebo děti vyrůstající v ústavních zařízeních nemají naplněnou potřebu bezpečného a intenzivního vztahu s pečující osobou. Takové nenaplnění potřeb vede k narušení schopnosti důvěry, bezpečí a zdravého přijetí

⁶⁰ Winnette, 2018, str. 189

⁶¹ Podle Brandejsová in Pěstounství je profese, 2016, str. 5

sebe sama. Nejdůležitějším obdobím jsou první tři roky života dítěte a důležitým úkolem náhradních rodičů je tak co nejdříve dítěti poskytnout pozitivní zkušenosti. Minulost dítěte se projevuje v přítomnosti a stejně tak bude ovlivňovat i budoucnost. Každé dítě je jedinečné a originální a na stejné prožitky může reagovat odlišně.⁶²

3.3.2. Specifické potřeby dětí v pěstounské péči

Všechny děti v náhradní rodinné péči mají svoje specifické potřeby. Jsou to potřeby, které vyplývají z umístění dítěte mimo jeho vlastní rodinu a potřeby vyplývající z individuálních potřeb dítěte. Dítě v pěstounské péči má svoji specifickou zkušenost, kterou dítě vyrůstající v biologické funkční rodině nezná. Tyto děti nemohou vyrůstat s osobou, která je porodila. Zažívají ztrátu mateřské osoby a ocitly se v situaci, které nerozumí, bez vlastního přičinění. Dítě nevěří, že vztahy mezi lidmi mohou být trvalé a bezpečné. Nevěří, že dospělý bude uspokojovat jeho potřeby, které jsou v důsledku prožitých traumat opravdu specifické. U dětí vyrůstajících v pěstounských rodinách je větší pravděpodobnost obtíží, které často řeší i běžné rodiny. Mohou to být například následky závislostí biologických rodičů (FAS, ADHD, CAN), různá zdravotní omezení, fyzické či psychické handicapy, etnický původ nebo vazba na sourozenecké vztahy.

Osobité projevy chování dětí v pěstounské péči vznikají z faktu, že děti nemají zkušenost z běžného rodinného života. Dítě tak může mít potřebu specificky zlobit či na sebe poutat pozornost (sebepoškozování), specificky se dožadovat chtěného (krádež) i klást zvláštní otázky (Máš mě rád/a?). Tyto děti mají také potřebu být neustále ujišťovány a provázeny. Další potřebou je specifické vnímání skutečnosti, své minulosti, ale i budoucnosti. Děti v pěstounské péči mají potřebu sebevědomí, kdy se často obviňují, podceňují, bojí se nebo si kladou věci za vinu. V neposlední řadě tyto děti mají potřebu rozlišovat mezi emocí a chováním – lásku si nezasloužím tím, že budu hodný. Těmto dětem můžeme pomoci, pokud jim porozumíme. Rozumět jim však můžeme, pouze pokud známe specifika jejich životních příběhů.⁶³

3.3.3. Projevy dětí s raným traumatem

U dětí vyrůstajících v ústavním zařízení nebo s rodičem, který se o jejich potřeby nezajímá, se nedostatečné naplňování potřeby intenzivního a bezpečného vztahu s pečující osobou projevuje poruchou schopnosti uvědomovat si zdravě samo sebe i důvěřovat lidem kolem sebe. To vše pak poškozují i centrální a autonomní nervovou soustavu.

⁶² Podle Bubleová, 2018, str. 15

⁶³ Podle Jurajdová in Pěstounství je profese, 2016, str. 6

Nejdůležitějším je období od narození do tří let věku dítěte, kdy zejména v raném období hrozí největší riziko poruchy citových vazeb i vývoje. Zejména raný věk je ale i dobou, kdy lze dosáhnout mnoha pozitivních změn, i vzhledem k tomu, že každé dítě má jiné prožívání a je jinak odolné. Je tak velmi žádoucí, aby se dítě dostalo do náhradní rodiny co nejdříve. Úkolem náhradního rodiče je pak poskytnout dětem nové pozitivní zkušenosti, ze kterých by se mohly učit.⁶⁴

Projevy dětí s raným traumatem a deprivací umí pečující osobu často překvapit. Mají různou intenzitu a pohybují se v různé škále, některé děti je mají intenzivní, u jiných jako kdyby nebyly. Obecně lze definovat, že tyto děti mají velké problémy se sebedůvěrou a sebehodnocením, mnoho z nich má odchylky ve vývoji (opožděný psychomotorický vývoj, přeskočení fází, problémy s růstem aj.) a často mají tyto děti také problémy s pozorností. I pro děti jsou tyto situace náročné a často nemohou své chování ovládat, ač by si to přály. Je velmi důležité, aby si náhradní rodič nebral tyto projevy osobně, a proto musí dobře rozumět všem těmto aspektům.⁶⁵

*To, co prožilo dítě v minulosti, se projevuje také v přítomnosti a bude ovlivňovat i jeho budoucnost. Víme, že každé dítě je originál a na stejně těžkou životní situaci může reagovat odlišným způsobem. Přesto je obecně známo, co lze předem očekávat.*⁶⁶

V praxi se lze setkat s různorodými projevy chování u dětí, které jsou svěřeny do pěstounské péče a některé projevy se objevují častěji, než jsme zvyklí u jiných dětí. Mají narušený pocit bezpečí a důvěry, což se může projevat agresí i sebepoškozováním, strachem z interakce s neznámými lidmi nebo nevšedními situacemi. Některé děti naopak nejsou schopny rozlišit, kdo k nim patří, a byly by schopny odejít i s cizím člověkem. Neschopnost dítěte orientovat se v čase a prostoru může vyvolat paniku i při krátkém vzdálení rodiče od dítěte nebo dítě nerozumí co je za chvíli, potom, apod. Častými projevy dětí v pěstounské péči jsou také poruchy příjmu potravy, vyměšování nebo spánku – v praxi se často setkáváme s nezdravými spánkovými rituály, kdy dítě bouchá hlavou o postýlku do doby, než se samo uspí. Takové děti mívají často deformované vzorce chování i reakce, které přetrvávají dál i po změně prostředí. Způsobuje to vnitřní nastavení dítěte na přežití, kdy jsou naučené strategie pro něj pocitem jistoty a bezpečí. Neschopnost vyhodnotit příčinu a důsledek svého chování má také na život dětí velký vliv. Děti neumějí uvažovat o budoucnosti, nezvládnou dodržet dohodu a své potřeby zajišťují bez ohledu na jiné osoby.

⁶⁴ Podle Bubleová, 2011, str. 15

⁶⁵ Podle Patočková, 2019, str. 20

⁶⁶ Bubleová, 2018, str. 17

V neposlední řadě se často setkáváme také se specifickými projevy při kontaktu s druhými lidmi – děti se mohou chovat odmítavě a uzavřeně, ale naopak mohou být i přehnaně přátelské a mazlivé. U některých dětí pozorujeme i střídání těchto projevů, které vycházejí z vnitřního nastavení dítěte.⁶⁷

Mezi další časté projevy⁶⁸ patří poruchy pozornosti, kdy děti se nedokáží soustředit na jednu činnost a mají často problémy vydržet vnímat ve škole při vyučování. Děti bývají také specifické při aktivitě, kdy se mohou projevovat velmi živě až divoce, nebo naopak pasivně a hypoaktivně. Různé obtíže lze vidět i při vyjadřování emocí, děti mohou být apatické až neschopné vyjadřovat emoce, nebo naopak mohou mít i afektivní záchvaty vzteku. Tento jev je velmi častý po převzetí dítěte z kojeneckého ústavu, kdy dítě nemá žádnou mimiku ve tváři, nedokáže se usmívat ani plakat, protože mu chyběla odezva. Záchvaty vzteku jsou častější u starších dětí, které neměly možnost naučit se regulovat svoje emoce. Často můžeme pozorovat také přejídání nebo schovávání jídla – tato potřeba může být kompenzací za vše, co jim chybělo, může mít uklidňující účinek, ale může pramenit i z rané zkušenosti dítěte častého hladu. Děti v péstounské péči velmi často trpí různými strachy a úzkostmi. Nejčastější je strach ze tmy nebo z vody, setkáváme se však i se strachem z mužů či neznámých osob nebo předmětů. Dalším projevem jsou různé tiky a neurotické projevy, především pak kousání nehtů nebo kůže, tiky u očí, mrkání, trhavé pohyby hlavou či posmrkávání. Často mají děti potřebu mít věci pod svou kontrolou, čehož se snaží docílit pomocí manipulace, lhaní, vymyšlení či účelového chování. Někdy tato potřeba může být důvodem agresivního chování nebo šikany, kdy se takové dítě raději v kolektivu vrstevníků identifikuje do role agresora, který má věci pod kontrolou, než do role oběti, kterou již dítě zažilo. Dětem se v minulosti nedostávalo mnoho pozornosti a tak mohou mít tendence chovat se tak, aby pozornost získaly, i když to nemusí být v jejich prospěch. Posledním projevem, který lze často u dětí v péstounské péči pozorovat, je sexualizované chování. To je oblast, kterou mnoho rodičů neočekává - děti mohou předčasně vospět, děvčata se mohou chovat vyzývavě nevhodně k jejich věku. I u malých dětí se můžeme setkat s masturbací či jinými projevy připomínajícími sexuální život. V některých případech jen děti napodobují to, co už viděly, jindy se jedná o pocit uspokojení, nebo jde o získání pozornosti.

⁶⁷ Podle Bubleová, 2018, str. 16

⁶⁸ Podle Patočková, 2019, str. 20

3.4. Teorie attachmentu

„Attachment je vrozený systém, vlastní lidem a mnoha savcům, který poutá mládě k rodiči nebo pečovateli, protože v jeho blízkosti nachází bezpečí, uklidnění a podporu.“⁶⁹

Bowlby J. 1960

S tématem dětí v náhradní rodinné péči je úzce spojeno téma citové vazby. Teorii attachmentu formuloval v roce 1969 anglický vývojový psychoanalytik John Bowlby a psychologka Mary Ainsworth. Ti se mimo jiné inspirovali experimenty na opicích Harryho Harlowa a v současnosti má jejich teorie významné místo na poli vývojové psychologie.⁷⁰

Bowlby popsal attachment jako vrozený instinkt dítěte (mláděte) být blízko matce, aby se mohlo bezpečně rozvíjet a učit. Je to systém bránící nadměrnému stresu, kdy má dítě vnitřně jistotu, že se má kam obrátit a že ho matka i otec budou přijímat v jeho přirozenosti takové, jaké je. Attachment se rozvíjí již v prvních měsících života, a tak děti, které prošly ústavní výchovou, děti v pěstounské péči, ale i děti v adopci, mají v drtivé většině narušené vztahové vazby a některou z forem nejistého attachmentu. Narušení plyne z faktu, že chybí dostatečná odezva na jejich potřeby a stálá pečující osoba.⁷¹ Takové děti nemají důvěru v okolní svět, chápou se jako špatné a nehodné lásky i zájmu. Velmi malé děti bývají apatické a bez projevu emocí.⁷² Pokud tedy dítě v prvních letech života nemá dostatečné podmínky k vytvoření bezpečného citového pouta, může u něj dojít k tzv. poruchám attachmentu. Příčinou této poruchy je selhání nebo absence citlivého a vnímavého pečovatele. Všechny lidské bytosti se rodí s přirozenou potřebou vztahování se k blízkému člověku, přičemž první takovou důležitou osobou bývá matka. Pokud matka naplňuje všechny potřeby dítěte, je laskavá a milující a její projevy jsou pro dítě čitelné, v jeho mozku se ukládá informace, že svět a vztahy jsou bezpečné a dobré. Pokud však dítě v raném dětství nemá pocit bezpečí, nejsou naplňovány jeho potřeby či nemá jednu stálou pečující osobu, ke které by se mohlo vztahovat, je velká pravděpodobnost, že pro něj svět nebude bezpečným místem a dítě se nenaučí vytvářet s druhým člověkem fungující a vzájemně uspokojující vztah. Rizikovými faktory pro zdravý rozvoj citového pouta mohou být předporodní stres, užívání alkoholu nebo drog během těhotenství, nemoc rodiče, sexuální zneužívání, nestabilní domov,

⁶⁹ Winnette, 2018, str. 194

⁷⁰ Podle Teorie citové vazby [online]

⁷¹ Winnette, 2018, str. 196

⁷² Podle Patočková, 2019, str. 18

umístění dítěte do kojeneckého ústavu, umístění dítěte v raném věku do několika dětských domovů a další.⁷³

3.4.1. Typy attachmentu

Každé dítě je formováno vztahy s jeho blízkými osobami. Pokud pečující osoba reaguje adekvátně na potřeby dítěte, této citové vazbě se říká „bezpečná“. Další tři typy se řadí mezi tzv. nejistou vazbu a dělí se na:

- vyhýbavý typ: díky odmítavým projevům matky se dítě naučí neprojevat emoce, především křik a pláč
- úzkostný typ: projevy matky nejsou předvídatelné a dítě pak projevuje své emoce přehnaně intenzivně
- dezorganizovaný/dezorientovaný typ: tento typ je pro dítě nejvíce ohrožující a vzniká obzvláště v případě týrání nebo zneužívání dítěte, kdy je pečující osoba pro dítě bezpečná, ale zároveň i ohrožující. V důsledku toho je pak dítě chronicky úzkostné a často opakuje podobné vzorce jako pečující osoba.

Někteří autoři zmiňují také děti, které nemají „žádný attachment“. Jsou to děti, které byly opuštěny již v počátku svého života a byly umístěny do ústavní výchovy. Časté střídání personálu jako pečujících osob znamená nemožnost vytvořit si bezpečnou vazbu a tyto děti se pak v důsledku velmi lehce upínají na kohokoliv a touží po rychlých požitcích.⁷⁴

3.4.2. Symptomy poruchy citového pouta

Příznaků ukazujících na poruchu připoutání se je celá řada. U malých dětí je to často neustávající pláč, i když ho matka či otec vezmou do náruče, nebo naopak neprojevení emocí a nereagování na interakce a podněty. Děti neopětují doteky, nejsou dostatečně empatické či problémové situace úplně ignorují. Děti v náhradní rodinné péči často tvoří povrchní kontakty, nenavazují oční kontakt či jsou vřelí k cizím lidem. Může se u nich objevit krutost ke zvířatům, lhaní, krádeže, nedostatek svědomí, zaostalost v učení, problematické vztahy s vrstevníky, nevhodné nároky na druhé či dokonce destruktivní chování a to jak sobě, tak k druhým nebo věcem.⁷⁵

⁷³ Vznik teorie attachmentu, 2022. Šance dětem [online].

⁷⁴ Podle Patočková, 2019, str. 19

⁷⁵ Vznik teorie attachmentu, 2022. Šance dětem [online].

3.4.3. Diagnostika a léčba poruchy attachmentu

Literatura udává, že nejdůležitějším obdobím pro vývoj attachmentu je prvních devět měsíců života dítěte a významné jsou i další roky do zhruba pěti let dítěte.⁷⁶ Stanovení diagnózy poruchy citového pouta není snadnou záležitostí a nesprávná diagnostika může vést k nevhodné léčbě. Klíčovým aspektem při zkoumání je minulost dítěte – nejen dění v prenatálním období, ale i po narození dítěte. Úspěšné navázání citového pouta rodiče a dítěte je ovlivněno z velké části také tím, jak sami rodiče zvládli připoutání se k blízké osobě. Pokud si rodiče nesou v sobě nějaká silná traumata z dětství, je velmi pravděpodobné, že zároveň s nimi nesou i předpoklad k vytvoření nevhodného či nezdravého připoutání dítěte k nim.

V současnosti existují různé diagnostické nástroje pro určení typu attachmentu. Mezi ně patří například Strange Situation Test (M. Ainsworthová) nebo Attachment Adult Interview (M. Main), který určuje typ vazby dítěte dle toho, jakou vazbu měli v dětství jeho rodiče. Attachment Style Interview (A. Bifulco) se opírá o současné vztahy člověka a Story Stem Assessment Profile je založen na příbězích, které dokončuje samo dítě. Všechny diagnostické nástroje mají společný předpoklad toho, že jaké vztahy má dospělý s ostatními blízkými osobami, takové vztahy bude mít i se svými dětmi, respektive s dětmi v pěstounské péči nebo s dětmi adoptovanými.⁷⁷

„Jakékoliv využití metod vyhodnocení a také terapie vycházející z výzkumu attachmentu v klinické praxi vyžaduje kritické myšlení a hlubší znalosti. Posouzení attachmentového systému u dětí i dospělých je problematické stejně jako uplatnění terapeutických postupů zaměřených na attachment. Stejně složité je hledání cest, jak tyto intervence kombinovat s dalšími terapeutickými záměry a metodami. A kromě toho, poznatky o normativním vývoji nelze přímo převádět na poznání o tom, jak nejlépe „posílit nejistý attachment“, jak vytvořit nový attachment v pozdějších fázích života nebo jak se attachmentové chování prolíná s mnoha dalšími aspekty vývoje (Zillberstein, 2014). Předtím, než klinický pracovník použije některou metodu vyhodnocení stylu attachmentu, je třeba, aby stanovil, zda je platná pro věk a situaci dítěte. Zjednodušení může stigmatizovat i škodit.“⁷⁸

⁷⁶ Podle Kovařovicová in Dobrý pěstoun, 2018, str. 207

⁷⁷ Vznik teorie attachmentu, 2022. Šance dětem [online].

⁷⁸ Attachment, poruchy attachmentu, diagnostika a terapie s otázkami, 2020. Winnette, Natama [online].

Dítě s poruchou citového pouta nelze léčit bez rodičů a bezpečného prostředí. Samotný proces uzdravování může být velice zdlouhavý a pro pečující osoby náročný, kdy se výsledky každodenního snažení mohou dostavit až za dlouhý čas. V nové rodině by mělo dítě zažívat především pocit přijetí, který mimo jiné pomáhá dítěti také budovat sebeúctu. Je důležité pojmenovávat pocity a emoce, mluvit o nich a hlavně být k dítěti citlivý. Pro posílení zdravé vazby je vhodné zapojovat dítě do společných činností, díky kterým si dítě uvědomuje, že je šikovné a cítí se tak více členem rodiny. Děti vyrůstající bez rodičů si v sobě velice často nesou pocit viny a tak je důležité, aby noví rodiče znali minulost dítěte a uměli s ní pracovat. Vhodnými kroky lze pomalu a trpělivě tyto pocity odstraňovat a přitom dítěti neustále připomínat, že jeho minulost není jeho vina a dítě nemůže za to, co se stalo. Je také velmi vhodné dítěti nastavit režim a denní rytmus, ve kterém uvidí řád a bude se moci držet předvídatelných bodů v každodenním životě. Společné rituály a prvky, jako například pravidelné časy jídla nebo spánku, které jsou předvídatelné, vedou k pocitu bezpečí a dítě je schopno si pak vybudovat důvěru k pečovatelům i prostředí. Z praxe se jeví jako vhodné využití při léčbě poruchy attachmentu dyadická vývojová psychoterapie, kdy pracuje terapeut s rodičem i dítětem a proces je veden tak, aby dítě s rodičem zažívalo přijetí a začalo se vztahovat jistě. Další metodou je například terapie Pecho Boyden Systém Psychomotor, kde dítě s rodiči zažívá naplňování těch potřeb, které v raném věku nebyly nasyceny či byly zanedbány.⁷⁹

⁷⁹ Vznik teorie attachmentu, 2022. Šance dětem [online].

4. Doprovázení pěstounských rodin

Dítě v novém rodinném prostředí potřebuje pro zdravý vývoj pochopení i obětavost, ale i mnoho psychické odolnosti ze strany nových rodičů. Před přijetím dítěte do péče procházejí zájemci o náhradní rodičovství přípravami i odborným posouzením, které je však pouze střípkem jejich výkonu náhradní rodinné péče. V péči o dítě by měli být maximálně podporováni a to jak před přijetím dítěte, tak po celou dobu výkonu. Současná právní úprava vnímá pěstouny jako uživatele služeb, avšak v praxi jsou vnímáni spíše jako partneři - v odborné síti služeb jsou nejdůležitějším článkem, jelikož díky každodenní péči znají potřeby dítěte ze všech nejvíce. Aby mohli pěstouni vykonávat svoji roli kvalitně, musí mít dostatečnou podporu i vzdělávání v oblastech, ve kterých potřebují.⁸⁰

Někteří náhradní rodiče vyhledávají doprovodné organizace již před přijetím dítěte. Nejčastěji je to v případech, kdy teprve hledají informace k procesu a zjišťují, co vlastně náhradní rodinná péče obnáší, nebo jsou to pěstouni, kteří jsou již schválení a zajímají se o nabízené služby, dle kterých si svoji doprovodnou organizaci vyberou.⁸¹ Podoba spolupráce je vymezena v Dohodě o výkonu pěstounské péče a každá rodina má svého doprovázejícího pracovníka (tzv. klíčový pracovník)⁸². Ten by měl být pro rodinu partnerem, který podporuje náhradní rodiče v jejich dovednostech a poskytuje nebo zprostředkovává služby. Pracovník je vždy také v úzké spolupráci se sociálním pracovníkem OSPOD, který konkrétnímu dítěti poskytuje sociálně právní ochranu.⁸³

4.1. Vymezení pojmu a základní principy

V literatuře i v praxi lze nalézt rozličné definice doprovázení, které ale vždy obsahují pojem podpora a pomoc.

Organizace Rozum a cit⁸⁴ hovoří o Doprovázení jako o „*společné cestě pěstouna a klíčového sociálního pracovníka, která začíná podpisem Dohody o výkonu pěstounské péče a končí zpravidla dnem, kdy svěřené dítě nabyde zletilosti*“. Nezisková organizace Dobrá rodina⁸⁵ vidí Doprovázení jako „*podporu pěstounů při péči o svěřené dítě tak, aby v této péči neselhávali a dokázali dítěti zajistit stabilní, láskyplné a vývojově prospěšné prostředí*“.

⁸⁰ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013

⁸¹ Podle Patočková, str. 26

⁸² Autorka vnímá pojmy klíčový pracovník a doprovázející pracovník pro účely práce jako totožné

⁸³ Doprovázení, 2022. Sdružení pěstounských rodin [online].

⁸⁴ Jak doprovázíme pěstouny, Rozum a cit [online].

⁸⁵ Abeceda pěstounské péče, 2022. Dobrá rodina [online].

Nadace Sirius⁸⁶ vysvětluje Doprovázení jako „nárok pěstounských rodin na odbornou pomoc ve formě služeb, obsah a forma podpory vychází ze zákonných povinností pěstounů“.

Autorka Vávrová⁸⁷ ve své knize „Doprovázení v pomáhajících profesích“ popisuje doprovázení jako „projev spolubytí s druhými lidmi, jímž svoji přítomností dáváme najevo zájem, poskytujeme podporu a potřebnou pomoc v jednotlivých fázích životní dráhy“. Profesionální doprovázení „by mělo být založeno na odbornosti a poctivém přístupu, kdy je příznačný partnerský vztah mezi jeho subjekty a objekty založený na vzájemném respektu, důvěře a úctě“.

Pro dětskou psycholožku z oblasti náhradní rodinné péče je základním principem podpora rodiny jako celku, přičemž primárním klientem je pro ni dítě, které přešlo do péče mimo svoji biologickou rodinu. Doprovázení rodiny je realizováno rozličně a to především formou konzultací, poradenství, sdílení, podpory, náhledu, případně vedení pěstounů a dohledu nad výkonem pěstounské péče.⁸⁸

Publikace autorky Pazlarové⁸⁹ definuje Doprovázení jako službu „poskytovanou pěstounské rodině, kterou tvoří soubor dílčích služeb definovaných zákonem o sociálně právní ochraně dětí, případně dalšími doplňkovými službami a činnostmi“. Podle autorky si jednotlivé služby ve svém celku kladou za cíl podpořit pěstounskou rodinu v péči o svěřené dítě. Uvádí, že se jedná především o funkci podpůrnou, protože kontrolní úkony má ve své kompetenci OSPOD. Pro Centrum náhradní rodinné péče Amalthea je Doprovázení „podpora, kontrola a vzdělávání při výkonu náhradní rodinné péče“. Oproti autorce Pazlarové je zde oblast kontroly považována za důležitou součást - podle organizace totiž předně chrání dítě a jeho zájmy, ale zároveň chrání kontrola také samotné pěstouny, osvojitele a poručníky.

Centrum náhradní rodinné péče Amalthea (dále jen Amalthea) definuje tři základní principy v systému doprovázení – podpora, kontrola a vzdělávání.⁹⁰

Zásadním principem je podpora náhradní rodiny, tedy nejen podpora pěstounského dítěte nebo pečující osoby, ale i podpora jednotlivých členů či rodiny jako celku. Pracovník je v pravidelném individuálním kontaktu s dítětem, kdy pomocí odborných technik a postupů

⁸⁶ Analýza pěstounské rodiny v České republice, Nadace Sirius [online].

⁸⁷ Vávrová, 2012, str. 98

⁸⁸ Podle Šustrová in Dobrý pěstoun, 2018, str. 140

⁸⁹ Pazlarová, 2016, str. 83

⁹⁰ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str. 6 - 8

zjišťuje aktuální spokojenost dítěte, mapuje naplňování jeho potřeb a podporuje dítě ve vyjádření jeho myšlenek, pocitů, přání i strachů. S pěstouny se pak pracuje na reflexi jejich náhradního rodičovství, jsou posilovány jejich kompetence a společně se pracuje na plánu dalších služeb pro dítě či rodinu. Pracovník řeší aktuální těžkosti v rodině, zároveň nabízí prostor pro dlouhodobé zakázky, kterými může být například posílení vazby mezi dítětem a pěstounem, podpora identity dítěte či zpracování historie dítěte. V rámci rodinného systému pracovník podporuje a posiluje fungující modely i strategie a přináší zpětnou vazbu a reflexi.

Dalším principem je kontrola. Za výkon sociálně právní ochrany dítěte má odpovědnost sociální pracovník příslušného OSPOD, avšak doprovázející pracovník ve výkonu náhradní rodinné péče určitou kontrolu provádí také. Pracovník činí kontrolu především v plnění:

- domluvených cílů v souladu s Individuálním plánem péče o dítě,
- povinného vzdělávacího plánu pečujících osob
- oznamovací povinnosti dle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Jako třetí princip publikace uvádí vzdělávání. Všechny pečující osoby jsou povinny posilovat a zvyšovat svoje kompetence pro výkon náhradní rodinné péče. V průběhu času se proměňují potřeby dítěte, které přirozeně proměňují také nároky na znalosti a dovednosti náhradních rodičů a to nejen v oblasti výchovy, ale ve všech oblastech, které zajišťují zdravý rozvoj dítěte. Proces příprav sice předem zajišťuje základní znalosti a vzhled do náhradní rodinné péče, avšak až s příchodem dítěte do rodiny náhradní rodiče vidí, jaké dovednosti a kompetence ještě ke kvalitní péči potřebují.

4.2. Doprovázející – klíčový pracovník

Novela zákona o sociálně právní ochraně platná od roku 2013 přinesla pěstounům velké změny – po letech, kdy museli vše zvládat v podstatě sami, se objevil pracovník, který měl být rodině oporou a zároveň dohlížet na výkonem pěstounské péče.

Výběr doprovázejících pracovníků by měl být pro organizaci vždy zásadní, jelikož pouze dobrý pracovník může poskytovat dobrou podporu. Každá pěstounská rodina má svého doprovázejícího, tj. klíčového pracovníka, který pracuje v první řadě s pěstouny a svěřenými dětmi, ale i s rodinou jako celkem. Klíčový pracovník spolupracuje i s orgánem sociálně právní ochrany dítěte a komunikuje s biologickou rodinou dítěte. Pracovník poskytuje poradenství, nabízí i zprostředkovává odborné služby, pomáhá komunikovat

s úřady, podporuje pěstouny péči i výchově o svěřené děti, apod. Tématu se věnuje více kapitola „Role doprovázejícího pracovníka“.⁹¹

V našem vzdělávacím systému neexistuje studijní obor, který by vyprodukoval klíčového pracovníka s hlubokými znalostmi, a tak je příprava především na doprovodné organizaci. Pracovník musí splňovat odbornost dle zákona 359/199 Sb. § 49a (vysokoškolské nebo vyšší odborné vzdělání v oboru) a jeho další vzdělávání pak upravuje přímo ZSPOD - ten vymezuje pracovníkovi povinnost vzdělávat se 24 hodin za rok. Pracovník společně s odborným garantem služby plánuje vzdělávací plán ve shodě se svými potřebami.

Na pracovníka jsou kladeny poměrně vysoké nároky – musí se orientovat v problematice, mít aktuální přehled, zprostředkovává komunikaci mezi pěstouny a dalšími subjekty a často řeší v rodině citlivá témata, která vyvolávají v pěstounech i v něm samém různé emoce. Je velmi důležité, aby pracovník uměl identifikovat nejen svoje profesní kvality, ale také limity a slabá místa, která by se mohla v jeho práci odrazit. K tomu doprovázejícím pomáhá intervize a supervize. Intervize slouží k setkání doprovázejících pracovníků, kteří mimo jiné sdílejí své zkušenosti i příběhy z praxe, čímž si vyměňují cenné názory a názory na konkrétní situace, případy, řešení. Pracovník tráví většinu času individuální prací, která je často emočně velmi náročná, a pouhé sdílení ve skupině dalších pracovníků přináší úlevu a funguje i jako prevence syndromu vyhoření. Sdílení v týmu má vliv také na odbornost - přispívá k profesnímu růstu, sdílení dobré praxe i nových poznatků. U supervize je výhodou především poskytnutí objektivního pohledu supervizora, který není ovlivněn organizací ani tématem.⁹²

4.2.1. Kompetence a role doprovázejícího pracovníka

Kromě zákonných požadavků pro výkon sociálního pracovníka je klíčovým předpokladem ve výkonu doprovázení také osobnostní vybavení pracovníka. Vzdělání, dovednosti a odborné kompetence tvoří dobrý základ, avšak to, co má na pěstouny největší vliv, je osobnost pracovníka. Všechny znalosti je třeba si prožít a vytvořit si z nich vlastní zkušenost. Jak jsou rozdílné svěřené děti, pěstouni i jejich motivace k náhradnímu rodičovství, takové jsou rozdíly i v samotném systému náhradní rodinné péče a je třeba připravit se a přijmout, že každý kraj pracuje odlišně a vyžaduje od pracovníků jiné věci.⁹³

⁹¹ Podle Pazlarová, 2016, str. 86

⁹² Podle Patočková, 2019, str. 13

⁹³ Podle Patočková, 2019, str. 15

Dle Matouška⁹⁴ by sociální pracovník měl umět ve prospěch klienta získávat rozličné zdroje (lidské i materiální) a jako základní kompetence každého pracovníka vidí tyto schopnosti a dovednosti: *rozvíjet účinnou komunikaci, orientovat se a plánovat postup, podporovat a pomáhat k soběstačnosti, zasahovat a poskytovat služby, přispívat k práci organizace a odborně růst*. Dále definuje i obecné předpoklady a dovednosti, jako např. *zdatnost, emoční i sociální inteligence, důvěryhodnost, spolehlivost, diskrétnost, empatie či umění naslouchat*.

Role klíčového pracovníka spočívá především v podpoře pěstounů a dětí, které jim byly svěřeny do péče. Každá pěstounská rodina má svého klíčového pracovníka, který domlouvá podobu spolupráce a uzavírá s pěstouny smlouvu. Tento pracovník poskytuje, zajišťuje a koordinuje služby poskytované rodině a spolupracuje se sociálním pracovníkem příslušného OSPOD. Rodina má právo požádat o změnu klíčového pracovníka, stejně tak může navrhnout ukončení i pracovníka, avšak takové rozhodnutí musí být schváleno a diskutováno vedením. Pracovník a rodina jsou v intenzivním dlouhodobém kontaktu, ve kterém se doprovázející dostává do přirozeného rodinného prostředí a důležitým předpokladem pro dobrou spolupráci se tak stává navázání bezpečného vztahu a vytvoření důvěry mezi rodinou a pracovníkem. Aby se stal vztah důvěrným, pracovník by měl jednat otevřeně a pravdivě, měl by individuálně přistupovat ke každé rodině a respektovat odlišnost názorů i životních postojů. Dobrý klíčový pracovník dodržuje profesní postupy a metody práce, nepřekračuje své kompetence, dodržuje mlčenlivost, nastavuje hranice služby a pravidelně s rodinou reflektuje spolupráci i jejich spokojenost se službou. Dalším předpokladem pro navázání důvěry je srozumitelnost klíčového pracovníka, který by měl přizpůsobovat své vyjadřování konkrétní rodině tak, aby všichni rozuměli jeho roli. Důležitá je také znalost rodiny – vyžaduje přípravu předem a pomáhá pracovníkovi dávat taková doporučení a nabídky, které vycházejí z aktuální situace rodiny i jejich potřeb. Klíčový pracovník je partnerem pěstounů, podporuje rozvoj jejich dovedností a jeho cílem je přinášet podněty a doporučení, aby sami náhradní rodiče mohli dítě rozvíjet a pomáhat mu zpracovat jak minulost, tak aktuální trápení i starosti.⁹⁵

Důležitou součástí role doprovázejícího pracovníka je také citlivé zacházení s tématy, jež jsou v rodině řešena. Není neobvyklé, že se někdy pěstouni nechtějí zabývat těžkými tématy, která jsou však podstatná pro zdravý rozvoj dítěte. Častým příkladem může být

⁹⁴ Matoušek, 2003, str. 16

⁹⁵ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str.10

biologická rodina, kdy se dítě zajímá o svoji minulost a kořeny, ale pěstouni takové téma odmítají. Pracovník by měl reagovat s pochopením a měl by mapovat důvody, proč se pěstouni konkrétním tématem nechtějí zabývat. Jeho úkolem je citlivě a s respektem nabízet možnosti, jak dané téma ošetřit. Pokud se rodina rozhodne téma neřešit, pracovník může při rozhovoru využít techniky, které pomohou pěstounům pochopit, proč to dítě potřebuje. Pro klíčového pracovníka je prioritní nejlepší zájem dítěte, a pokud rozhodnutí rodiny není v zájmu dítěte, pěstouny na to upozorní. Zároveň by pracovník měl zvědomit také důsledky takového rozhodnutí – nejen jaké budou následné kroky ze strany pracovníka, ale i to, jak jejich rozhodnutí ovlivní budoucí chování a vývoj dítěte.⁹⁶

4.3. Práce s rodinou a průběh doprovázení

„Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí má každé dítě, které dočasně či dlouhodobě žije v pěstounské rodině, svého sociálního pracovníka z OSPOD. V rámci služby Doprovázení získávají „svého“ pracovníka také pěstouni. Pro kvalitní práci v rámci Doprovázení se však nelze soustředit pouze na jednotlivé členy rodiny, tj. pěstouny, ale je třeba pracovat s celou rodinou – pěstouny, vlastními i přijatými dětmi, příp. s dalšími členy rodiny, kteří v rodině společně žijí (např. prarodiče, bratranec dítěte, atd.).“⁹⁷

Pro Dobrou rodinu⁹⁸ znamená doprovázení *respektující vzájemnou spolupráci s pěstouny s cílem naplnění nejlepšího zájmu i potřeb dítěte prostřednictvím podpory, pomoci a rozvoje dovedností náhradních rodičů.*

Amalthea⁹⁹ za hlavní cíl v doprovázení vnímá *podporu pěstounů v rozvoji dovedností a schopností provázet přijaté dítě jeho životem, pomoc se zpracováním následků raných traumat a deprivčního syndromu dítěte.* Klíčový pracovník přináší odborné rady a doporučení, nejdůležitější jsou však pěstouni, protože dobře znají dítě i jeho chování a prožívání.

Povinností klíčového pracovníka je osobní kontakt s pěstounskou rodinou minimálně jednou za dva měsíce. V rámci své kontrolní činnosti podává pracovník pravidelně jednou za půl roku souhrnnou zprávu o průběhu výkonu pěstounské péče orgánu sociálně právní ochrany; tedy příslušnému OSPOD. Pěstouni mívají k doprovázení velmi odlišné přístupy – někteří vítají možnost sdílení a podpory, jiní se k němu staví jako k nutné povinnosti, jež jim

⁹⁶ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013

⁹⁷ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str.12

⁹⁸ Podle Průvodce doprovázení pro klienty, Dobrá rodina, str. 10

⁹⁹ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str.12

ukládá zákon.¹⁰⁰ Na počátku spolupráce se klíčový pracovník seznamuje s rodinou - mapuje historii, postavení jednotlivých členů, styl výchovy, sociální okolí rodiny, spolupráci s odborníky i aktuální dění v rodině. Pracovník zároveň zjišťuje silné stránky a vhodné zdroje, ale i slabé stránky rodiny a možná rizika, která by mohla mít vliv na naplňování potřeb svěřeného dítěte.¹⁰¹

Při pravidelných osobních konzultacích pracovník hovoří s pěstouny i svěřenými dětmi a v jeho zájmu jsou i biologické děti pěstounů. Zejména v krizových nebo zátěžových obdobích může pracovník navrhnout rodině kratší intervaly osobních konzultací, kdy situaci v rodině monitoruje průběžně ještě telefonicky nebo emailem. Konzultací se mají účastnit všechny povinné osoby (osoby pečující i dítě v péči) a povinností pěstounů je i umožnit pracovníkovi vést s dítětem rozhovor o samotě. Pro osobní konzultace je preferována návštěva v rodině, kde jsou pěstouni i děti v interakci v přirozeném (tedy bezpečném) prostředí a pracovník má možnost lépe nahlédnout do rodinné atmosféry. Pracovník na konzultacích zjišťuje, co se v rodině přihodilo v uplynulém období a poskytuje rodině prostor pro sdílení – z toho mohou vyplynout konkrétní aktuální témata, kterým by se pěstouni chtěli věnovat. Pracovník musí zároveň sledovat i vývoj témat, která jsou řešena opakovaně a dlouhodobě – dlouhodobá témata vycházejí nejčastěji z individuálního plánu dítěte nebo slouží jako preventivní opatření. Sociální pracovník vede o veškerém kontaktu s rodinou zápisy, kam popisuje aktuální situaci rodiny, řešená témata, potřeby členů, termíny a cíle včetně osob odpovědných za jejich plnění.¹⁰²

Pěstouni mají možnost s doprovázejícím pracovníkem konzultovat vše, co se týká péče o svěřené dítě. Pěstouni se podílí také na vytvoření plánu výkonu pěstounské péče, kde jsou vymezeny především cíle spolupráce a podrobnosti k čerpání služeb. Dále plán obsahuje také způsob plnění povinností pěstouna a podrobnosti o tom, jak bude konkrétní rodina čerpat služby nabízené doprovázející organizací.¹⁰³ V rámci doprovázení jsou za základ považovány tyto služby¹⁰⁴: pomoc s péčí o svěřené dítě, odborná pomoc a pomoc při kontaktu s původní rodinou. Všechny individuální plány dítěte i plány výkonu pěstounské péče obsahují rozličné krátkodobé i dlouhodobé cíle, na kterých rodina za podpory doprovázejícího pracuje a snaží se je naplnit.

¹⁰⁰ Podle Patočková, 2019, str. 58

¹⁰¹ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str. 16

¹⁰² Podle Šustrová in Dobrý pěstoun, 2018, str. 142

¹⁰³ Jak probíhá doprovázení v Dobré rodině, 2022, Dobrá rodina [online].

¹⁰⁴ Doprovázení pěstounů, 2022, Dobrá rodina [online].

Úlohou klíčového pracovníka je pěstounům poskytovat podporu a pomoc v jejich roli náhradních rodičů, upozorňovat na možná rizika, předkládat řešení pro naplnění potřeb dětí v péči, poskytovat výchovné i jiné poradenství nebo pomoc při jednání s úřady či soudy. Pracovník pomáhá náhradním rodičům vhodně a léčivě reagovat na dopady nepříznivých zkušeností dítěte, dává doporučení nebo pomáhá s nácvikem vhodných reakcí. Klíčový pracovník pomáhá pěstounům budovat u dítěte zdravé vztahy, poskytuje pomoc se zpracováním historie, s pěstouny formuluje odpovědi na otázky o rodičích či jiných blízkých osobách a v rámci udržování sounáležitosti pomáhá nastavovat bezpečný a smysluplný kontakt dítěte s osobami blízkými.¹⁰⁵

Kontakt klíčového pracovníka s rodinou se může odehrávat v domácnosti pěstounů

¹⁰⁵ Podle Průvodce doprovázení pro klienty, Dobrá rodina, str. 15

Empirická část

5. Metodologie výzkumu

V této části diplomové práce je uveden postup zkoumání základní výzkumné otázky (dále jen ZVO) „**Jak klíčoví pracovníci vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče?**“. Je definován cíl výzkumu a popsána metoda sběru dat i výběr participantů. Data byla získána pomocí kvalitativní metody a polostrukturovaných rozhovorů, které byly vytvořeny dle interpretativní fenomenologické analýzy (dále jen IPA). Participanty tvořili sociální pracovníci vybrané neziskové doprovázející organizace s různými pracovními zkušenostmi. Získaná data byla analyzována taktéž pomocí metody IPA a v závěru empirické části jsou předloženy získané výsledky výzkumu.

5.1. Základní výzkumná otázka a cíl výzkumu

Základní výzkumná otázka byla zvolena tak, aby reflektovala téma diplomové práce a splňovala požadavky vybrané metody. Cílem výzkumu je zodpovědět tuto základní výzkumnou otázku a zjistit, **jak klíčoví pracovníci vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče** v rodinách.

Metoda IPA pomocí výzkumné otázky zjišťuje, jak jednatel nebo skupina vnímá nebo prožívá určitou situaci a zpravidla ZVO není stanovena dle studia literatury, ač teorie může pomoci vyhledat takové téma, které ještě nebylo zkoumáno. ZVO je v metodě IPA primárně chápána fenomenologicky a zaměřuje se tak na porozumění individuální zkušenosti a jejího prožívání jedincem.¹⁰⁶

5.2. Metoda sběru dat

Pro tuto diplomovou práci byla vybrána forma kvalitativního výzkumu a metoda IPA, jejíž zájmem je porozumění konkrétní subjektivní zkušenosti člověka v určitých podmínkách nebo situacích.

Přehledný popis základních charakteristik kvalitativního výzkumu a jeho výsledků uvádí ve své publikaci autor Hendl:¹⁰⁷

¹⁰⁶ Podle Řiháček, 2013, str. 12

¹⁰⁷ Hendl, 2005, str. 51 - 52

- *Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Tyto situace jsou obvykle banální nebo normální, reflektující každodennost jedinců, skupin, společností nebo organizací.*
- *Výzkumník se snaží získat integrovaný pohled na předmět studie, na jeho kontextovou logiku, na explicitní a implicitní pravidla, která fungují v dané oblasti.*
- *Používají se relativně málo standardizované metody získávání dat. Hlavním instrumentem je výzkumník sám. Typy dat v kvalitativním výzkumu zahrnují přepisy terénních poznámek z pozorování a rozhovorů, fotografie, audio a videozáznamy, deníky, osobní komentáře, poznámky, úřední dokumenty, úryvky z knih a všechno to, co nám přibližuje všední život zkoumaných lidí.*
- *Výzkumníci se snaží o izolování určitých témat, projevů a datových konfigurací. Obvykle je však ponechávají co nejdéle v kontextu ostatních dat.*
- *Hlavním úkolem je objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce.*
- *Data se induktivně analyzují a interpretují. Kvalitativní výzkumník nesestavuje ze získaných dat skládanku, jejíž konečný tvar zná, spíše konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho částí. Výzkumník ve svém hledání významů a snaze pochopit aktuální dění vytváří podrobný popis toho, co pozoroval a zaznamenal. Snaží se nevynechat nic, co by mohlo pomoci vyjasnit situaci.*

Autor uvádí jako nejčastější výhrady metodologů k výsledkům kvalitativního výzkumu například, že: neexistuje žádný obecně platný způsob pro vymezení, data jsou subjektivní a práce s menším počtem respondentů znemožňuje výsledky zobecňovat. Zároveň však dále Hendl z několika zdrojů dokládá opačné názory autorů a uvádí, že výhrady k němu jsou vyváženy jinými vlastnostmi a i to, co je kritizováno, vidí kladně. Pro výzkumníka je výhodou získání podrobného popisu případů - sleduje jejich vývoj, zkoumá příslušné procesy a porovnává případy, což dále umožňuje hloubkový popis.¹⁰⁸

Metoda stojí na třech hlavních pilířích¹⁰⁹ – fenomenologie, hermeneutika a idiografický přístup.

¹⁰⁸ Podle Hendl, 2005, str. 53

¹⁰⁹ Podle Řiháček, 2013, str. 9 - 11

Spojení s fenomenologií usiluje o hledání jedinečné osobní zkušenosti jedince a toho, jak konkrétní lidé v konkrétním kontextu i čase prožívají svět. Žitá zkušenost jedince je tak pro metodu ústředním prozkoumávaným termínem. Výzkumník nahlíží na zkušenost jedince z jeho perspektivy a vždy by měl mít na paměti, že porozumění zkušenosti bude ovlivňovat také jeho zkušenost, jeho pohled na svět a vnitřní nastavení, ale i interakce mezi ním a respondentem. Tyto prekoncepce však nejsou vnímány jako negativní prvky, které by se měly eliminovat, naopak je považujeme za nezbytnou součást procesu formulace významu zkušenosti participanta. Z toho plyne, že následná analýza textu i její výsledky nemohou nikdy být úplným popisem zkušenosti jedince a jsou tak spíše výsledkem společného sdílení výzkumníka a participanta.

Nedílnou součástí je tzv. dvojitá hermeneutika a práce s hermeneutickým kruhem. Hermeneutický kruh je způsob interpretace, kde je třeba zaměřit se pro porozumění celku na jeho jednotlivé části, a pro porozumění jednotlivých částí se musíme zaměřit na celek. Dvojitou hermeneutikou se rozumí výsledek analýzy, který pochází ze společného úsilí výzkumníka a respondenta, kde se dotazovaný snaží porozumět své zkušenosti s daným jevem a výzkumník se pak snaží porozumět, jakým způsobem dotazovaný k tomuto porozumění došel.

Třetím pilířem metody je idiografický přístup, jehož principy kladou důraz na konkrétní prožívání jedince, detailní a systematickou analýzu získaných dat a také důraz na roli jednotlivých participantů, kde výzkumník vyhledává tzv. obecná témata až poté, co bude dotazovaným rozumět.¹¹⁰ Výzkumná metoda IPA tedy začíná hloubkovým zkoumáním jednoho daného jevu nebo situace, které trvá tak dlouho, dokud výzkumník nezíská určitý stupeň porozumění.¹¹¹ Výsledky výzkumu nelze i vzhledem k těmto uvedeným charakteristikám zvolené metody generalizovat a výzkumník by tak měl mít vždy na paměti, že výstupy výzkumu není možné zobecňovat.¹¹²

5.3. Výzkumné oblasti

V rámci sběru dat nám metoda IPA předkládá oblasti, na které se můžeme zaměřovat. Pro potřeby této diplomové práce byly vytvořeny otázky na základě okruhů popsanych v odborné literatuře a k těm byly následně přiřazeny výzkumné otázky (viz tabulka č. 1.).

¹¹⁰ Podle Smith, 2009, str. 29.

¹¹¹ Podle Řiháček, 2013, str. 12

¹¹² Podle Hendl, 2005, str. 52

Jsou to oblasti: deskriptivní, narativní, strukturální, kontrastní, hodnotící, cirkulární a porovnávací.¹¹³

Tabulka č. 1 – výzkumné otázky

Deskriptivní	Prosím, povězte mi, co podle Vás obsahuje a co znamená činnost doprovázejícího sociálního pracovníka? Jaký má podle Vás tato činnost dopad na pěstounské rodiny?
Narativní	Můžete, prosím, popsat, jak se v průběhu Vaší práce měnilo vnímání dopadu Vaší pracovní činnosti na pěstounskou rodinu?
Strukturální	Je možné dopad Vaší pracovní činnosti rozdělit do fází/nakrokovat?
Kontrastní	Jaké vnímáte hlavní rozdíly při své pracovní činnosti? Které mají dopad pozitivní a které naopak negativní?
Evaluativní	Jak vnímáte, když vaše pracovní činnost rodinu neovlivňuje, když je dopad na průběh pěstounské péče zanedbatelný?
Cirkulární	Co si myslíte, že si kolegové myslí o dopadu činnosti doprovázení v pěstounských rodinách? Co si myslíte, že si nadřízení myslí o dopadu doprovázení v pěstounských rodinách? Co si myslíte, že si OSPOD myslí o dopadu doprovázení v pěstounských rodinách?
Komparativní	Jmenujte tři změny/kroky, které by se musely stát/které by předcházely/znamenaly, aby byl dopad na pěstounskou rodinu ideální? Jak by podle vás vypadala pracovní činnost klíčového pracovníka a dopad na rodinu v ideálním případě?

5.4. Charakteristika výzkumného vzorku

Pro metodu IPA má vzhledem k zaměření se na zkušenost jedince smysl práce s menším počtem respondentů, kdy je možné zaměřit se i na jednoho člověka, který dobře reprezentuje námi zvolené téma.¹¹⁴ I další autoři potvrzují problematičtější práci při volbě

¹¹³ Řiháček, 2013, str. 60

¹¹⁴ Podle Řiháček, 2013, str. 12 - 14

většího vzorku a pro studentské projekty a diplomové práce doporučují vzorek o třech až šesti respondentech.¹¹⁵ V souladu s těmito skutečnostmi byl vzorek participantů vybrán účelově tak, aby byl homogenní. Pracováno bylo s nižším počtem dotazovaných, aby analýza zkušeností mohla být detailnější. Výběr vzorku účelově souvisel také s délkou působení potencionálních participantů v dané organizaci i jejich dosavadní praxi v sociální oblasti.

Výběr participantů byl omezen na sociální pracovníky jedné doprovázející neziskové organizace. Byly vybrány tři klíčové pracovnice s různou délkou praxe na pozici doprovázejícího sociálního pracovníka, přičemž všechny z nich působí v regionu Prahy a Středočeského kraje. Se získanými daty bylo nakládáno v souladu s etickými principy tak, aby dotazované nemohly být identifikovány – cíleně není uvedena vybraná nezisková organizace a jména dotazovaných jsou změněna. Výzkumu se účastnily tři sociální pracovnice, které jsou v rámci rozhovorů a analýzy pojmenovány jako: Tamara, Eliška, a Věra. Tamara je v organizaci nejkratší dobu, doprovázející pracovnící je 1 rok a jinou praxi nemá. Eliška v organizaci pracuje 5 let a zkušenosti má především z práce v neziskovém sektoru. Věra vystudovala bakalářský obor sociální práce, byla zaměstnána 4 roky na OSPOD na oddělení péče o dítě a doprovázející pracovnící je 3 roky.

Tabulka č. 2 – Základní charakteristika participantů

Jméno	Tamara	Eliška	Věra
Věk	27 let	30 let	46 let
Dosažené vzdělání	Mgr. (psychologie)	Bc. a DiS. (sociální práce)	Bc. (sociální práce)
Délka působení v organizaci	1 rok	5 let	3 roky
Délka praxe v sociální oblasti	1 rok	6 let	7 let
Rodinný stav	v partnerském vztahu, bezdětná	v partnerském vztahu, bezdětná	vdaná, tři děti

5.5. Sběr a tvorba dat

Při sběru dat metodou IPA je klíčové, aby výsledky rozhovoru obsahovaly opravdu detailní popis zkušenosti jedince. Nejvíce využívanou metodou sběru dat v IPA je právě

¹¹⁵ Podle Smith, 2009, str. 14

polostrukturovaný rozhovor, který dává výzkumníku při rozhovoru dostatečnou flexibilitu. Respondent může své myšlenky prohlubovat a o tématu mluvit volně a výzkumník souběžně a v reálném čase sleduje, jaká témata se v rozhovoru “objevují”, a co je pro participanty důležité. Zároveň může výzkumník sledovat, zda se rozhovor neodchýlil od tématu. Doslovný přepis nahrávky rozhovoru je pro metodu IPA klíčovým prvkem, kde je pro nás zásadní především obsah, než neverbální projevy, smích či přestávky.¹¹⁶

Na základě cíle byla zvolena kvalitativní výzkumná metoda a polostrukturované rozhovory. Sběr dat se uskutečnil během měsíce května 2022 a před zahájením dotazování byl proveden zkušební rozhovor s kolegyní, díky čemuž byla možnost se následně zamyslet nad možnými doplňujícími otázkami. Vzorek byl vybrán metodou záměrného výběru a participantům bylo předem sděleno, co je téma diplomové práce, jaký je její cíl a jakým způsobem budou probíhat rozhovory. Po odsouhlasení participace ve výzkumu byl podepsán informovaný souhlas (viz příloha č. 1). Všechny rozhovory byly uskutečněny osobně, jejich průběh byl nahráván na diktafon mobilního telefonu a následně byly rozhovory přepsány do elektronické podoby na počítači. Všechny rozhovory byly přepsány doslovně, aby byly výpovědi jednotlivých participantů autentické. Celkem se sbírala data ze zhruba čtyř hodin rozhovorů.

5.6. Etika výzkumu

Nejuniverzálnějším dokumentem, který určuje základní rámec diskuzím o etice ve všech lidských činnostech je Úmluva o ochraně lidských práv a svobod. Medicínské obory mají ve výzkumech náskok, o kterém vypovídá velký počet a kvalita různých etických kodexů. I sociální výzkum řeší etické principy, avšak jejich výklad i chápání hranic se u některých citlivých témat mnohdy značně odlišuje.

Podle Miovského můžeme na etické principy a pravidla nahlížet ve třech rovinách - vliv výzkumníka na výzkumné pole a jeho zpětné ovlivnění polem, ochrana výzkumníka a ochrana účastníků výzkumu.¹¹⁷

Autor Miovský uvádí v první rovině jako univerzální pravidlo pro veškerou vědeckou činnost zajištění dostatečné ochrany práv všech participantů výzkumu. Samozřejmostí by měl být apel na obecné etické zásady, jako je úcta k lidem, snaha konat dobro nebo nekonat zlo. Výzkumník by měl vždy být citlivý na vnímání individuálních hranic a norem

¹¹⁶ Smith, 2009, str. 27 - 28

¹¹⁷ Miovský, 2006, str. 276 - 277

participantů a během výzkumu posuzovat, co je vhodné. Dalším důležitým aspektem je důvěryhodnost výzkumníka, která má vliv na získání přesných informací i kvalitu celého kontaktu. Výzkumník by měl v celém procesu účastníkům projevit zájem i porozumění, avšak na zjištěná data a z nich plynoucí skutečnosti by měl nahlížet neutrálně.¹¹⁸

Ve druhé rovině hovoříme o základních pravidlech ochraňujících účastníky při kvalitativním výzkumu, kde je zásadní souhlas s účastí ve výzkumu. Tím respondent uděluje souhlas k účasti, ze kterého je jasné, že je srozuměn s povahou i důsledky a je si vědom všech rizik, výhod i nevýhod, které z výzkumu vyplynou. Účast ve výzkumu musí být vždy dobrovolná a účastníci musí mít možnost kdykoliv ji přerušit nebo i ukončit. Jako další publikace vymezuje pravidlo ochrany soukromí a osobních údajů účastníků ve výzkumu, kdy zvláštní ochranu vyžadují citlivé údaje, jako je náboženské vyznání, sexuální orientace, odsouzení, trestní řízení nebo etnický původ. Všichni účastníci musí být předem informováni, kdo bude mít přístup k získaným informacím. Osobní údaje jsou všechny ty, na jejichž základě lze identifikovat konkrétního člověka. Pokud jsou však z údajů odstraněny (či změněny) určité informace, které by tuto identifikaci znemožňovaly, můžeme výzkumné údaje považovat za anonymní. Výzkumník má povinnost zajistit, aby k datům získaných z jeho výzkumu neměly přístup žádné neoprávněné osoby a aby data byla využita pouze k tomu účelu, k jakému byla shromážděna. V celém průběhu výzkumu by také měl dbát na to, aby získával data jen nezbytně nutná a nenarušoval soukromí účastníků víc, než by bylo pro účely výzkumu nutné.¹¹⁹

Etické normy a pravidla musí chránit i samotné výzkumníky, kteří by měli dbát při výzkumu také na svoji vlastní ochranu a nevystavovat se přílišnému riziku - tak splní minimum etických zásad. Stejně jako má účastník výzkumu právo neodpovídat, i výzkumník může dotazování nebo výzkum ukončit, pokud si je v situaci nejistý nebo má obavy z neetického jednání. Reflexe hranic kontaktu mezi výzkumníkem a účastníky je hlavním kontrolním mechanismem kvalitativního výzkumu.¹²⁰

5.7. Limity výzkumu

„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník

¹¹⁸ Miovský, 2006, str. 278 - 280

¹¹⁹ Miovský, 2006, str. 282 - 283

¹²⁰ tamtéž, str. 286

vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách."¹²¹

Data získaná z kvalitativního výzkumu jsou subjektivní, výsledky jsou ovlivněné osobou výzkumníka a data tak nelze generalizovat. To, že vybraní klíčoví pracovníci mají takové prožitky neznamená, že téma tak vnímají všichni doprovázející. Oproti kvalitativnímu výzkumu jde ten kvantitativní více do hloubky daného tématu a má možnost odhalit díky tomu data, která by kvantitativní metoda nezachytila. Pro přednosti i nevýhody v obou metodách se tak často v praxi můžeme setkat s kombinací těchto dvou metod - kvalitativní metoda k získání kontextu a formulaci hypotéz, kvantitativní pak k potvrzení těchto hypotéz na větším a tedy reprezentativnějším vzorku respondentů.¹²²

5.8. Proces analýzy

Podle Smitha, Flowerse a Larkina správný ani špatný postup analýzy neexistuje a výzkumník má tak jedinečnou možnost přizpůsobit IPA svým záměrům. Autoři předkládají jasný a strukturovaný postup, kterým chtějí pomoci začátečníkům snížit jejich možnou úzkost při analýze výzkumného materiálu a usnadnit jim osamostatnění pro kreativní uzpůsobení metody svému výzkumu. Autoři doporučují, aby analýza dat i identifikace témat byla prováděna u každého participanta samostatně a „od začátku“, aby byl zachován individuální přístup u jednotlivých případů. Společně popisují analytický proces takto:¹²³

0. Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu

- Tuto fázi můžeme označit jako nultou, avšak nezbytnou k tomu, abychom jako výzkumníci dokázali být v procesu transparentní a dokázali jsme reflektovat náš vztah a vnímání k tématu zkoumání. Obsahem by mělo být nejen uvědomění si své vlastní motivace k výběru daného tématu, ale i schopnost identifikovat vlastní prekoncepce spojené s tématem. Reflexe může proběhnout několika způsoby:
 - Dialog sama se sebou – tady je možností vedení vnitřního dialogu a sepisování hlavních bodů si následně poznamenat, nebo využít techniku „prázdné židle“ z Gestalt terapie, která umožňuje dobré oddělení role výzkumníka a dotazovaného jedince se zkušeností.

¹²¹ Hendl, 2005, str. 50

¹²² Podle Hendl, 2005, str. 49 - 53

¹²³ Podle Řiháček, 2013, str. 16.

- Požádat jinou osobu o praktický nácvik rozhovoru, který nám pomůže formulovat myšlenky v daném tématu (jelikož se výzkumníkův pohled na téma může v průběhu měnit, je žádoucí, aby byla tato reflexe provedena v procesu výzkumu několikrát).

1. Čtení a opakované čtení

Prvním krokem je vzbuzení aktivního zájmu o data, kdy by výzkumník měl pozornost zaměřovat primárně na respondenta. Snaží se na svět dívat jeho očima, vnímat svět jako respondent. Mimo opakované čtení je přínosný také opětovný poslech nahrávky rozhovoru.

2. Počáteční poznámky a komentáře

Tato část vyžaduje plnou otevřenost výzkumníka, je nejdetailnější a umožňuje zachytit z textu vše, co je zajímavé a významné pro zkoumané téma. Poznámky lze psát po stranách textu a neexistují pravidla, jak by měly komentáře vypadat a na co bychom se v nich měli zaměřit. Cílem je zde k analyzovaným datům vytvořit detailní poznámky, které mají popisnou povahu a tím pádem jsou v souladu s fenomenologickým přístupem, který nám umožňuje proniknout do respondentova vnímání světa. Praktickým také může být rozdělení poznámek do tří kategorií podle jejich zaměření – deskriptivní (na obsah, strukturu myšlenek a zkušeností, které utvářejí svět respondenta), lingvistické (specifické používání jazyka i metafor) a konceptuální (více interpretativní, většinou je identifikujeme při čtení textu).

3. Rozvíjení vznikajících témat

Tato fáze vyžaduje změnu přemýšlení výzkumníka, jelikož přichází práce spíše s jeho komentáři a poznámkami, než s původním textem. V dalších fázích jsou pak v hlavním zájmu oba. Výzkumník redukuje data i poznámky a snaží se formulovat tzv. rodící se témata. Práce především s komentáři výzkumníka může vzbuzovat dojem, že pracujeme s pouhými střípky respondentovy zkušenosti. Ve skutečnosti je to však příklad principu hermeneutického kruhu, kdy to, co bylo na začátku jeden celek, se rozdělilo v průběhu analýzy na jednotlivé části, a na konci se opět spojí v nový celek. Cílem je transformovat prvotní poznámky do vhodně formulovaných témat, která dostatečně zachytí respondentovu zkušenost.

4. Hledání souvislostí napříč tématy

Po zformulování jednotlivých témat je na řadě zkoumání jejich vzájemného propojení. Nemusíme využít všechna témata, ale je vhodné zapsat je dle toho, jak se v textu objevovala a to včetně strany a řádku textu. Některá témata se přirozeně stanou hlavními, některá se propojí, podobným tématům přiřadíme nadřazené jméno. Výsledkem této fáze je tedy seznam nadřazených témat a jejich podtémat, která byla vybrána nejen na základě četnosti výskytu v textu, ale i míře schopnosti vysvětlovat danou zkušenost či prožitek.

5. Analýza dalšího případu

Zde se opakují fáze 1 až 4.

6. Hledání vzorců napříč případy

V této fázi se výzkumník dostává k propojení jednotlivých analýz textů, kdy v porovnání s ostatními texty lze vidět něco, co jsme neviděli, a může se stát, že některá témata bude nutné revidovat. Výsledkem zde tak může být například grafické nebo tabulkové znázornění vztahů jednotlivých témat a ilustrace toho, jak téma vnímají jednotliví respondenti.

6. Výsledky výzkumu

V této kapitole je popsána analýza a interpretace dat získaných z realizovaných rozhovorů. Tato data byla uspořádána do tematických okruhů a následně byla dále rozpracována.

6.1. Reflexe vlastní zkušenosti s tématem

Téma vnímání role doprovázejícího sociálního pracovníka a jeho dopadu na průběh výkonu pěstounské péče jsem si vybrala vzhledem ke své pracovní pozici klíčového doprovázejícího pracovníka v neziskové organizaci. Zaměstnání vykonávám od roku 2020. V rámci výkonu se v praxi setkávám s odlišnými postoji pěstounů ve spolupráci s doprovodnou organizací, o čemž diskutujeme také v rámci odborných konzultací s kolegy. Častým tématem je tak i role klíčového pracovníka a dopad na průběh výkonu pěstounské péče, kde se vnímání mezi kolegy odlišuje. Výkon pěstounské péče podléhá kontrole státu, a ač doprovázení vykonává mnoho organizací z neziskového sektoru, všechny jsou vázány také legislativou a spoluprací s orgánem sociálně právní ochrany dítěte. Spolupráce s OSPOD je také častým tématem a pracovníci se k němu vyjadřují mnohdy velmi odlišně.

K cílové skupině pěstounů jsem se dostala během navazujícího magisterského studia na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v rámci studijního oboru sociální práce. Během celého studia i v rámci odborných praxí a stáží byly v mém zájmu především děti. Za dobu studia se profilyvaly ty cílové skupiny, u nichž jsem budoucnost neviděla, a bylo stále více zřejmé, že mě nejvíce bude naplňovat práce s dětským klientem. Po nástupu do organizace jsem postupem času zjistila, že výkon klíčového pracovníka v doprovodné organizaci není jen o práci s dětmi, ale i s náhradními rodiči. I přesto, že kontakt probíhá většinou s pěstouny, se začal můj zájem prohlubovat a získávala jsem nové vědomosti i pozoruhodné poznatky z oblasti náhradní rodinné péče. V rámci praxe a vzdělávání jsem měla možnost poznat stěžejní témata pěstounské péče, která jsou základem pro pochopení rozdílů a odlišností u dětí vyrůstajících v jiné než biologické rodině. Začala jsem v doprovázení vidět velký smysl a poznala jsem, že v rámci výkonu povolání sociálního pracovníka chci přispívat ke zlepšení života dětí, které si s sebou nesou nejrůznější traumata v důsledku toho, co je v raném dětství potkalo.

Před zahájením výzkumu jsem se nejvíce obávala toho, že pro dotazované bude náročné téma dostatečně rozvinout a nebude shromážděn dostatek dat. Jako výhodu jsem oproti tomu viděla, že participanty jsou mí kolegové a já sama vykonávám stejnou pracovní

pozici. Předpokládala jsem, že vnímání dopadu doprovázení na pěstounskou rodinu se bude u dotazovaných shodovat, což se v analýze i potvrdilo. Všichni participanti uváděli jako důležitý aspekt ovlivňující míru dopadu nastavení a očekávání pěstounů. Shodovali se na tom, že pokud je rodina spolupráci otevřená, řídí se doporučeními pracovníka, plní svoji povinnost vzdělávání a zvyšuje své rodičovské kompetence, může být míra značná. Očekávala jsem shodné názory také v oblasti spolupráce se státními subjekty, kdy i z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že chybí větší provázanost mezi subjekty a spolupráce s oddělením sociálně - právní ochrany dítěte je mnohdy značně neprofesionální a pracovníci chybí vzdělání ve stěžejních tématech náhradní rodinné péče. Všichni dotazovaní uváděli, že užší spolupráce OSPOD s klíčovým pracovníkem by znamenala pro pěstouny větší míru podpory a tím by se zvýšila i celková míra dopadu na klienty. Zajímavým zjištěním pro mne bylo, že všichni respondenti se plně nedokáží ztotožnit s kontrolní rolí klíčového pracovníka a svoji činnost vidí spíše v podpoře pěstounů v jejich konkrétním příběhu a pomoci pěstounům pochopit chování i prožívání přijatého dítěte. Všichni respondenti značně v rozhovorech zmiňovali oblast vzdělávání pěstounů, kterou vnímají jako nedostatečnou. Neznalost stěžejních témat, ale i základních znalostí například z oblasti psychologie negativně ovlivňuje průběh výkonu pěstounské péče, kdy pěstouni nedokáží zdravě reagovat na chování dítěte a mnohdy ani neumí identifikovat jeho aktuální potřeby. Taková spolupráce s pěstounem je pak pro doprovázejícího pracovníka značně komplikovaná a náročná a mnohem rychleji může doprovázejícího dovést až k syndromu vyhoření.

6.2. Výsledky rozboru rozhovorů

Během analýzy vzešly z rozhovorů 3 tematické okruhy, ke kterým byla následně přidělena hlavní témata a subtémata. Okruhy byly sestaveny dle zmínek participantů při rozhovorech, které byly ovlivněny také pořadím připravených výzkumných otázek (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 3 – Vzniklá témata

Tematické okruhy	Hlavní téma	Sub-téma
Vnímání dopadu doprovázení na klienty	<ul style="list-style-type: none"> pracovník jako styčný bod vnímání role pracovníka navázání vztahu s rodinou jako základ 	<ul style="list-style-type: none"> pomoc/přítěž/kontrola negativní vs. pozitivní nastavení rodiny vztah, podpora, důvěra
Legislativa	<ul style="list-style-type: none"> ovlivňování státním systémem spolupráce se státními subjekty 	<ul style="list-style-type: none"> zákonná povinnost byrokracie (zákonné lhůty, administrativní činnost) spolupráce s OSPOD/škola/terapeut
Žádoucí změny	<ul style="list-style-type: none"> pracovní podmínky vzdělávání nastavení a zkušenosti DSP 	<ul style="list-style-type: none"> méně rodin na pracovníka finanční ohodnocení, dávky pěstounské péče lepší příprava a vzdělávání pracovníků, pěstounů, veřejnosti očekávání, zkušenosti, individuální přístup

6.3. Vnímání role doprovázejícího sociálního pracovníka a jeho dopadu na průběh výkonu pěstounské péče

6.3.1. Vnímání dopadu doprovázení na klienty

Téma dopadu doprovázení a role sociálního pracovníka v průběhu výkonu pěstounské péče je velmi diskutované mezi pracovníky vybrané doprovodné organizace, ve které byl prováděn tento výzkum. Názory se liší mezi kolegy s odlišnou délkou praxe či rodičovskou zkušeností, přičemž vnímání doprovázení obecně je dle pracovníků ovlivněno i samotnými pěstouny a spolupracujícími státními subjekty.

a) Pracovník jako styčný bod

Všichni participanti sdělili, že vnímají doprovázejícího pracovníka jako důležitou součást celého průběhu výkonu pěstounské péče. Tamara popsala klíčového pracovníka jako „...je i nějakou prostě další styčnou osobou, která tak jako rozumí té situaci ve který se pěstouni nacházejí a má i nějaký teoreticky odborný znalosti, který tam můžou víc pomoci.“ Dodává, že „vždycky úplně ten první pracovník, co kdy byl v té rodině, tak je podle mě

nějakou první styčnou osobou, co jako první nabídne tomu pěstounovi nějakou větší podporu, než jenom tu administrativní nebo než jenom to vzdělávání.” Věra sdílela, že pracovník je „...prostě takový nějaký styčný bod, když prostě si nevědí rady nebo je to pro ně třeba těžký, tak jako aby měli jako komu zavolat nebo kam dát vědět nebo kde se ozvat...“ I Eliška se o roli doprovázejícího pracovníka vyjadřovala tak, že ho vnímá jako důležitou součást v celém doprovázení - „... prostředník při řešení situací, kdy by rodina buď nebyla schopná to řešit sama, nebo prostě by to nechtěli řešit sami a potřebují tam právě nějakou styčnou osobu, která je podpoří, poradí, případně nasměruje. Například při těch asistovaných kontaktech a nebo i při jednání s úřadama.“

Pomoc/přítěž/kontrola

Tamara vnímá roli pracovníka jako podpůrnou: „...nabídne tomu pěstounovi nějakou větší pomoc a podporu, než jenom tu administrativní nebo než jenom to vzdělávání... vlastně to pro ně může být první osoba s nějakým opravdu osobním zájmem o ten jejich konkrétní příběh.“ Zároveň dodává, že „oni si z toho nejvíce odnášejí primárně takový prostor pro sdílení nebo jako možnost to teda s někým probrat, co třeba s někým jiným jakoby neprobrali, tak i v tom jim ten pracovník vlastně pomáhá.“ Podle Věry je klíčový pracovník „...nějaká jako pomoc pro ně, taková jako podpora pro ty pěstouny v jejich situaci.“ I Eliška se vyjadřovala k tématu obdobně „... v primární řadě je to podpora a pomoc tý rodině...“ Tamara vzpomínala na nástup do zaměstnání v době pandemie „to hodně zastávalo spíš takovou funkci sdílení a možná i nějakou formu sociálního kontaktu pro rodiny, které byly jinak izolované.“ Eliška dopad své činnosti popisovala „... že to rozhodně zbytečný není a že to je důležitá součást celého toho systému, aby tam někdo byl a těm rodinám vysvětloval ty potřeby dětí a podporoval je v tom a pomáhal.“ Věra se vyjadřovala, jak sama vnímá určitou kontrolní funkci doprovázejícího pracovníka: „...vlastně to, že tam zároveň jsi nějaká kontrola do určité míry nebo se to očekává, že tam budeš i v nějaký kontrolní jako pozici. A to si myslím, že může jako řadu těch rodin vlastně blokovat, už jen z toho důvodu, že oni to tak očekávají a potom že to tak jako částečně probíhá.“ (V)

Podle Tamary je to, jak pěstouni vnímají roli pracovníka i celkový dopad doprovázení, ovlivněno nastavením pěstounů i jejich očekáváními – „...Já si myslím, že to hodně záleží na tom, jestli je ten pěstoun otevřený pomoci. Protože když jo, tak si myslím, že od začátku ta práce vlastně má možná i mnohem větší dopad na začátku, protože on si o tu pomoc sám říká a ta spolupráce je taková aktivní. On je v tom taky třeba nový, a tím pádem má chuť se vším se seznámit a všechny své povinnosti plnit.“ Tamara popisovala, jak by mohl vypadat

ideál: „ ... v ideálním případě by pěstouni konzultace s doprovázejícím pracovníkem vnímali jako prostor k opravdovému sdílení nějakých situací nebo potíží v rodině, a ne jako kontrolu, která jim může odebrat děti.“

b) Vnímání role pracovníka

Věra se k tématu vnímání role pracovníka vyjadřovala takto: „Tak právě důležitý je tam ten začátek, jak vůbec se tam uvede zaprvé ta organizace a vůbec ten systém jako takový, když jsou úplně na začátku. A za druhý i ten konkrétní pracovník. Protože třeba u rodin, které jsem přebírala, tak v některých fázích tam je, že byly třeba tím pracovníkem vnímání jako velmi problémový a nespolupracující, ale já bych je třeba nazvala jako velmi otevřený a úplně jako jiným způsobem. Prostě je vnímám tak, že tam prostě došly nějakým i vývojem svým určitě, ale že prostě to úplně jako jinak, protože ten přístup máme samozřejmě každý jiný. Tím že tam jdeme prostě jako každý strašně sám a každý jakoby hrozně individuálně, sám za sebe.... Na začátku je dobrý, když vlastně jako ta rodina ví, proč tam ta služba vůbec je a co se od nich očekává, jak se umí nějak vůbec zorientovat v tom systému.“ Potvrzovala, že vnímání role se „ ... určitě se to nějakým způsobem trochu proměňovalo. Ale spíš jsem jako na začátku právě neočekávala u některých těch rodin takovej ten odpor vůči tomu systému, do kterého vlastně šli dobrovolně.“ I Tamara vyjadřovala proměny ve vnímání role doprovázejícího pracovníka – „Já jsem to třeba na začátku vůbec nevěděla, co to je, ale znělo to zajímavě, jakoby ta pracovní pozice. Teďka bych řekla, že za mě je to asi právě v tom pomáhání těm pěstounům porozumět, co se stalo těm dětem a jak je to dál může ovlivňovat v životě a být jim jako podporou v tý výchově.“

Jak Věra uvedla výše, má na vnímání role pracovníka vliv to, že zastává dvojí roli - na jedné straně chce, aby jeho pomoc byla přijímána a klienti mu byli otevření, na druhé si ale od něj jako kontrolóra klienti udržují odstup, „ ... vlastně to, že tam zároveň jsi nějaká kontrola do určitý míry nebo se to očekává, že tam budeš i v nějaký kontrolní jako pozici. A to si myslím, že může jako řadu těch rodin vlastně blokovat, už jen z toho důvodu, že oni to tak očekávají a potom že to tak jako částečně probíhá.“ „ ...obecně mám pocit, že se očekává, že to má velký dopad a velké změny, a že se moc nepočítá s tím, že ty lidi o to často moc nestojí... “

Podle Tamary je klíčový pracovník v rodině „ ... vlastně to pro ně může být první osoba s nějakým opravdu osobním zájmem o ten jejich konkrétní příběh.“ „ ... vnímám to tak, že některý jako fakt mladý a nabušený kolegové si myslí, že teďka půjdou jako nastavit nové pořádky do pěstounských rodin a teď to prostě zachrání a spasí. A ty pak jako se bud'

přizpůsobí, nebo vyhoří dost rychle, protože narazí na tu realitu. Myslím si, že některý právě pak jako po těch letech, že mají takovou fázi, kdy jakoby mají takovou rezignaci, že vlastně vnímají (možná to byli ze začátku ti nadšený) takový to jako že to nemá smysl, že je to k ničemu a tak. A že vlastně jako stejně nic nezmění.“ (V) „Myslím, že všichni, co v tom nějak jsou, tak doufají, že tam nejsou zbytečně a že to teda k něčemu je. Nadřizení si často myslí, že se v těch rodinách dá za tu krátkou dobu jednou za onoho udělat podstatně víc, než je reálný a než dává smysl. A někdy si myslí, že ti lidé jsou daleko otevřenější nadšenější a strašně touží něco změnit a vlastně se klepou na to, že tam někdo přijde, a oni se budou moct vzdělávat a takový ty věci (smích).“ (V)

Tamara popsala úlohu pracovníka spíše konkrétními úkony: „... Tak primárně jsou to ty osobní návštěvy v rodinách jednou za dva měsíce a potom nějaká práce, co se vlastně napojuje na ty osobní konzultace. Na těch konzultacích za mě ten obsah je nějaký probírání specifik dětí náhradní rodinný péče s pěstouny. Protože si myslím, že si často neuvědomují nebo vzhledem k tomu, že velká část pěstounů jsou prarodiče, tak si myslím, že k té výchovy přistupují úplně stejně, jako u svých dětí. Nebo prostě neuvědomuju si dopady té historie těch dětí. Takže za mě je to probírání těchto témat, vztahování aktuálních problémů k historii nebo co by to ještě mohlo ovlivňovat a prostě obecně se snažit naučit je přemýšlet nad tím dítětem v týhle rovině. No a potom je to nějaký zajišťování služeb té naší doprovodné organizace, takže hlídání a hlavně teda vzdělávání se tam snažit protlačit, odbornou pomoc a tak... pohled na doprovázení mezi kolegy je celkem řekla bych hodně jako podobné to vnímání. Že tak jako sdílí názor, že práce v každé rodině je jiná a že někde ty dopady můžou být obrovský a někde prostě takový zase nebudou. Ale to je vlastně dobře, protože jsme všichni individuální bytosti, včetně pěstounů a jejich rodin, takže každému prostě ta práce jako vyhovovat nebude. Myslím, že se shodneme, že na většinu těch rodin to nějaký dopad má. Ať už jenom ten, že se opravdu musí s někým jednou za ty dva měsíce setkat a nějak zhodnotit, co se za tu dobu stalo nebo jenom to, že se jich někdo zeptá, jestli nepotřebují s něčím pomoci. Tak sice to nemusí být tak velký dopad, ale pořád je to nějaký pozitivní dopad na tu rodinu a alespoň minimální zájem.“ (T)

„V ideálním případě by pěstouni konzultace s doprovázejícím pracovníkem vnímali jako prostor k opravdovému sdílení nějakých situací nebo potíží v rodině, a ne jako kontrolu, která jim může odebrat děti.“ (T) „... u klientů hodně chybí nějaké rozlišování doprovázejícího pracovníka, OSPOD pracovníka a případně dalších lidí, kteří nějak figurují v pěstounské péči. Někdy se stává, že si v rodinách pracovnice pletou, nebo směřují dotazy, které jsou jasně na jinou pracovníci a podobně.“ (T) Podle Elišky se práce s každou rodinou

liší – „... každá ta rodina je strašně jako individuální a neexistuje jednoznačný návod, jak vlastně si nastavit kroky, jak tu rodinu ovlivnit nebo změnit ten jejich způsob fungování. Prostě s každou rodinou je to jiný.“ Tamara k tématu dodávala, že „...no finance si myslím, že by taky vedly ke zlepšení toho pohledu. Protože momentálně se ve většině případů finance jenom snižují a někteří pěstouni to vnímají tak, že za to může doprovázející organizace, že se snižují. I vzhledem k tomu, že zase se vracím k tomu, že hodně pěstounů jsou prarodiče, kterým opravdu snížení dávek pěstounské péče není k dobru, když se nechtějí z důchodu zase vrátit do zaměstnání. Takže ta finanční situace asi teda no. A zároveň i se setkávám občas s názory že „ještě jim sníží peníze a ani ty blbý návštěvy nezruší a vlastně když už jako dostávají odměnu tak málo, tak proč mají ještě stále tolik povinností“. Takže si myslím, že je to s těmi financemi pro ně vlastně pro některé je to provázané jako s celou i tou službou doprovázení i když dávky pěstounské péče jdou úplně z jiného zdroje. Ale pro ně je to něco neoddelitelného a to je možná další věc, že u klientů hodně chybí nějaké rozlišování doprovázejícího pracovníka, OSPOD pracovníka a případně dalších lidí, kteří nějak figurují v pěstounské péči. Někdy se stává, že si v rodinách pracovníci pletou, nebo směřují dotazy, které jsou jasně na jinou pracovníci a podobně. Takže nějaká větší srozumitelnost toho systému pro pěstouny by taky mohla přispět k té práci s nimi.“

Negativní vs. pozitivní nastavení rodiny – přístup pěstounů

Pro Věru dopad závisí na nastavení pěstounské rodiny: „...Myslím, že ten dopad je hodně závislý na konkrétní rodině a na jejich přístupu. Pokud oni se k tomu otevřou a vnímají to jako pozitivum, tak tam může bejt jakoby značnej a může to společně něco posunout. Ale pokud vlastně oni to berou jako nutný zlo nebo v podstatě s tím bojujou, tak tam ten dopad je nulovej.“ To potvrzuje i Eliška – „záleží na druhu klienta, ale určitě smysl to má, protože je spousta věcí, které ty rodiny nevědí a v případě, že se jim věnujeme a řešíme to s nimi, nebo i třeba docházejí na to vzdělávání, kde se dozvídají spoustu nových informací (způsoby jak s těma dětma komunikovat, jak je vychovávat a to, že prostě jsou jiné, než biologické děti). Tak pokavaď jsou tomu otevřený a naklonění, tak to určitě má pozitivní vliv na celkový vztah těch náhradních rodičů a toho dítěte.“

„No u mě se to určitě nějakým způsobem proměňovalo, to vnímání dopadu. Ale určitě jsem jako na začátku právě neočekávala u některých těch rodin takovej ten odpor vůči tomu systému, do kterého vlastně šli dobrovolně...“ (V)

„No tak to zase hodně záleží na těch konkrétních rodinách. U některých jsem si myslela, že přesně tam půjdu a že v každý rodině něco udělám a hrozně tam budu pracovat

odborně. Ale to tak úplně není a myslím si, že u některých rodin (není jich teda naštěstí většina, ale pár takových je), kde prostě vím, že tam nic jako nezměním a nic neudělám, protože narážím do zdi, kterou nezbořím. Jako nebo já mám v hlavě jednu konkrétní rodinu zrovna a tam dojíždějí poslední dva roky pěstounské péče a ty pěstouni, no... Jako kdyby s nimi nějak aktivně někdo začal pracovat úplně na začátku, tak možná by se tam něco stalo, ale teďka po těch letech oni rozhodně nebudou zvědavý na nějakou jejich 10. pracovníci, která tam teď začne s nima jako rozjíždět nějaký aktivity na podporu vztahu a komunikace. Takže tam zase hodně záleží na těch rodinách no a ten můj pohled je takovej, že na začátku je to těžký tam něco změnit, protože jak pořádně tu rodinu neznám, i když si jako načteš ty spisy a všechno, tak stejně nevíš, co to je za lidi a jak vlastně k nim má přistupovat, jak s nimi komunikovat nebo jak budou vypadat ty konzultace. Myslím si, že teprve časem, až opravdu třeba (navíc je ta konzultace jedna za dva měsíce), tak třeba až jako po třičtvrtě roce člověk začne tak jako najíždět na to, jaká ta rodina je a jak s ní může pracovat.“ (T)

„Jsou rodiny, které můžeš doprovázet 10 let a nikam se to jako neposune a je to vlastně čistě jenom v uvozovkách o tý kontrole, že dítě je v pořádku, žije a nic víc se tam prostě vymyslet nedá. Protože ty pěstouni tomu nejsou otevřený, nechtějí připustit, že je to třeba jinak, než s jejich biologickýmá dětma.“ (E) „... zároveň vzhledem k tomu, že to je pro ně i povinnost, tak hodně záleží na tom přístupu toho pěstouna, jestli vlastně to pro něj přínosný bude nebo nebude. Protože když se rovnou do toho jde s nastavením tohle je moje povinnost a nechci to dělat a nechci tady nikoho mít, tak většinou podle toho potom ten obsah konzultace vypadá.“ (T) Podle Tamary míra dopadu závisí především na přístupu rodiny: „Já si myslím, že to hodně záleží na tom, jestli je ten pěstoun otevřený pomoci. Protože když jo tak si myslím, že od začátku ta práce vlastně má možná ta práce i mnohem větší dopad na začátku protože on si o tu pomoc sám říká a ta spolupráce taková aktivní. On je v tom taky třeba nový a tím pádem má chuť se vším se seznámit a všechny své povinnosti plnit. Kdežto když jde třeba - nechci to jako generalizovat - ale když třeba je starší pěstoun, který už je dlouho pěstoun a už musí poněkolkáté opakovat svůj životní příběh a s novým člověkem řešit vlastně ty témata, tak tam si myslím, že na začátku naopak ta práce má nižší dopad. Protože tam zase jde na začátku o to opravdu si vybudovat ten vztah a já to vnímám jako takové postupné dovolování té odborné práce až na základě toho vztahu. No takže zase se vracím k tomu, že záleží na těch rodinách a jejich přístupu.“

c) Navázání vztahu s rodinou jako základ úspěšné práce

Všichni participanti se shodli na tom, že dobře navázaný vztah s rodinou je pro doprovázení stěžejní. Eliška se vyjadřovala, že navázání vztahu je základem pro další spolupráci: „...asi jako pozitivní bych viděla, opravdu ten základ všeho, vybudovat si s rodinou vztah... ten vztah podpoří celý ten dopad toho doprovázení na vývoj rodiny.“ I podle Tamary je počátek spolupráce především o navázání vztahu „... tam zase jde o to opravdu si vybudovat ten vztah a já to vnímám jako takové postupné dovolování té odborné práce až na základě toho vztahu.“ Věra se k tématu souhlasně vyjadřovala jako ostatní participanti, že „...dobře navázaný vztah s rodinou je základ pro další oboustrannou komunikaci a spolupráci celkově, bez toho to nejde“.

Vztah, komunikace, podpora, důvěra

Tamary pohled na vztah „...je takovej, že na začátku je to těžký tam něco změnit, protože jak pořádně tu rodinu neznám, i když si jako načteš ty spisy a všechno, tak stejně nevíš, co to je za lidi a jak vlastně k nim máš přistupovat, jak s nimi komunikovat nebo jak budou vypadat ty konzultace. Myslím si, že teprve časem, až opravdu třeba (navíc je ta konzultace jedna za dva měsíce), tak třeba až jako po třičtvrtě roce člověk začne tak jako najíždět na to, jaká ta rodina je a jak s ní může pracovat.... Nejdřív je to prostě za mě vlastně docela dlouhý období navazování toho vztahu a seznamování se. A potom teprve takové prodírání se pod povrch těch témat, co se na těch konzultacích řeší.“ Vzpomínala na navazování vztahu při svém nástupu za dobu pandemie koronaviru – „Já jsem začínala doprovázet v době covidu, takže se i většina konzultací dělala buď přes telefonické hovory, nebo online. A to za mě nebylo úplně nejlepší prostředí jak navazovat nový vztah s rodinou. Zároveň ta vzdálenost nějaká mezi námi i trochu znemožňovala se věnovat hned od začátku nějakým závažným tématům nebo právě jít do těch odborných problémů, protože za mě tam hodně chyběla ta důvěra a i prostě samotné jako poznání té rodiny. Nehledě na to, že se to člověku moc nechtělo otevírat, po telefonu už vůbec mi přišlo, že s tím moc nešlo pracovat. No a při online hovorech to třeba bylo o něco snazší, ale zároveň zase ta rodina mohla být jenom na telefonu, tak se tam různě předával po místnosti a nebylo to úplně prostředí na nějakou odbornou práci.“ (T)

Podle Věry je „... na začátku je dobrý, když vlastně jako ta rodina ví, proč tam ta služba vůbec je a co se od nich očekává, jak se umí nějak zorientovat vůbec v tom systému. Ale zase jako není dobře na ně nahrnout moc a moc po nich jako chtít a tak. Spíš jako seznamovat se, ořukávat a nabízet vůbec jako ten obecný pohled. A potom postupem času až

bude navázaný ten vztah, tak jakoby začít otevírat ty další věci a myslím si, že takový ty bolestivý až tabuizující věci, že to chce, aby už tam pracovník byl jako nějak jako zaháčkovanéj a aby to tam bylo úplně jako nastavený a ten vztah byl prohloubenej. Takže pak to třeba jde a někdy to jde i třeba čím míň se tlačí, tím víc to jako jde samo. No a v té další fázi, mám z toho takový pocit, že pak musí být těžký udržet ještě jakoby tu profesionální nestrannou pozici a nebýt vlastně jako úplně součástí rodiny. Jako ve smyslu toho jako nechat se strhnout příběhem a být jako jeden člen. To je pro mě taky moc důležitý.“

Eliška hovořila o tom, co se jí potvrdilo v praxi: „Dle standardů je to trošku jinak, ale rozhodně co se mi potvrdilo, že je občas dobrý (člověk ale zase musí vědět, v jaký rodině a do jaký míry to využít), pokud ten pracovník řekne něco ze svého života, ze svého soukromí. Tak to zase pomůže v tom, aby se ta rodina otevřela a vlastně se prohloubil ten vztah a oni potom začali mluvit více o těch svých problémech. Je dobrý je podpořit v tom, že to co se jim děje, je naprosto běžné a v pořádku. Důležitý je o tom mluvit a pak se to dá nějak řešit, zlepšit, najít jiný způsob.“ Dále popisovala situace, kdy se vztah naruší „... potom zároveň i se naruší ten vztah, rodina pochybuje, ztrácí důvěru nebo ten pocit tý podpory a toho, že někdo stojí za nimi, když nemají možnost tý dostatečný komunikace. A do budoucna se vlastně jakoby víc uzavírají nebo už se tolik neobracují na toho pracovníka, protože vnímají, že tam stejně ta podpora nebude.“ Podle Elišky je důležité i to, jak podporu rodině vnímá sám klíčový pracovník: „...V tomhle je nejdůležitější si umět udržet ty hranice pracovní a soukromí tak, aby to toho pracovníka nezasáhlo příliš a nebral to osobně a neovlivňovalo to pak jako další spolupráci. Aby to prostě bral tak, že tam je to podpora a dělat prostě to, co ta rodina potřebuje nebo co vyžaduje. No vlastně nedělat ani nic jako nad rámec, protože pak to vede k tomu, že ten pracovník vyhoří, když tam dělá činnosti, o který vlastně ani ta rodina nemá zájem.“

Věra sdílela, že při navazování vztahu s rodinou se jí osvědčilo, když: „...já standardně vlastně osobnostně respektuju dospělé lidi, ať si svůj život prostě dělají, jak chtějí, a beru to tak. Jo, takže jako mám rodiny, kde vlastně tak trochu máme nevyřčenou domluvu, že já vím, že je štve, že k nim chodím a já k nim musím chodit, a taky nemám radost, že se musím chodit a vy nemáte radost, že vám sem někdo chodí, ale prostě jednou za dva měsíce si tady to kafe vypijem a řeknem si, jak se máme. A tím, že vlastně já od toho moc neočekávám tak já nejsem frustrovaná a jako vlastně se občas dějí i zázraky. Protože mám třeba rodinu, kde jsem byla první, kdo to takhle nechal a netlačil, a vlastně jako otevřelo to tam najednou věci, který se tam třeba 6 let otevřený nebyly.“ Dále hovořila v tématu navazování vztahu kladně o svém přístupu, kdy pěstouny k „ničemu netlačí“ – „...pak si

myslím, že vlastně jako velmi se osvědčuje právě na tu rodinu nespěchat. Nepřijít tam s bodama a teď musím a teď mi to tady řeknete a uděláme to a to. A ani je jako netlačit do svého obrazu, svého názoru a spíš jenom jako s nima komunikovat, nabízet jim, motivovat a čekat.“ (V)

Věra se vyjadřovala také ke svému nastavení, které podle ní kladně ovlivňuje to, jak se jí daří navazovat profesionální vztah s rodinami. „...dokonce bych řekla, že většina mých pěstounů nepokazila nic, ale stejně přišla povodeň. Takže já to vnímám, že jim přišel hurikán. Někteří asi ano, ale potkáš i spousta lidí, kteří dělají horší věci, a ty jejich děti jsou dobrý. A zvlášť třeba rodiny, kde mají tři děti, dvě fungují a jedno je prostě mimo... Jako podle mě nemůžeš mít nějakou dobrou profesionální vztah navázanou, když tam jdeš s tím, že si jako něco víc. Pak taky ta komunikace a spolupráce vypadá, že jo.“

6.3.2. Legislativa

Doprovázení je úzce spojeno také s legislativou, doprovodná organizace se řídí zákony a spolupracuje s oddělením sociálně právní ochrany dítěte. Participantů hovořili především o zákonné povinnosti pěstounů uzavřít Dohodu o výkonu pěstounské péče s doprovázející organizací a dalších navazujících povinnostech vyplývajících ze zákona. Dalším tématem byla byrokracie, jež zahrnuje především dodržování zákonných lhůt a administrativní činnost celkově. Tématem byla také spolupráce s ostatními subjekty, především spolupráce s OSPOD a školou.

a) Ovlivňování státním systémem

„Myslím si, že v některých rodinách můžou negativně vnímat nebo může vést k tomu zablokování třeba ty zprávy pro Osposd nebo ta spolupráce v tomto směru. Protože na jednu stranu seš vázaná něčím, co jako musíš, a na druhou stranu vlastně ta rodina třeba ten náhled nemá, ale může si teoreticky přeciť o tom, nebo ty říkáš, že by měli, ale oni to ještě necítí a právě když nechťejí a jsou zablokováni, tak to pro ně může být další jako důvod vlastně naopak. Takže si myslím, že jako hodně důležitý, nebo vnímám to tak, že v některých rodinách hodně přešlapuju jak to jako napsat, aby to pro ně bylo případně zkousnutelný, pokud by to četli. A zároveň aby jako ten Osposd vlastně věděl, co tam teda jako je ten problém, když by to chtěl číst.“ (V)

„Myslím, že občas se může stát, že když někdo vlastně pořád dokola tam šťouchá do nějakého problému nebo se snaží vymyslet další a další řešení jak vlastně něco vyřešit, tak ti pěstouni nebudou pořád nastavení na to hledání toho řešení a naopak vlastně je tohle může

dohnat k tomu, že to vlastně už nebudou chtít řešit vůbec.“ (T) „...zvláště tam, kde vlastně je to dost citlivý a kde se jako opatrně musí našlapovat, protože každý šlápnutí vedle se pak dost vrátí. Během těch konzultací si to řídíš tak, že můžeš nešlápnout, ale do té zprávy to vlastně psát nějakým způsobem musíš aspoň. Takže možná v tom vztahu vlastně k těm jako oficiálním organizacím.“ (V) „...i vlastně to, že tam zároveň jsi nějaká kontrola do určitý míry nebo se to očekává, že tam budeš i v nějaký kontrolní jako pozici. A to si myslím, že může jako řadu těch rodin vlastně blokovat, už jen z toho důvodu, že oni to tak očekávají a potom že to tak jako částečně probíhá. Zvláště tam, kde vlastně je to dost citlivý a kde se jako opatrně musí našlapovat, protože každý šlápnutí vedle se pak dost vrátí. Během těch konzultací si to řídíš tak, že můžeš nešlápnout, ale do té zprávy to vlastně psát nějakým způsobem musíš aspoň. Takže možná v tom vztahu vlastně k těm jako oficiálním organizacím.“ (V)

Zákonná povinnost

„... vzhledem k tomu, že to je pro ně i povinnost, tak hodně záleží na tom přístupu toho pěstouna, jestli vlastně to pro něj přínosný bude nebo nebude. Protože když se rovnou do toho jde s nastavením tohle je moje povinnost a nechci to dělat a nechci tady nikoho mít, tak většinou podle toho potom ten obsah konzultace vypadá...“ (T)

Tamara k tématu zákonné povinnosti hovořila o nastavení pěstounů – „... hodně záleží na tom, jestli je ten pěstoun otevřený pomoci. Protože když jo, tak si myslím, že od začátku ta práce vlastně má možná ta práce i mnohem větší dopad na začátku protože on si o tu pomoc sám říká a ta spolupráce taková aktivní. On je v tom taky třeba nový a tím pádem má chuť se vším se seznámit a všechny své povinnosti plnit. Kdežto když jde třeba - nechci to jako generalizovat - ale když třeba je starší pěstoun, který už je dlouho pěstoun a už musí poněkolkáté opakovat svůj životní příběh a s novým člověkem řešit vlastně ty témata, tak tam si myslím, že na začátku naopak ta práce má nižší dopad...“

Téma povinnosti vs. dobrovolnosti Tamara ještě dále upřesnila: „Úplně si nemyslím, pokud by to bylo dobrovolné, že by byl ten dopad větší... ale myslím si, že už to, že to je povinné, v někom podporuje negativní přístup v celé věci. Ať už je vlastně ve výsledku pro něj příjemná nebo nepříjemná, užitečná nebo neužitečná, tak už do toho jde s tím pocitem, že to je něco, co musí dělat a tím pádem už jako vlastně předem nechce. „...Je podle mě těžké rozlišit tady nějaký pozitivní a negativní aspekty. Spíš se to pro mě vrací možná i k tomu, že vlastně celé to doprovázení na mě působí jednak velmi jako podpůrné a přátelské, tak zároveň je ale zákonně ukotveno a pro ty pěstouny je to povinnost, kterou oni musí

splňovat. A to vlastně i ovlivňuje, jak bude celý ten obsah té naší práce přijat v těch rodinách. Protože když kdyby to celé bylo vlastně nastavené dobrovolně, tak si myslím, že ty rodiny, co by do toho šly, by mohly vytěžit vlastně mnohem víc než třeba i teď. Zároveň chápu, že rodiny co by to třeba potřebovaly, ale nechtěly by, tak by do toho nešly. Ale zároveň, to v jaké formě to doprovázení v těchhle rodinách vypadá teď, tak nevím, jak zásadní rozdíl by to vlastně byl. Takže za mě je to vlastně otázka co by mělo být povinné a co by mělo být dobrovolné...“ (T) Podle Tamary povinnost vzdělávání ukotvená v zákoně a pěstouny přijímaná při podpisu Dohody o výkonu pěstounské péče ke vzdělávání náhradních rodičů nestačí. „... to si myslím, že nestačí, protože zaprvé ho spousta z nich neplní a zadruhé to už jsou témata, co oni si můžou vybrat. Tedy často je to třeba protože ten den mají čas nebo je to jediný prezenční seminář a oni se třeba neumějí vzdělávat online. Takže tam už to vzdělávání nepřináší ty témata, také si myslím, že o spoustě těch základních témat by si mysleli, že je přece znají a že jsou pro ně zbytečná, a já si myslím, že nikoliv.“ (T)

Zákonné lhůty, administrativní činnost

„... Myslím, že často vedení organizace není v tak těsném kontaktu s doprovázejícími pracovníky a možná i někdy nemá tak přesnou představu, jak ta práce doopravdy v terénu vypadá a co se doopravdy děje v těch rodinách a na konzultacích. Spíše se zabývají administrativními činnostmi a lhůtami.“ (T) Podle Tamary „...vždycky úplně ten první pracovník, co kdy byl v té rodině, tak je podle mě nějakou první osobou, co jako první nabídne tomu pěstounovi nějakou větší podporu než jenom tu administrativní nebo než jenom to vzdělávání. Ale opravdu nějaký osobní rozhovor nad konkrétními tématy těch jejich dětí a jejich vlastního jako příběhu.“

Eliška vnímá obsáhlou byrokracii a administrativní činnost spíše negativně: „Negativní dopad určitě má, pokud ten pracovník nemá dostatek času se věnovat té dané rodině i když ví, že je potřeba tam posouvat ten příběh nebo s nimi bejt v nějaký intenzivnější komunikaci z důvodu řešení nějakého problému nebo stabilizace, a z kapacitních důvodů to prostě není možný. Takže ta rodina potom zároveň i se naruší ten vztah, pochybuje, ztrácí důvěru nebo ten pocit tý podpory a toho, že někdo stojí za nimi, když nemají možnost tý dostatečný komunikace. A do budoucna se vlastně jakoby víc uzavírají nebo už se tolik neobracejí na toho pracovníka, protože vnímají, že tam stejně ta podpora nebude... zároveň chápu, že tam jsou nějaký zákonné lhůty, potřeby něco jako vyplňovat, to je v pořádku. Ale člověka to taky nebaví, když ví, že to následně ty pracovníci nečtou. Viz zprávy pro Ospod,

kde opakovaně něco píšem, a odpovědi se nám nedostává, nebo mi pak přijde IPOD s tím, že tatínek je ve vězení, přitom už 3 roky se vidá s holčičkou každéj tejdén.“ (E)

Věra hovořila o tom, jak může byrokracie negativně ovlivňovat spolupráci i vztah s rodinou – „...Myslím si, že v některých rodinách můžou negativně vnímat nebo může vést k tomu zablokování třeba ty zprávy pro Ošpod nebo ta spolupráce v tomto směru. Protože na jednu stranu seš vázanej něčím, co jako musíš, a na druhou stranu vlastně ta rodina třeba ten náhled nemá, ale může si teoreticky přeciť o tom, nebo ty říkáš, že by měli, ale oni to ještě necítí a právě když nechtějí a jsou zablokováni, tak to pro ně může být další jako důvod vlastně naopak. Takže si myslím, že jako hodně důležitý, nebo vnímám to tak, že v některých rodinách hodně přešlapuju jak to jako napsat, aby to pro ně bylo případně zkousnutelný, pokud by to četli. A zároveň aby jako ten Ošpod vlastně věděl, co tam teda jako je ten problém, když by to chtěl číst.“ Podle Věry vnímání role doprovázejícího pracovníka ovlivňuje i určité očekávání pěstounů, že doprovázející pracovník „je přišel kontrolovat“: „...vlastně to, že tam zároveň jsi nějaká kontrola do určitý míry nebo se to očekává, že tam budeš i v nějaký kontrolní jako pozici. A to si myslím, že může jako řadu těch rodin vlastně blokovat, už jen z toho důvodu, že oni to tak očekávají a potom že to tak jako částečně probíhá. Zvláště tam, kde vlastně je to dost citlivý a kde se jako opatrně musí našlapovat, protože každý šlápnutí vedle se pak dost vrátí. Během těch konzultací si to řídíš tak, že můžeš nešlápnout, ale do ty zprávy to vlastně psát nějakým způsobem musíš aspoň. Takže možná v tom vztahu vlastně k těm jako oficiálním organizacím.“ (V)

b) Spolupráce se subjekty státní správy

Ze státních subjektů doprovodná organizace nejvíce spolupracuje s oddělením sociálně právní ochrany dítěte (dále jen OSPOD), kdy je klíčový pracovník ze zákona povinen mimo jiné například zasílat pravidelné půlroční zprávy nebo informovat OSPOD o mimořádných skutečnostech v pěstounské rodině. Všichni participantů se k tématu spolupráce se státním subjektem a pracovníci OSPOD vyjadřovali značně negativně.

„OSPODy podle mě to berou jako naprosto zbytečnou věc. V podstatě většina OSPODů ani s těma doprovázejícími organizace nespupracuje. Nemají zájem, aby se doprovázející organizace podílely třeba na tvorbě IPOD, aby byli propojený s těma doprovodkama, předávali si aktuální informace o ty rodině a společně třeba ten příběh dětí posouvali dál. Takže OSPOD ne.“ (E)

Spolupráce s OSPOD/školou

„Myslím, že některé pracovnice OSPOD berou vlastně práci doprovázejících jako jakýsi zástup svojí vlastní práce v rodinách. Co vím od některých rodin, které doprovázím, tak k nim pracovnice OSPOD třeba ani nechodí - i když by měli chodit minimálně jednou za 6 měsíců. Vlastně myslím, že naše zprávy a naše monitorování rodin je pro ně vlastně zásadním zdrojem informací pěstounských rodinách.“ (T) „Potom si myslím, že důležitý i v rámci spolupráce s OSPODem je i třeba jim udělat nějaký jako semináře, aby věděli, co jsou vlastně kompetence doprovázejícího pracovníka a nedělali z nás sanační organizaci. Tím pádem jako nám taky ubude práce, že jo, neustále vysvětlovat tohle my neděláme tohle my neděláme tohle není naší prací.. aby prostě věděli, a tím pádem máme prostor na tu správnou činnost v rodině.“ (E)

„No, tak to bych ráda věděla někdy, co si o nás myslí. Ale je to OSPOD od OSPODu a pracovník od pracovníka. Že některý nás vnímají jako takový ty partáky, kteří jim to odpracují víc, protože jsou víc s tou rodinnou a víc to znají. Některý to vnímají trošku jako někoho, kdo jim tak trochu fušuje do řemesla, a leze jim tam a dělá jim zle, protože po nich něco chce, co by měli mít. A některý nás považují za úplnou zbytečnost, proč si chodíme vypít kafe, když stačí tam jít jednou ročně do té rodiny.“ (V) „A společně vlastně by se šlo za stejným cílem a nešly by jako třeba někdy proti. Někdy je to tak, že se snaží jako naklonit tu rodinu na svou stranu (jasně, to stačí, co byste si četl knížku a tak), takže vlastně jakože by to byl jako jeden tým.“ (V)

Věra k tématu zmiňovala v souvislosti spolupráce se školou: „Pak určitě škola taky, spolupráce s ní. Tam hodně si myslím, že to zhoršuje jakoby celkovou situaci těch rodin a výsledně hrozně přitěžují. Vlastně někdy ty rodiny jsou tak vyčerpaný tím bojem každodenním s tou školou, že už na nic jinýho nemají čas a kapacitu, energii. A já jim to jako věřím.“ (V) „...aby nemuseli bojovat s tou školou, vyčerpávat se právě tím, tak prostě nějaká jako revize školského systému tady. Aby byl více individualizovaný, aby bylo víc to dítě a jeho příběh než prostě ty znalosti, který je potřeba nahustit do té populace jako plošně. A aby vlastně ty učitelé nebyli jen přenašeči znalostí, ale víc se jako zapojovali do těch životních příběhů té rodiny a těch dětí. Tady je to o té změně systému celkově, toho vzdělávání jako takovýho - včetně počtu dětí ve třídě a vyučujících. Nejenom teda pro ty pěstounské děti, ale pro všechny děti, které jsou trošku specifický, to by jim vlastně jako hodně pomohlo. Takže vůbec jako ten systém toho vzdělávání, jako zásadní změna v individualizaci školství.“ (V)

6.3.3. Žádoucí změny

Všichni participanti se vyjadřovali o změnách, které by dle jejich vnímání pomohly nejen ke zlepšení vnímání role doprovázejícího sociálního pracovníka, ale také k míře dopadu na pěstounské rodiny v průběhu výkonu pěstounské péče. Bylo hovořeno především o pracovních podmínkách, které jsou nedílnou součástí aspektů ovlivňujících výkon činnosti doprovázejícího sociálního pracovníka. Participanti hovořili o změnách klíčových pracovníků, snížení počtu rodin na pracovníka, o finančním hodnocení i výši dávek pěstounské péče. Všichni participanti se shodovali v tématu lepší přípravy jak na straně pěstounů, tak na straně doprovázejících pracovníků i pracovníků dalších spolupracujících státních subjektů. Tématem bylo také osobnostní nastavení a zkušenosti jednotlivých klíčových pracovníků.

a) Pracovní podmínky

Téma vyvstalo na základě předem připravených otázek, které měly zjišťovat, jak vnímají doprovázející pracovníci pracovní podmínky ve vybrané organizaci i celkově ve výkonu SPOD. Participanti se zmiňovali například o finančním ohodnocení pracovníků, o snížení počtu rodin na pracovníka, rozdílných kompetencích jednotlivých doprovázejících pracovníků a celkově i o větší srozumitelnosti celého systému doprovázení jak v řadách pěstounů, tak sociálních pracovníků státní správy i ostatních spolupracujících subjektů.

Věra komentovala téma pracovních podmínek takto: „*Bylo by hezký, kdyby všichni pracovníci byly dokonale jako zaučení, byly zralý hotový osobnosti a možná kdyby měli odpovídající ohodnocení finanční, to by bylo taky fajn. Kdyby si vlastně organizace mohla jako víc vybírat, koho vzít a koho ne.*“ Pro Tamaru by se zlepšily pracovní podmínky i větší informovaností pěstounů a srozumitelnosti systému doprovázení – „*...další věc, že u klientů hodně chybí nějaké rozlišování doprovázejícího pracovníka, OSPOD pracovníka a případně dalších lidí, kteří nějak figurují v pěstounské péči. Někdy se stává, že si v rodinách pracovnice pletou, nebo směřují dotazy, které jsou jasně na jinou pracovníci a podobně. Takže nějaká větší srozumitelnost toho systému pro pěstouny by taky mohla přispět k té práci s nimi.*“ Pro Elišku by se pracovní podmínky zlepšily v případě, kdy by nebyl kladen tak velký důraz na administrativní činnost – „*... zároveň chápu, že tam jsou nějaký zákonný lhůty, potřeby něco jako vyplňovat, to je v pořádku. Ale člověka to taky nebaví, když ví, že to následně ty pracovníci nečtou. Viz zprávy pro Ospos, kde opakovaně něco píšeme, a odpovědi se nám nedostává, nebo mi pak přijde IPOD s tím, že tatínek je ve vězení, přitom už 3 roky se vidá s holčičkou každé tejdny.*“

Snížení počtu rodin na pracovníka

Všichni respondenti kromě Věry se vyjadřovali o nutné změně v počtu rodin, které mají jednotliví doprovázející pracovníci ve své péči.

Eliška komentovala změny v oblasti počtu rodin na klíčového pracovníka „...*tam je to podle mě to snížení počtu rodin na pracovníka, čímž vlastně ten pracovník bude mít víc času na práci s jednotlivými rodinami, tedy bude moci jít víc do hloubky, bude se jim moct víc věnovat. Což zase podpoří ten vztah a podpoří celej ten dopad teda toho doprovázení na vývoji rodiny.*“ (E) Tamara shodně uváděla, že počet rodin na pracovníka je v sociální práci problém obecně, nejen v doprovázení – „... *tak asi méně rodin na jednoho pracovníka. Protože když pak máš třeba víc rodin, kde je potřeba nějaká intenzivní práce, tak to prostě nejde se jim věnovat všem stejně a musíš vlastně sama určit, co je priorita a co víc hoří...*“ Eliška se k tématu vyjadřovala, že nedostatek času na rodinu znamená v budoucnu nejen menší dopad na rodinu, ale i ovlivnění navázaného vztahu: „...*negativní dopad určitě má, pokud ten pracovník nemá dostatek času se věnovat té dané rodině i když ví, že je potřeba tam posouvat ten příběh nebo s nimi bejt v nějaký intenzivnější komunikaci z důvodu řešení nějakého problému nebo stabilizace, a z kapacitních důvodů to prostě není možný.*“ Podle Elišky by byla změna v počtu rodin na pracovníka zásadní změnou. „...*tak určitě míň rodin, aby ten pracovník měl víc času na ty své rodiny, mohl se víc věnovat a dělat s nima činnosti jako třeba zpracování historie, který aktuálně absolutně není jako možný... Počet rodin, to je podle mě základ všeho...*“ (E)

Finanční ohodnocení, dávky pěstounské péče

Tamara se zmiňovala o výši dávek pěstounské péče: „... *s těmi financemi pro ně vlastně pro některé je to provázané jako s celou i tou službou doprovázení i když dávky pěstounské péče jdou z úplně jiného zdroje. Ale pro ně je to něco neoddelitelného...*”

„...*No finance si myslím, že by taky vedly ke zlepšení. Protože momentálně se ve většině případů finance jenom snižují a někteří pěstouni to vnímají tak, že za to může doprovázející organizace, že se snižují. I vzhledem k tomu, že zase se vracím k tomu, že hodně pěstounů jsou prarodiče, kterým opravdu snížení dávek pěstounské péče není k dobru, když se nechtějí z důchodu zase vrátit do zaměstnání. Takže ta finanční situace asi teda no. A zároveň i se setkávám občas s názory že „ještě jim sníží peníze a ani ty blbý návštěvy nezruší a vlastně když už jako dostávají odměnu tak málo, tak proč mají ještě stále tolik povinností.“*“ (T) Věra hovořila o finančním ohodnocení doprovázejících pracovníků - „*Bylo by hezký...*”

kdyby měli odpovídající ohodnocení finanční, to by bylo taky fajn. Kdyby si vlastně organizace mohla jako víc vybírat, koho vzít a koho ne... celkově ten systém co vychází od těch financí. Tak vlastně ty lidi tam často jako nevydrží dlouho, je vysoká fluktuace, pokaždý se ten pracovník zase učí a i těm rodinám se třeba pak často ti pracovníci mění a každý je tam vlastně na začátku.” Eliška se vyjadřovala především k platovému ohodnocení pracovníků, které „... no to je nedostatečný že jo. Já jsem si musela nabrat vlastně další úvazky, abych nějak přežila. Nevím, jak je to třeba v ostatních organizacích, ale tak sociální práce obecně je špatně placený job.”

b) Vzdělávání

K tomuto tématu se účastníci vyjadřovali jak o vzdělávání doprovázejících sociálních pracovníků, tak o vzdělávání a kompetencích pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dítěte, se kterou je doprovázení úzce spjato. Podle Elišky by bylo vhodné, aby „...důležitý i v rámci spolupráce s OSPODem je i třeba jim udělat nějaký jako semináře, aby věděli, co jsou vlastně kompetence doprovázejícího pracovníka a nedělali z nás sanační organizaci... Tím pádem jako nám taky ubude práce, že jo, neustále vysvětlovat tohle my neděláme tohle my neděláme tohle to není naší prací aby prostě věděli a tím pádem máme prostor na tu správnou činnost v rodině.“

„...Také vzdělávání doprovázejících pracovníků v konkrétních metodách práce s rodinou. A ono se to jako děje, ale tak jako nestrukturovaně, že jsou třeba semináře, jak pracovat s historií dítěte nebo jak pracovat s terapeutickým rodičovstvím, ale ne každý se vlastně dostane k těm tématům, co potřebuje, nebo se na ten seminář dostane až za dva roky, až bude opět v nabídce a bude na něj místo. Myslím si, že některé ty metody jsou tak zásadní, že by měly mít prioritu a dostat se na úplný začátek práce doprovázejícího pracovníka.“ (T)

Vzdělávání pracovníků i veřejnosti

Věra se k tématu vyjadřovala, že ideálně by „...OSPODy byly kvalifikovány, orientovaly by se v zákoně a byli parťáci. A společně vlastně by se šlo za stejným cílem a nešly by jako třeba někdy proti.“ Podle Věry by větší spolupráce mezi jednotlivými subjekty znamenala pro pěstounské rodiny mnohem větší dopad: „...určitě a i si myslím, že jako lepší znalost kompetencí těch pracovníků státní správy a lepší znalost třeba zákonů. Lepší orientace v tom obecně. Aby vlastně věděli, co přesně mají dělat a jak a tak, takže to by určitě ve spolupráci s OSPOD pomohlo... I to obecný povědomí vůbec populace o pěstounských péči, o těch našich tématech, traumatech a dalších, jako to, že se dítě vytrhne

a dá se do nějaky úplně super rodiny neznamená, že vše je hotovo a že práce skončila. Tak tomu by musela předcházet nějaká osvěta asi teda. Jako právě to rozšíření do té populace těch obecných věcí, že jsou nějaký vývojový traumata a tak.“ (V) Podle Věry dopad snižuje nedostatek pracovníků, přičemž hovořila i o mnohdy nedostatečných kompetencích těch stávajících – „Tak určitě vzhledem jako celkově k tomu systému co vychází od těch financí. Tak vlastně ty lidi tam často jako nevydrží dlouho, je vysoká fluktuace, pokaždý se ten pracovník zase učí a i těm rodinám se třeba pak často ti pracovníci mění a každý je tam vlastně na začátku. Pak jsou rodiny, který sdělují, že vlastně „my tady zaučujeme doprovázející“. Takže vlastně jako i nějaký jako vzdělávání pracovníků.“

Vzdělávání a příprava pěstounů

„Vzdělávání by mohlo být velký krok, který by udělal velkou změnu.“ (T)

Podle Elišky by měla zásadní změna proběhnout také již při vyhledávání i přípravě nových náhradních rodičů. *„U pěstounů to je zase trošku v rámci teda vyšší, kde jsi myslím, že by měly být líp prověřované. Jestli vůbec jsou schopný té péče, a to teda i u těch příbuzenských, protože tam vlastně nedochází k žádnému prověřování, jako je to u lidí, kteří projdou přípravama. Což u těch příprav mám taky občas pochyby (smích). No a u pěstounů, tak jako ideální by bylo, kdyby samozřejmě všichni chápali rozdíl mezi biologickým a dětma a dětma v náhradní rodinné péči. Což je prostě asi utopie.“* Podle Tamary povinnost vzdělávání ukotvená v zákoně nestačí *„...protože zaprvé ho spousta z nich neplní a zadruhé to už jsou témata, co oni si můžou vybrat. Tedy často je to třeba protože ten den mají čas nebo je to jediný prezenční seminář a oni se třeba neumějí vzdělávat online. Takže tam už to vzdělávání nepřináší ty témata, také si myslím, že o spoustě těch základních témat by si mysleli, že je přece znají a že jsou pro ně zbytečná, a já si myslím, že nikoliv.“* Zároveň v tématu hovořila také o tom, jaké jsou ve vzdělávání rozdíly, když se jedná o pěstouny zprostředkované a nezprostředkované, tedy příbuzné. *„...Vzhledem k tomu, že většina pěstounů je dnes nezprostředkovaných a tím pádem vlastně za sebou nemají přípravy pěstounů, tak si myslím, že jedním z výborných kroků by bylo i nějaké povinné dozdělení těchto pěstounů. Ve většině případů jsou to prarodiče nebo nějakí další příbuzní děti a ve spoustě případech vlastně o náhradní rodinné péči, ale i o dopadech traumatu nebo jenom dopadech změny pečovatele, a prostě výchovy dětí v náhradce nevědí skoro nic. A tím pádem tam hned na začátku té práce hodně informací chybí. Nebo vlastně z jejich strany tam chybí úplně ten základ, který třeba naopak ti profesionální pěstouni mají a na kterém se nějak dál*

dá stavět. Přijde mi, že nevadí, že by ti pěstouni prošli tady to vzdělávání nebo přípravy až po přijetí toho dítěte. Třeba by to vlastně možná bylo lepší, už by měli konkrétní otázky k té své situaci a myslím, že by je to i třeba víc naklonilo v té další spolupráci s doprovázejícím pracovníkem. Protože by to pro ně bylo možná závažnější v té výchově a v tom soužití, jako vyhledat tu podporu.“ (T)

Tamara vidí značné rozdíly ve spolupráci, vnímání role i dopadu na rodinu mezi zprostředkovaným a nezprostředkovaným pěstounem: „...*Já zas tolik nemám profesionálních pěstounů, mám dvě, a musím říct, že se mi spolupracuje dobře. Ta komunikace je taková jako otevřená, oni hodně využívají nějaká moje doporučení. Jsou otevření té komunikaci o těch problémech a o těch tématech a za mě, i když je to takový malý vzorek, tak něco to znamená.“ „...Ještě si myslím, že je to taky hodně jiný, jestli jde o nového pěstouna nebo někoho, kdo už má dítě v pěstounských péči dlouho. Protože u těch nových si myslím, že to je i víc o té edukaci. Právě o edukaci jak specifika té náhradní rodinné péče tak i prostě nějaký základy, toho třeba terapeutického rodičovství nebo tady těch přístupů a zároveň i vlastně celého systému té pěstounské péče jak to funguje tady s těma návštěvama, s návštěvama od osopdu a tak. Takže tam je to zase jiný takže si myslím, že ta jako ty dopady na klienty to má i hodně podle toho v jaký fázi nějak toho procesu oni sami se nacházejí...“*

(T) I Eliška vnímá rozdíly mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí: „*Většinou ten dopad nebo ta změna je vidět u těch pěstounů, kteří prošli přípravama, nejsou příbuzenský, mají zájem se vzdělávat v té náhradní rodinné péči a chtějí těm dětem dopřát ten zdravý vývoj.“* Pro Elišku by změny měly zahrnovat nejen dozdělaní sociálních pracovníků státních subjektů, jako zásadní popisuje i lepší přípravy budoucích pěstounů: „...*asi buď změna ve vyhledávání těch pěstounů, nebo v případě, že teda to dítě zůstane v rámci té své rodiny, tedy jde k prarodičům nebo k tetě apod., tak aby i tihle pěstouni prošli nějakým primárním školením. Protože problém je v tom, že vlastně školení, který potom mají v rámci těch povinných 24 hod. ročně, tak vlastně většinou ty rodinní příslušníci (babičky dědové tety) na to školení nechodí. Takže nejenom že neprojdou na začátku žádnýma přípravama, ale pak i během toho, kdy už mají to dítě svěřené do pěstounské péče, tak prostě z nějakého důvodu nedocházejí na to školení, a vlastně to nikdo neřeší, ač mají povinných 24 hod. ze zákona, tak se nevzdělávají.“*

c) Nastavení, zkušenosti a příprava DSP

Participantů se často zmiňovali o jednotlivých tématech v návaznosti na to, jak je nastavený doprovázející pracovník vnitřně, jaké má profesní i osobní zkušenosti, a jak se měnilo vnímání role i dopadu během praxe, kterou v organizaci získávali.

Očekávání a nastavení pracovníka

„...určitě se to vnímání nějakým způsobem trochu proměňovalo. Ale spíš jsem jako na začátku právě neočekávala u některých těch rodin takovej ten odpor vůči tomu systému, do kterého vlastně šli dobrovolně... Myslím, že jako ty ostatní očekávání už vzhledem k mému věku, životním zkušenostem už prostě byly relativně reálný. Že i tím, že vlastně mám za sebou rodičovskou zkušenost, kterou vnímám jako velkej pilíř a velkou podporu v té práci, takže jsem už jako některý věci předpokládala.“ (V) Věra komentovala rozdíly ve vnímání dopadu na rodinu vznikající z odlišného nastavení jednotlivých klíčových pracovníků v doprovázení: „...i ten konkrétní pracovník. Protože třeba u rodin, které jsem přebírala, tak v některých fázích tam je, že byly třeba tím pracovníkem vnímání jako velmi problémový a nespolupracující, ale já bych je třeba nazvala jako velmi otevřený a úplně jako jiným způsobem. Prostě je vnímám tak, že tam prostě došly nějakým i vývojem svým určitě, ale že prostě to úplně jako jinak, protože ten přístup máme samozřejmě každý jiný. Tím že tam jdeme prostě jako každý strašně sám a každý jakoby hrozně individuální sám za sebe.“ Tamara hovořila o tom, jak vnímala svoji roli při svém nástupu na pozici doprovázejícího pracovníka. „Ze začátku jsem z toho byla hodně nešťastná, že se mi tam vlastně v té rodině nic nedaří, že tam chodím třeba zbytečně. I v některých rodinách vnímám, že jsem tam opravdu jenom proto, že jinak to nejde, a že kdyby mohli, tak bych tam nebyla. Takže na začátku jsem z toho byla taková, že jsem si myslela, že dělám nějakou chybu, že to dělám hodně špatně a že tam musím něco změnit, aby najednou ta rodina se mnou začala spolupracovat. Ale vlastně i po nějakém sdílení s dalšími pracovníci a postupném vlastně usazení v té práci už jsem došla k tomu názoru, že v některých rodinách to tak prostě bude a že se můžu snažit občas tam něco zkusit otevřít nebo nabídnout něco, čemu bychom se třeba mohli věnovat. Ale jsem vlastně připravená, že většinou to nebude mít nějaký velký ohlas u pěstounů a že pravděpodobně se tam v té rodině nic extra nezmění. Ale není to z nedostatku práce nebo snahy ode mě, ale beru to jako prostě naprostou uzavřenost ze strany pěstounů.“

Podle Věry by se měl pracovník předem nastavit tak, aby neměl příliš velká očekávání. Popisovala své prožitky z praxe a komentovala práci kolegů i s vlastním pohledem dobré praxe: „Vnímám to tak, že některý jako fakt mladý a nabušený kolegové si myslí, že teďka půjdou jako nastavit nové pořádky do pěstounských rodin a teď to prostě zachrání a to...ale

zase jako není dobře na ně nahrnout moc a moc po nich jako chtít a tak, spíš jako seznamovat se, otukávat a spíš jako nabízet vůbec jako ten obecný pohled. A potom třeba postupem času až jakoby třeba otevírat ty další věci a myslím si, že takový ty bolestivý až tabuizované věci který jsou, že to chce tak aby už tam pracovník byl jako nějak jako zaháčkované a aby to tam bylo úplně jako nastavený. Takže pak to třeba jde a někdy to jde i třeba čím méně se tlačí, tím víc to jako jde samo. No a v té další fázi, mám z toho takový pocit, že pak musí být těžký udržet ještě jakoby tu profesionální nestrannou pozici a nebyť vlastně jako úplně součástí rodiny.“

Eliška k tématu hovořila o tom, že „...jsou rodiny, které můžeš doprovázet 10 let a nikam se to jako neposune a je to vlastně čistě jenom v uvozovkách o té kontrole, že dítě je v pořádku, žije a nic víc se tam prostě vymyslet nedá. Protože ty pěstouni tomu nejsou otevřený, nechtějí připustit, že je to třeba jinak, než s jejich biologickým dětema. Většinou ten dopad nebo ta změna je vidět u těch pěstounů, kteří prošli přípravama, nejsou příbuzenský, mají zájem se vzdělávat v té náhradní rodinné péči a chtějí těm dětem dopřát ten zdravý vývoj.“ Vzpomínala, že ani při příchodu do organizace neměla „přílišná očekávání“: „Já jsem tohle jako neměla a to díky vlastně škole, kde jsme na tom byli připravovaný, že to tak prostě není a nebude. Takže jsem ty růžový brejle v tomhle směru jako neměla, zároveň je pravda, že očekávání třeba u těch romských rodin opravdu očekávání jako nebylo, že to tam celé překopu a bude to všechno super. Ale u některých těch „profi pěstounů“, kteří prošli přípravama, tak tam jo no. Tam to přece jenom jako bylo, protože jsem si říkala, že nějakým způsobem vědí, do čeho jdou, nejsou to ty babičky žejo, který správně mají jako rozmazlovat a najednou jsou v té jiný roli, ale jsou to prostě lidi, kteří prošli školením o náhradní rodinné péči a tak tam to očekávání bylo. Časem ale samozřejmě vyprchalo.“ Podle Elišky je důležité nastavení pracovníka a limity: „V tomhle je nejdůležitější si umět udržet ty hranice pracovní a soukromí tak, aby to toho pracovníka nezasáhlo příliš a nebral to osobně a neovlivňovalo to pak jako další spolupráci. Aby to prostě bral tak, že tam je to podpora a dělat prostě to, co ta rodina potřebuje nebo co vyžaduje. No vlastně nedělat ani nic jako nad rámec, protože pak to vede k tomu, že ten pracovník vyhoří, když tam dělá činnosti, o který vlastně ani ta rodina nemá zájem.“ I Eliška vzpomínala na začátky práce s náhradními rodiči a jejich dětmi v péči: „Na začátku to samozřejmě jako byl problém nebo jako řešila jsem to, že jo. Tak jako zkusím jiný způsob třeba, třeba to jako dělám špatně nebo potřebují tam jiného pracovníka, nebo pracovat jiným způsobem. Ale po čase člověk zjistí, že to prostě fakt jako je tou rodinnou a že prostě oni nechtějí, nic to jako nezmění. Takže je to o nastavení těch hranic, těch limitů toho pracovníka, aby si to nebral domů.“

„Jo já si myslím, že jako je vlastně nezbytný s tím takhle počítat a nějak si to pak připravit. Vlastně když k té rodině jako poprvé přijdeš a podruhé, a teď tam jako mapuješ, tak poznáš to jejich tempo. Je strašně důležitý poznat to tempo té rodiny a nebyť v řešení a v příběhu prostě dál než oni. Někde, kam se oni ještě nedostali. Že kdykoliv jakože začneš předbíhat, tak si myslím, že to bude prostě průser. Stejně tak když by oni předbíhali tebe.“

(V)

Zkušenosti, znalosti, dovednosti

Věře se ve výkonu práce dle jejích slov osvědčila pozitivně její rodičovská zkušenost – *„Myslím, že velmi pozitivní je mít za sebou tu rodičovskou zkušenost a některé organizace to i vyloženě vyžadují. To si myslím, že je to jako fakt fajn, pro takovej ten jako akční tady a teď, to co si nemůžeš připravit v těch rodinách, co třeba přijde. Protože teorie si jako připravíš a naučíš, ale takový ten běžný život, jako fakt se z toho čerpá jako strašně moc. Zvláště když je dětí víc, třeba víš, že každý je jiný. A když už jsou prostě nějaký starší a už se s nimi prošlo leccos, tak to si myslím, že jako je pozitivní. A pak si myslím, že vlastně jako velmi se osvědčuje právě na tu rodinu nespěchat. Nepřijít tam s bodama a teď musím a teď mi to tady řeknete a uděláme to a to. A ani je jako netlačit do svého obrazu, svého názoru a spíš jenom jako nabízet jim, motivovat je a čekat.“*

„Tak určitě, prostě jako schopnost improvizace je tam si myslím základ jo. Že vlastně bez toho by to šlo ve 3 rodinách, který jsou taky nadrcený a možná mají prostě tu zkušenost, že jsou to třeba doprovázející v jiných organizacích a jen si přijdeme vyměnit body. Ale v těch ostatních prostě nevíš, do čeho přijdeš, co se bude chtít, jaká je nálada. Zvláště když jsou třeba děti malý, tak prostě jak se vyspali třeba, tohle je všechno strašně individuální. Že musíš reagovat prostě jako na to, jak se cítí a jaký mají pocit, víc než na to, co ty bys tam rád. Což jako dobrý že se tam dostaneš k těm důležitým věcem, ale primárně tam prostě musíš být ty pro ně a ne oni pro tebe.“ (V) Tamara se vyjadřovala k tématu, že: *„...myslím, že ten pocit, že můžu v té rodině něco udělat, něco tam jako odpracovat, se také liší i mým vlastním vzděláním nebo znalostmi. Ty se vyvíjejí teprve jako v průběhu toho doprovázení a nemůžu říct, že bych některé důležité věci věděla hned na začátku. Proto vlastně se k té práci třeba v těch rodinách dostáváme až později, ve chvíli kdy já třeba už vím, jak na některých těch tématech pracovat.“*

„...standardně vlastně osobnostně respektuju dospělé lidi, ať si svůj život prostě dělají, jak chtějí, a беру to tak. Jo, takže jako mám rodiny, kde vlastně tak trochu máme nevyřčenou domluvu, že já vím, že je štve, že k nim chodím a já k nim musím chodit, a taky

nemám radost, že se musím chodit a vy nemáte radost že vám sem někdo chodí, ale prostě jednou za dva měsíce si tady to kafe vypijem a řeknem si, jak se máme. A tím, že vlastně já od toho moc neočekávám tak já nejsem frustrovaná a jako vlastně se občas dějí i zázraky. Protože mám třeba rodinu, kde jsem byla první, kdo to takhle nechal a netlačil, a vlastně jako otevřelo to tam najednou věci, který se tam třeba 6 let otevřený nebyly.“ (V)

„ ...Odosobnění ne, to já bych tak úplně nenazývala, protože já si myslím, že nejsem odosobněná a ani to neumím. Ale myslím si, že prostě jako obecně je dobrý, když je člověk srovnaný s tím, že lidi si žijou svůj život a já vlastně nemůžu změnit svět, i kdybych chtěla. Můžu to zkusit, ale vlastně už počítat nějak s tím, že jako to možná nepůjde. Víš co, já si to představím asi jinak, to je asi právě tou rodičovskou zkušeností. Často máš hodně potenciálu a ne vždy s tím něco naděláš. A pak si to představím právě i z té druhé strany, že kdyby ti někdo přišel z venku něco říkat, jak by ses jako cejtila. A zvlášť teda kdyby to jako byla nějaká mladá holka po škole, která „ví prd“ (smích). Takže je to v tom si myslím, né že by nebyly rozumné, ale některé věci prostě víš. To je podobný jako třeba v partnerských vztazích, když jsi s manželem dlouho, představ si, kdyby někdo přišel, kdo má tříměsíční vztah a začal by ti říkat, jak to máš mít v tom manželství. Tak to bys přeci začala být hysterická.“ (V) Věra se často v rozhovoru vztahovala ke své rodičovské zkušenosti, kterou považuje za velmi kladnou až nezbytnou a vnímá, že ji i velkou mírou ovlivňuje při výkonu práce. Vyzdvihovala, že nevnímá pěstounskou péči (resp. nezprostředkovanou pěstounskou péči) tak, že by „pěstouni něco pokazili“: „ ...Jo, takhle já to ale nemám. To je ten rozdíl základní, protože já si to nemyslím. Někteří možná ano, ale obecně bych to tak neřekla a dokonce bych řekla, že většina mých pěstounů nepokazila nic, ale stejně přišla povodeň. Takže já to vnímám, že jim přišel hurikán. Někteří asi ano, ale potkáš i spousta lidí, kteří dělají horší věci, a ty jejich děti jsou dobrý. A zvlášť třeba rodiny, kde mají tři děti, dvě fungují a jedno je prostě mimo. Paradoxně mám zkušenost, že někteří lidi jsou prostě mimo. Že víš, že to co říkají, je blbost... jako že do toho jdou úplně jinak. Neříkám, že nemohou mít někdy pravdu a že se to líp udržuje. Já právě asi že mám taky zkušenost, že jsem začínala v azyláku pro matky s dětmi jako bezdětná a svobodná. Takže jsme měli představu nějakou, co musí být, co by mělo být, co má být. No a pak jsem měla svoje děti (smích). Některé věci jsem teda dost přehodnotila zpětně, že jsou prostě jinak. Paradoxně bych ale i po některých věcech šla víc. I tím že si to projdeš, tak ten přístup máš pak jiný. Nechci to generalizovat, ale už jsem se setkala, že právě ty mladý (zažila jsem třeba na Ospodu nebo tak), že jdou s tou nabušenou teorií, kde je jediný správný, protože oni vědí, to dítě by nedělalo tohle, kdyby rodiče dělali to a to. Ok, když to jsou ty „náhradkový“ témata, ale ty věci třeba jako

nočník, dudlík, spaní. Oni mají tendence to řešit, někde si přečetly, jak se to má dělat, nebo matky jednoho dítěte, kde to vyšlo. Já čím víc jsem jich měla, jdeme mnohem míň s myšlenkou „já mám návod“. Takže ty jdeš pak i víc s těma lidma, hledat tu jejich cestu, protože víš, že každý dítě a každá rodina má tu svoji. Jsi pak mnohem víc otevřená improvizaci a jiným možnostem. Jdeš tam jakoby s větší pokorou, že máš tu větší zkušenost variability, než když se jenom naučíš teorii, nedej bože pouze jednu. Takže možná jo, možná ty pěstouni někde něco posrali, a třeba šli právě tou jednou cestou, která byla blbě a nešla napasovat na děti, ač to mysleli dobře. Tak je fajn pokusit se je nastavit na to hledání k tomu konkrétnímu dítěti.“ (V)

7. Diskuze a interpretace zjištění

V rámci výzkumu a jeho následné analýzy byl cíl zodpovědět základní výzkumnou otázku „Jak klíčoví pracovníci vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče?“. Výzkum byl proveden pomocí polostrukturovaných rozhovorů se třemi doprovázejícími pracovníky vybrané organizace, přičemž všichni participanti byli ženského pohlaví. Bylo využito metody IPA, dle které z rozhovorů vyvstaly tři tematické okruhy: vnímání dopadů doprovázení na klienty, legislativa a žádoucí změny.

Při přípravě rozhovorů vyplynuly obavy, zda budou participanti schopni uchopit to, jak vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče. Všichni dotazovaní však zvládli hovořit o svém emočním vnímání tématu bez problémů a celkově se shodovali ve vnímání své role i jejího dopadu na pěstounské rodiny. Z rozhovorů vyvstala určitá témata, která se často opakovala a participanti je hodnotili jako nejvíce ovlivňující vzhledem k dopadu jejich činnosti, ale i k celkovému vnímání role doprovázejícího sociálního pracovníka.

Výrazným a často zmiňovaným tématem v rozhovorech byly žádoucí změny v odborné přípravě pěstounů. Participanti se často v rozhovorech vyjadřovali ke vzdělávání a přípravě náhradních rodičů, kde shodně k tématu uváděli, že vnímají značné rozdíly mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí. Zvláště u příbuzenecké pěstounské péče viděli participanti v tomto směru značné nedostatky a shodně sdíleli, že by míru dopadu u těchto rodin pozitivně ovlivnila hloubková příprava a vzdělávání ve stěžejních tématech náhradní rodinné péče. Odborná literatura uvádí, že pro náhradní rodiče je užitečné, aby znali alespoň základně znění vyhlášek a zákonů, kterými se řídí náhradní rodinná péče.¹²⁴ Například Eliška ve výzkumu sdělila, že je mnoho věcí, které noví náhradní rodiče nevědí a často nerozumí tomu, že pěstounství není rodičovství a děti v jejich péči jsou jiné, než jejich biologické děti. Autorka Majerová v literatuře uvádí, že ač je role pěstouna v mnohém roli rodiče podobná, je důležité vědět, že existuje mnoho věcí, které rodič ve výchově může ovlivnit, avšak v roli pěstouna je ovlivnit nelze. Pěstoun musí umět přijmout dítě takové, jaké je a především si musí uvědomit, že otevřením svého srdce chce uspokojit nenaplněné potřeby přijatého dítěte a nikoliv ty své.¹²⁵ Pro náhradní rodinnou péči existují

¹²⁴ Podle Zezulová, 2012, str. 25

¹²⁵ Podle Majerová, Pěstounství je profese, str. 8

oblasti, které je třeba s ohledem na její specifika mapovat podrobněji. Takovými tématy je například porucha vztahové vazby a její projevy, kontakt dítěte s biologickou rodinou nebo spolupráce s doprovázející organizací.¹²⁶ Podle Elišky jsou většinou změny a dopad vidět v těch rodinách, které prošly přípravami, nejsou příbuzní dítěte, mají zájem vzdělávat se v tématech náhradní rodinné péče a chtějí svěřeným dětem dopřát zdravý vývoj. Podle Tamary by povinné “dovzdělání” těchto příbuzných pěstounů (vzhledem k tomu, že tvoří většinu z celkového počtu pěstounů) bylo vhodným krokem pro zvýšení pozitivního dopadu z činnosti pracovníka. Z výzkumu vyplývá, že dostatečná příprava i průběžné vzdělávání může zvýšit dopad na rodinu a klíčoví pracovníci znalost základních témat náhradní rodinné péče vidí jako stěžejní. V rozhovorech se diskutovalo téma odborných příprav, kdy zprostředkování pěstouni na rozdíl od nezprostředkovaných procházejí náročným procesem prověřování a posuzování, které mnohdy zasahuje značně do jejich soukromí. Podle §19a zákona o sociálně-právní ochraně dětí se u žadatelů posuzuje „*předpoklad vychovávat dítě, charakteristika osobnosti, zdravotní i psychický stav, motivace, která vedla k žádosti, stabilita manželského vztahu i prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení nebo svěření do pěstounské péče.*”¹²⁷ Autorka Zezulová ve své publikaci uvádí, že je však potřeba myslet také na to, že teoretické přípravy mnohdy nevyovídají o tom, jak se budou věci dít v praxi. Je dobré a pro náhradní rodiče užitečné, aby znali alespoň základně znění vyhlášek a zákonů, kterými se řídí náhradní rodinná péče.¹²⁸ Tamara uváděla rozdíly ve spolupráci s přechodnými pěstouny a těmi příbuznými, kdy potvrzovala, že v praxi se přechodní pěstouni mnohem více řídí jejími doporučeními a oproti příbuzným pěstounům je spolupráce s nimi otevřenější a celkově je vztah s těmito rodinami mnohem více respektující. Odborná literatura uvádí, že příbuzenská péče má výhody i nevýhody. Výhodou jistě je, že dítě zůstává v rodině a známém prostředí, jako nevýhodu však lze vidět to, že v rodině stále mohou přetrvávat patologické vztahy a konfliktní situace. Prarodiče často cítí vinu či selhání ohledně vlastního potomka, a mají tendence ho omlouvat, což může negativně ovlivnit vztah s dítětem ale i celou budoucí práci doprovázejícího pracovníka. Z praxe je viditelné, že práce s takovou rodinou vyžaduje dvakrát delší dobu, než pracovník naváže s pěstouny důvěrný vztah. Rodinný systém bývá pro pracovníka nepřehledný a spolupráce s rodinou je ztížená. Příbuzní pěstouni zároveň absolvovali pouze psychologické vyšetření a neprošli žádnými odbornými přípravami jako ostatní žadatelé, což je právě zjevně důvod těchto potíží.¹²⁹

¹²⁶ Podle Pomocný nástroj k vyhodnocování situace dětí v NRP, MPSV [online].

¹²⁷ Proces zprostředkování, MPSV [online].

¹²⁸ Podle Zezulová, 2012, str. 25

¹²⁹ Podle Patočková, 2019, str. 16 - 17

Podle neziskové organizace Dobrá rodina o.p.s. péče o děti, které nevyrostají se svými biologickými rodiči přináší mnoho nových a nečekaných situací. Péče o tyto děti je specifická a pokud pěstouni nepochopí, co zažily předtím a co prožívají nyní, bude pro ně jejich chování i prožívání nesrozumitelné.¹³⁰

Dalším hojně se vyskytujícím tématem byla potřeba pracovníků snížit objem administrativy i dalších byrokratických činností, díky kterým pracovníci vnímají zahlcení a nedostatek času na přímou práci s klienty. Literatura uvádí, že pracovník vede o veškerém kontaktu s rodinou zápisy, které obsahují aktuální situaci rodiny, řešená témata, potřeby členů, termíny a cíle včetně osob odpovědných za jejich plnění.¹³¹ Zahlčení administrativou je spojeno především s neadekvátním počtem klientů, které mají jednotliví pracovníci ve své péči a z rozhovorů vyplynulo, že tyto skutečnosti negativně ovlivňují míru dopadu, kterou doprovázení na pěstounské rodiny má. Například Tamara se v rozhovoru vyjádřila, že vedení organizace podle jejího názoru nemá mnoho přesnou představu, jak práce v terénu opravdu vypadá a co se děje na konzultacích, a v jeho zájmu je spíše dodržování zákonných i interních lhůt a dokonalá administrativní činnost. I Eliška vnímá nedostatek času v důsledku zahlcení administrativou a vysokému počtu rodin negativně, kdy ze své zkušenosti z praxe ví, že nedostatečná komunikace a omezení času pak ovlivňují negativně nejen dopad, ale i samotný vztah s rodinou, která v důsledku toho ztrácí pocit podpory i důvěru ke klíčovému pracovníkovi. Eliška vnímá, že méně rodin by znamenalo možnost intenzivnější spolupráce i lepší zajištění potřeb dítěte - jako příklad uvádí možnost intenzivní práce na zpracování historie, které dle jejího názoru aktuálně není vždy možné. Věra v rozhovoru vyzdvihovala spíše to, jak byrokracie může negativně ovlivňovat vnímání klíčového pracovníka pěstouny. Obsáhle hovořila o tom, jak vnímá určitou povinnost ve sdílení informací s OSPOD, která dle ní může negativně ovlivňovat celkovou spolupráci a nastavení rodiny. Odpovědi participantů mne mnoho nepřekvapily vzhledem k tomu, že je téma často diskutované mezi kolegy. Ze své dosavadní zkušenosti na pozici doprovázejícího sociálního pracovníka mohu potvrdit, že značné množství administrativních činností spojených s dohledem nad výkonem pěstounské péče negativně ovlivňuje celkový dopad doprovázení a mnohdy i kvalitu poskytované pomoci. I odborná literatura uvádí, že doprovázející organizace je pro náhradní rodiče důležitou podporou a provázení rodiny po přijetí dítěte není projevem selhání, ale spíše nutnou péčí, která by měla být pro všechny náhradní rodiče samozřejmostí.¹³²

¹³⁰ Podle Průvodce doprovázení pro klienty, 2022, Dobrá rodina [online].

¹³¹ Podle Šustrová in Dobrý pěstoun, 2018, str. 142

¹³² Podle Zezulová, 2012, str. 25

Další téma, které při rozhovorech v rámci výzkumu rezonovalo byla potřeba individuálního přístupu při práci s klienty, kdy dále participanti shodně uváděli, že pro efektivní spolupráci a pozitivní dopad je zásadní navázání profesionálního vztahu s pěstounskou rodinou a vzájemná důvěra. K tématu individuálního přístupu Eliška uváděla, že s každou rodinou je práce jiná a neexistuje jednoznačný návod jak nastavit kroky k ovlivnění rodiny ve změně jejího fungování. Všichni respondenti sdíleli, že základem pro veškerou spolupráci s pěstounskou rodinou je vybudování vztahu. Odborná literatura uvádí, že profesionální doprovázení „*by mělo být založeno na odbornosti a poctivém přístupu, kdy je příznačný partnerský vztah mezi jeho subjekty a objekty založený na vzájemném respektu, důvěře a úctě*“.¹³³ Věra se osvědčilo na pěstouny netlačit a nespěchat a jako důležité vnímá i “profesionální nestrannou pozici” pracovníka, pro niž je důležité, aby se pracovník nenechal strhnout příběhem a nestal se “členem rodiny”. V navazování vztahu jí pomáhá právě individuální přístup, kdy se adaptuje na tempo rodiny a nemůže se tak stát, že rodinu začne “v příběhu předbíhat” a je “dál než oni”. Dále zdůrazňovala, že primárně by tu měl být pracovník pro rodinu a ne ona pro něj. Věra vnímá jako velmi pozitivní svoji rodičovskou zkušenost a schopnost improvizace. I literatura uvádí, že odborné kompetence tvoří dobrý základ, avšak to, co má na pěstouny největší vliv, je osobnost pracovníka a všechny znalosti je třeba si prožít a vytvořit si z nich vlastní zkušenost.¹³⁴ Metodiky organizace Amalthea k tématu uvádí, že pracovník a rodina jsou v intenzivním dlouhodobém kontaktu, ve kterém se doprovázející dostává do přirozeného rodinného prostředí a důležitým předpokladem pro dobrou spolupráci se tak stává navázání bezpečného vztahu a vytvoření důvěry mezi rodinou a pracovníkem. Aby se stal vztah důvěrným, pracovník by měl jednat otevřeně a pravdivě, měl by individuálně přistupovat ke každé rodině a respektovat odlišnost názorů i životních postojů. Dobrý klíčový pracovník dodržuje profesní postupy a metody práce, nepřekračuje své kompetence, dodržuje mlčenlivost, nastavuje hranice služby a pravidelně s rodinou reflektuje spolupráci i jejich spokojenost se službou.¹³⁵ Eliška se k tématu důvěry a navazování vztahu v rozhovoru vyjadřovala, že je dobré pěstouny podpořit v tom, že to co se jim děje, je běžné a v pořádku. Důležité je o tom mluvit a společně nacházet způsoby pro zlepšení situace. Pokud má pracovník na jednotlivé rodiny dostatek času a může se věnovat tématům do hloubky, to podle Elišky podpoří vztah a celý dopad doprovázení na rodinu. I podle organizace Amalthea je důležitým úkolem doprovázejícího citlivě a s respektem

¹³³ Vávrová, 2012, str. 98

¹³⁴ Podle Patočková, 2019, str. 15

¹³⁵ Podle Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str. 10

nabízet možnosti, jak daná témata ošetřit, jelikož situace, kdy se pěstouni nechtějí zabývat těžkými nebo citlivými tématy, je v praxi běžná. Důležitou součástí role doprovázejícího pracovníka je tak citlivé zacházení s tématy, jež jsou v rodině řešena.¹³⁶

V rámci výzkumných rozhovorů vyplynulo, že doprovázející pracovníci cítí značné rozdíly mezi tím, jak oni sami vnímají svoji roli a jak roli vnímají pěstouni nebo i OSPOD. Například podle autorky Pazlarové¹³⁷ má doprovázení především funkci podpůrnou, protože kontrolní úkony má ve své kompetenci OSPOD. Matoušek však uvádí, že role sociálního pracovníka státního orgánu sociálně - právní ochrany“ *...není jasně naryšovaná ani pro spolupracující profesionály, ani pro veřejnost. Definice role má v platné české legislativě pouze podobu rozsáhlého souboru povinností v zákoně o sociálně - právní ochraně dětí.*”¹³⁸ Ve srovnání s odbornou literaturou považují neziskové doprovázející organizace¹³⁹ oblast kontroly za důležitou součást doprovázení - chrání totiž předně dítě a jeho zájmy, ale zároveň chrání kontrola také samotné pěstouny, osvojitele a poručníky.¹⁴⁰ Z rozhovorů vyplynulo, že u pěstounů můžeme v praxi vidět velmi odlišné přístupy k doprovázení, což potvrzuje i odborná literatura – někteří vítají možnost sdílení a podpory, jiní se k němu staví jako k nutné povinnosti, jež jim ukládá zákon.¹⁴¹ Eliška v rámci rozhovoru hovořila o dosavadních zkušenostech z praxe, kdy popisovala rodiny, kde se ani po mnoha letech nepodařilo nic změnit a práce doprovázejícího tak byla o “kontrolu, že dítě žije a je v pořádku”. Eliška popisovala, že takoví pěstouni nejsou otevření spolupráci a často si nepřipouštějí, že je situace jiná, než s jejich biologickými dětmi. Eliška vnímá svoji roli jako podpůrnou a snaží se rodině nabízet to, co potřebuje nebo co vyžaduje - další činnosti nad rámec, o které rodina nemá zájem, podle ní vedou jen k brzkému syndromu vyhoření. Podle Tamary se vnímání role doprovázejícího mění nejen postupem času, kdy si pracovník buduje s rodinou vztah a “postupně se dovoluje odborné práce”, ale také nastavením samotného pracovníka i mírou otevřenosti a zájmu samotné pěstounské rodiny. Věra se k tématu vyjadřovala, že svoji roli vnímá především jako podpůrnou a vyzdvihovala především své profesní nastavení, kdy je dle svých slov srovnává s tím, že lidé žijí své vlastní životy a ona sama nemůže změnit svět, i kdyby chtěla. Vysvětlovala, že takové nastavení jí pomáhá v pozitivním vnímání pěstounů

¹³⁶ tamtéž, str. 12

¹³⁷ Pazlarová, 2016, str. 83

¹³⁸ Matoušek, 2016, str. 7

¹³⁹ například organizace: Amalthea o.s., Rozum a cit z.s., Dobrá rodina o.p.s.

¹⁴⁰ Metodika doprovázení Amalthea, 2013, str. 5

¹⁴¹ Podle Patočková, 2019, str. 58

i v tom, aby nebyla frustrovaná, kdyby změny nenastaly tak, jak očekávala. Podle Věry je žádoucí, aby pracovník pěstouny “netlačil do svého obrazu”, ale spíše je motivoval a čekal.

Participantů ve výzkumných rozhovorech uváděli právě i problematiku rozdílných přístupů a odborných kompetencí doprovázejících pracovníků. Na pracovníka jsou kladeny poměrně vysoké nároky – musí se orientovat v problematice, mít aktuální přehled, zprostředkovává komunikaci mezi pěstouny a dalšími subjekty a často řeší v rodině citlivá témata, která vyvolávají v pěstounech i v něm samém různé emoce. Je velmi důležité, aby pracovník uměl identifikovat nejen svoje profesní kvality, ale také limity a slabá místa, která by se mohla v jeho práci odrazit.¹⁴² Věra se v rámci výzkumu vyjadřovala o nedostatečných kompetencích sociálních pracovníků v náhradní rodinné péči. Vzhledem ke své rodičovské zkušenosti vnímá, že to říkají kolegové nebo pracovnice OSPOD, je často “prostě mimo”. Uvádala příklady z praxe, kdy se již několikrát setkala pracovníky plnými teoretických poznatků s jedinou správnou cestou řešení. Věra si myslí, že ona sama do rodin dochází s větší pokorou a v rámci individuálního přístupu se snaží s rodinami hledat jejich cesty místo těch, které udává teorie. Odborná literatura uvádí, že výběr doprovázejících pracovníků by měl být pro organizaci vždy zásadní, jelikož pouze dobrý pracovník může poskytovat dobrou podporu.¹⁴³ I Eliška vnímá potřebu důkladnější přípravy pracovníků především ve stěžejních tématech pěstounské péče, kdy dle jejího názoru pokud pracovník s tématy zacházet neumí, dopad jeho činnosti to bude snižovat. Tamara k tématu kompetencí hovořila o lepším vzdělávání pracovníků v konkrétních metodách práce s rodinou, kdy dle jejího názoru průběžné vzdělávání nemá strukturu a ne každý pracovník se dostane k těm tématům, která jsou pro něj aktuálně stěžejní. V rozhovoru uváděla, že pro ni se vnímání dopadu liší jejím vlastním vzděláním a znalostmi, které se vyvíjejí teprve v průběhu doprovázení, a zpětně vnímá, že při nástupu organizace měla v důležitých tématech velké mezery. Proto se dle svých slov k odbornější práci s rodinou dostala až postupem času, kdy již sama věděla, jak na určitých tématech pracovat. Eliška hovořila o náročnosti výkonu své činnosti a o tom, že pokud sociální pracovník nemá dostatečné kompetence a například nerealistická očekávání či nevhodné nastavení, s největší pravděpodobností takový pracovník velmi rychle vyhoří nebo opustí organizaci.

¹⁴² Podle Patočková, 2019, str. 13

¹⁴³ Podle Pazlarová, 2016, str. 86

Závěr

Tato diplomová práce se zaměřuje na to, jak sociální pracovníce vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli klíčového pracovníka a její dopad na průběh doprovázení. Cílem práce bylo na základě výzkumu a odborné literatury zodpovědět základní výzkumnou otázku „Jak klíčoví pracovníci vybrané doprovázející organizace vnímají svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče?“. Data k zodpovězení byla získávána pomocí polostrukturovaných rozhovorů s klíčovými pracovníky vybrané doprovázející organizace a následně byly tyto údaje analyzovány pomocí výzkumné metody IPA.

V teoretické části je v první kapitole představena náhradní rodinná péče jako taková. Další kapitola pak popisuje pěstounskou péči v systému sociálně právní ochrany a vymezuje její konkrétní druhy, práva a povinnosti pěstounů, subjekty doprovázení a Dohodu o výkonu pěstounské péče, jejíž uzavření je pro pěstouny ze zákona povinné. Třetí kapitola specifikuje význam a funkci pěstounství a pojednává o osobnosti pěstouna a jeho kompetencích. Dále pojednává o podpoře dětí v pěstounské péči, kdy se zaměřuje především na specifické potřeby dětí vyrůstajících v pěstounských rodinách a popisuje dále také projevy dětí s raným traumatem. Na to navazuje podkapitola pojednávající o teorii attachmentu, kde jsou popsány typy attachmentu, symptomy poruchy a diagnostika i využívaná léčba. Poruchy citového pouta jsou jednou ze zásadních oblastí v náhradní rodinné péči a při celé práci s dětmi vyrůstajícími v jiné než biologické rodině. Poslední kapitola je zaměřena na specifika samotného doprovázení pěstounských rodin.

Z výzkumu vyplývá, že pracovníci chápou svoji roli značně pozitivně a vnímají, že jejich činnost má značný potenciál pozitivně ovlivnit míru dopadu na pěstounskou rodinu. Pohled na náhradní rodinnou péči a systém doprovázení nebyl výrazně rozdílný a klíčoví pracovníci se shodovali i v aspektech, které dle jejich vnímání nejvíce působí na to, jaká je míra dopadu jejich pracovní činnosti i vnímání jejich role. Jsou to aspekty především na straně náhradních rodičů, kdy pracovníci uváděli především potřebu dostatečného vzdělávání ve stěžejních tématech náhradní rodinné péče a větší kontrolu a dohled nad tím, že pěstouni řádně plní svoji povinnost vzdělávání. Míra dopadu se liší podle toho, jak je nastavená konkrétní rodina a zda je klíčový pracovník vnímán jako pomoc a podpora nebo jako kontrola a “nutné zlo”. Dopad na rodiny by byl dle vyjádření doprovázejících větší, pokud by v rámci spolupráce s oddělením sociálně právní ochrany existovala větší provázanost a sociální pracovníce by klíčového pracovníka vnímaly jako partnera a ne jako přítěž nebo zbytečnost. Větší dopad by přineslo odlehčení byrokracii, kdy pracovníci vnímají

značné zahlcení administrativními činnostmi i dodržováním zákonných lhůt. Další změnou by dle dotazovaných mělo být snížení počtu rodin na pracovníky, kdy nedostatek času působí negativně nejen na profesionální vztah pracovníka a rodiny, ale snižuje i míru dopadu na rodinu. Z rozhovorů vyplynulo, že vnímání role se u klíčových pracovníků mění i během získávání praxe během doprovázení a vliv mají také životní zkušenosti samotných doprovázejících pracovníků. I profesní nastavení doprovázejícího ovlivňuje to, jak vnímá svoji roli a její dopad na průběh výkonu pěstounské péče a náhradní rodiny.

Stanovený cíl výzkumu je možné považovat za splněný, jelikož přibližuje pohled doprovázejících pracovníků na vnímání jejich role i míru dopadu na pěstounskou rodinu. Autorka této diplomové práce v návaznosti na poznatky z odborné literatury vnímá podnět k dalšímu rozšíření empirické části - prostřednictvím dotazníkového šetření si ověřit, že výsledky získané analýzou rozhovorů pomocí metody IPA platí i všeobecně.

Seznam literatury

BUBLEOVÁ, Věduna, Jana FRANTÍKOVÁ, Filip VYSKOČIL, Alena VÁVROVÁ, Pavla POKORNÁ, Tereza LANDOVÁ, Veronika FIŠEROVÁ. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. 4., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2018. ISBN 978-80-87455-30-2. Dostupné také z: https://nahradnirodina.cz/sites/default/files/19319_a5-zi-o_pestounske_peci_0.pdf

BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.

Dobry pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80907053-2-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KONEČNÁ, Hana a Markéta SUDOVÁ. *Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu?*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-08-1.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. 3., dopln. vyd. Praha: Avicenum, 1974.

LUSKOVÁ, Daniela, Jaromíra KOTÍKOVÁ, Linda SOKAČOVÁ, Lenka ŠILHÁNKOVÁ, Miroslava HORECKÁ, Pavlína JIRÁČKOVÁ a Lukáš PAVEL. *Hodnocení účelnosti využití státního příspěvku na výkon pěstounské péče na činnosti realizované v rámci doprovázení osob pečujících a osob v evidenci, vyčíslení nákladů na jednotlivé činnosti, které jsou součástí doprovázení*. Praha: VÚPSV, 2020. ISBN 978-80-7416-402-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 371. ISBN 80-7178-548-2 s. 251-269.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3336-7.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006, Psýché (Grada). ISBN 80-247-1362-4

MPSV ČR. *Pěstounství je profese*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2015. ISBN 978-80-7421-115-7.

PATOČKOVÁ, Lenka, Karolína KUBICOVÁ a Adéla Bodo NOVOTNÁ. *Klíčovou dírkou, aneb, Jak se orientovat v procesu provázení pěstounských rodin*. Praha: Powerprint, 2019. ISBN 9788075681614.

PAZLAROVÁ, Hana, ed. *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.

ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6382-2.

SMITH, Jonathan A., Paul FLOWERS a Michael LARKIN. *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Los Angeles: SAGE, 2009. ISBN 978-1-4129-0833-7.

VÁVROVÁ, Soňa. *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0087-1.

WINNETTE, Petra. *Užitečný rádce pro (náhradní) rodiče: adoptivní rodiče, partnery rodičů, příbuzné, pěstouny a pečovatele*. Natama, 2016.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Internetové zdroje:

Abeceda pěstounské péče: D jako doprovázející organizace. Dobrá rodina - Doprovázející organizace pro pěstouny a další náhradní rodiče [online]. Copyright © 2022 [cit. 27.05.2022]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/blog/abeceda-d-jako-doprovazejici-organizace/>

Adopce neboli osvojení. Náhradní rodina [online]. [cit. 10.02.2022] Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/adopce-neboli-osvojeni>

Attachment, poruchy attachmentu, diagnostika a terapie s otázníky. Praha: Natama [online]. Copyright © [cit.05.08.2022]. Dostupné z: <https://www.natama.cz/userfiles/page/315/cd26a15d9e36b515a3c00e6892a058b1.pdf>

Dávky pěstounské péče (do 31. 12. 2021). Úřad práce ČR [online]. Copyright © [cit. 04.05.2022]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/davky-pestounske-pece>

Dohody o doprovázení (PP, PPPD) - Triada-centrum. Úvod - Triada-centrum [online]. Copyright © 2022 Triada [cit. 16.04.2022]. Dostupné z: <https://www.triada-centrum.cz/pestounska-pece/dohody-o-doprovazeni>

Dohoda o výkonu pěstounské péče. Sdružení pěstounských rodin [online]. Copyright © 2022 Sdružení pěstounských rodin [cit. 03.04.2022]. Dostupné z: <http://www.pestouni.cz/pro-pestouny/dohoda-o-vykonu-pestounske-pece/>

Dohody o výkonu pěstounské péče – vzorová dohoda a formuláře. Průvodce MPSV [online]. Copyright © [cit. 04.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/dohody-o-vykonu-pestounske-pece-vzorova-dohoda-a-formulare>

Doprovázení pěstounů. Dobrá rodina - Doprovázející organizace pro pěstouny a další náhradní rodiče. [online]. Copyright © 2022 [cit. 20.03.2022]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/pro-zajemce/doprovazeni-pestounu/>

Doprovázení - Sdružení pěstounských rodin. Sdružení pěstounských rodin [online]. Copyright © 2022 Sdružení pěstounských rodin [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: <http://www.pestouni.cz/pro-pestouny/doprovazeni/>

Fakta a mýty: Přechodné pěstounství nesmí být zaměstnáním. Dobrá rodina - Doprovázející organizace pro pěstouny a další náhradní rodiče [online]. Copyright © 2022 [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/blog/fakta-a-myty-prechodne-pestounstvi-nesmi-byt-zamestnanim/>

Formy náhradní rodinné péče. Průvodce MPSV [online]. Copyright © [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

Informace o náhradní rodinné péči. Dobrá rodina - Doprovázející organizace pro pěstouny a další náhradní rodiče [online]. Copyright © 2022 [cit. 05.02.2022]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/informace-o-nahradni-rodinne-peci/>

Jak doprovázíme pěstouny. Rozum a cit z. s. [online]. [cit. 20.03.2022]. Dostupné z: <https://www.pestouni-rac.cz/stranka/jak-doprovazime-pestouny/>

Jak probíhá doprovázení v Dobré rodině. Dobrá rodina - Doprovázející organizace pro pěstouny a další náhradní rodiče [online]. Copyright © 2022 [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: https://dobrarodina.cz/pro-zajemce/doprovazeni-pestounu/jak-probiha-doprovazeni-v-dobre-rodine/#Nas_pristup_k_doprovazeni

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Proces zprostředkování. Průvodce [online]. Copyright © [cit. 07.05.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/proces-zprostredkovani>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Výklad pojmů zprostředkovaná a nezprostředkovaná péče. Průvodce [online]. Copyright © [cit. 25.04.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/P%C4%9Bstounsk%C3%A1+p%C3%A9%C4%8De+dle+ZSPOD+zprost%C5%99edkovan%C3%A1+x+nezprost%C5%99edkovan%C3%A1+-+informace.pdf/9898f3cc-1dc8-96ea-420e-143cf50806c0>

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Náhradní rodina [online]. Copyright © Středisko náhradní rodinné péče [cit. 23.05.2022]. Dostupné z: <https://nahradnirodina.cz/novinky/novela-zakona-o-socialne-pravni-ochrane-deti>

Nový rok přinese změny v oblasti pěstounské péče. statnisprava.cz [online]. Copyright © Copyright 2000 [cit.08.05.2022].Dostupné z: https://www.statnisprava.cz/rstsp/clanky.nsf/i/novy_rok_prinese_zmeny_v_oblasti_pestounske_pece_21121008_94067292

Pěstounská péče. Náhradní rodina [online]. [cit. 10.02.2022] Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pece>

Pěstounská péče na přechodnou dobu. Náhradní rodina [online]. [cit. 10.02.2022] Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pece-na-prechodnou-dobu>

Pěstounská péče na přechodnou dobu (PPPD) - Triada-centrum. Úvod - Triada-centrum [online]. Copyright © 2022 Triada [cit. 14.02.2022]. Dostupné z: <https://www.triada-centrum.cz/pestounska-pece/pestounska-pece-na-prechodnou-dobu>

Počet dětí v pěstounské péči stoupá. Průvodce MPSV [online]. Copyright © [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/pocet-deti-v-pestounske-peci-stoupa>

Povinnosti pěstounů | Virtuální knihovna - NRP. Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče | uložště elektronických publikací [online]. [cit. 08.04.2022]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/pestouni/povinnosti-pestounu/>

Poručenství pokud poručník o dítě osobně pečuje. Náhradní rodina [online]. [cit. 10.02.2022] Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/porucenstvi-pokud-porucnik-o-dite-osobne-pecuje>

Proces zprostředkování. Průvodce MPSV [online]. Copyright © [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/proces-zprostredkovani>

Senát schválil novelu zákona o sociálně – právní ochraně dětí. #zeSPODu [online]. Copyright © 2022 [cit. 04.06.2022]. Dostupné z: <https://www.zespodu.cz/?p=768>

Svěření dítěte do péče jiné osoby. Náhradní rodina [online]. [cit. 10.02.2022] Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/svereni-ditete-do-pece-jine-osoby>

Teorie citové vazby. Rodiče a jejich děti [online] [cit. 14.06.2022]. Dostupné z: <https://www.rodice-a-deti.cz/teorie-citove-vazby>

Umístování dětí do PPPD. Průvodce [online]. Copyright ©D [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/umistovani_deti_PPPD.pdf/fb58f7da-a93c-6ef2-0602-40b7d7ee536d

Vznik teorie attachmentu. Sdružení Šance dětem [online]. Copyright © 2011 - 2022 Šance dětem [cit. 20.06.2022]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-leceni#vznik-teorie-attachmentu>

Ostatní zdroje:

Dokument Analýza pěstounské rodiny v České republice. Nadace Sirius, 2019.

Dokument Pomocný nástroj k vyhodnocování dětí v NRP. Systémový projekt MPSV, 2021.

Metodika doprovázení. Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče. Organizace Amalthea o.s., aktualiz. 2022.

Průvodce doprovázení pro klienty. Organizace Dobrá rodina o.p.s., aktualiz. 2022.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně - právní ochraně dítěte

Seznam příloh

Tabulka č. 1 - Výzkumné otázky

Tabulka č. 2 – Základní charakteristika participantů

Tabulka č. 3 - Vzniklá témata

Příloha č. 1 - Informovaný souhlas

Příloha č. 2 - Plán rozhovoru

Plán rozhovoru:

1. Prosím, povězte mi, co podle Vás obsahuje a co znamená činnost doprovázejícího sociálního pracovníka? Jaký má podle Vás tato činnost dopad na klienta?
2. Můžete, prosím, popsat, jak se v průběhu Vaší práce měnilo vnímání dopadu Vaší pracovní činnosti na klienty?
3. Je možné dopad Vaší pracovní činnosti nějakým způsobem nakrokovat?
4. Jaké vnímáte hlavní rozdíly při své pracovní činnosti, které mají dopad pozitivní a které naopak negativní?
5. Jak se cítíte, když vaše pracovní činnost rodinu neovlivňuje? Jak vnímáte, když je dopad na rodinu zanedbatelný?
6. Co si myslíte, že si kolegové myslí o dopadu činnosti doprovázení v pěstounských rodinách?
7. Co si myslíte, že si nadřízení/OSPOD myslí o dopadu doprovázení v pěstounských rodinách?
8. Jmenujte tři změny/kroky které by se musely stát/které by předcházely/znamenaly, aby byl dopad na pěstounskou rodinu ideální?
9. Jak by podle vás vypadala činnost klíčového pracovníka a její dopad na rodinu v ideálním případě?

ABSTRAKT

Cílem práce bylo zjistit, jak doprovázející pracovníci pohlíží na svoji roli a jak vnímají její dopad na průběh výkonu pěstounské péče. Šlo o přiblížení praktické činnosti doprovázejícího sociálního pracovníka, která značně ovlivňuje celý proces doprovázení a také celkový dopad na pěstounskou rodinu.

V první části je popsán vývoj náhradní rodinné péče od sirotčinců až po současnost. Jsou vymezeny formy u nás i ve světě a také právní ukotvení. Kapitulu uzavírá text pojednávající o procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Ve druhé kapitole je představena pěstounská péče v rámci systému sociálně právní ochrany dítěte. V podkapitolách jsou rozpracována základní témata spojená s pěstounskou péčí, která čtenáři pomohou uchopit její specifika. Podkapitoly popisují práva i povinnosti pěstounů, vymezují druhy pěstounské péče a subjekty doprovázení, specifikují Dohodu o výkonu pěstounské péče a také aktivity v rámci spolupráce se státními subjekty, zejména individuální plánování podpory a systém pěstounských dávek. Kapitulu uzavírá představení dlouho očekávané novely zákona o sociálně právní ochraně dítěte, která vešla v platnost v letošním roce. Třetí kapitola pojednává o významu a funkci celého pěstounství a její podkapitoly jsou zaměřeny na pěstouny i děti péči. Jsou popsány oblasti jako osobnost pěstouna a jeho kompetence, potřeby dětí a specifické potřeby dětí nevyrůstajících v biologických rodinách. Důležitou oblastí je pak v kapitole také teorie attachmentu a projevy dětí s raným traumatem. Poslední kapitolou teoretické části je systém doprovázení pěstounských rodin, jež je v hlavním zájmu této diplomové práce. Podkapitoly vymezují základní pojmy i principy doprovázení a popisují, jak vypadá jeho průběh a jakou úlohu v něm má klíčový pracovník. Specifikována je role a pozice doprovázejícího sociálního pracovníka i jeho kompetence.

V empirické části je zpracován výzkum, při kterém byly provedeny polostrukturované rozhovory se třemi pracovníci vybrané doprovázející neziskové organizace. Všechny pracovníce vykonávají pozici klíčového sociálního pracovníka, přičemž jedna z dotazovaných zastupuje navíc pozici koordinátora v oblasti vzdělávání. V rámci výzkumu byla při analýze rozhovorů použita metoda IPA. Z analýzy vyvstala tři hlavní témata: vnímání dopadu doprovázení na klienty, legislativa a žádoucí změny. Participanti popisovali vnímání dopadu doprovázení na klienty většinou obdobně a to tak, že míra dopadu na pěstounskou rodinu je vždy individuální a je ovlivněná především nastavením a postoji konkrétní pěstounské rodiny. Všichni participanti se shodli, že existují rozdíly i mezi nastavením a kompetencemi doprovázejících pracovníků, kdy se v rozhovoru objevovalo

také téma nedostatečného finančního ohodnocení sociálních pracovníků. Z rozhovorů vyplynulo, že nedostatečné finanční ohodnocení způsobuje zvýšenou fluktuaci pracovníků a personální nedostatek, který pak má vliv na poskytování služeb. Všichni participanti se při rozhovorech shodli, že svoji roli vnímají především jako podpůrnou a pomocnou a nikoliv kontrolní.

ABSTRACT

The aim of the thesis was to explore how accompanying workers view their role and how they perceive its impact on the course of foster care. It was about elucidating the practical work of the accompanying social worker, which greatly influences the whole process of accompaniment and also the overall impact on the foster family.

The first part describes the development of foster family care from orphanages to the present day. The forms in this country and in the world are defined, as well as the legal ramifications. The chapter concludes with a text on the process of foster care placement. The second chapter introduces foster care within the system of social and legal protection of the child. The subchapters elaborate on basic topics related to foster care, which will help the reader grasp its specificities. The subchapters describe the rights and obligations of foster parents, define the types of foster care and the subjects of accompaniment, specify the Agreement on the Performance of Foster Care, as well as activities within cooperation with state entities, in particular individual support planning and the system of foster care benefits. The chapter concludes with an introduction to the long-awaited amendment to the Act on the Social and Legal Protection of Children, which came into force this year. The third chapter deals with the significance and function of the whole fostering system and its subchapters focus on both foster carers and looked after children. Areas such as the personality of the foster carer and their competencies, the needs of children and the specific needs of children not growing up in biological families are described. Attachment theory and the manifestations of children with early trauma are also important areas in the chapter. The last chapter of the theoretical part is the foster family accompaniment system, which is the main focus of this thesis. The subchapters define the basic concepts and principles of accompaniment and describe what the process looks like, and the role of the key worker in it. The role and position of the accompanying social worker is specified, as well as his/her competencies.

In the empirical part, research is presented in which semi-structured interviews were conducted with three female workers of a selected accompanying non-profit organization. All of the workers hold the position of key social worker, with one of the interviewees additionally holding the position of education coordinator. The research used the IPA method in the analysis of the interviews. Three main themes emerged from the analysis: perceptions of the impact of accompaniment on clients, legislation, and desired changes. Participants described their perception of the impact of accompaniment on clients in a mostly

similar way, in that the degree of impact on the foster family is always individual and is mainly influenced by the setting and attitudes of the particular foster family. All participants agreed that there are also differences between the settings and competencies of accompanying workers, with the lack of financial remuneration of social workers also coming up in the interview. It emerged from the interviews that insufficient financial remuneration causes increased staff turnover and staff shortages, which in turn affects service delivery. During the interviews, all participants agreed that they perceived their role as primarily supportive and helping, not controlling.